

Yhteisestä taistelusta hakaristin hämärään

- *Suomen poliisin kansainvälinen yhteistyö ja kansainvälinen rikospoliisikomissio (IKPK) 1928–1939*

Unkarilaisia poliisivieraita satamassa. Pietinen, 1931. Pietisen kokoelma. Historian kuvakokoelma, Museovirasto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos/

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

PITKÄNEN JUHO, Yhteisestä taistelusta hakaristin hämärään – Suomen poliisin kansainvälinen yhteistyö ja kansainvälinen rikospoliisikomissio (IKPK) 1928–1939

Pro gradu -tutkielma, 120 s.

Poliittinen historia

Kevät 2022

Interpolin edeltäjä, kansainvälinen rikospoliisikomissio (IKPK), perustettiin Wienissä vuonna 1923 vastauksena poliisin keskuudessa heränneeseen huoleen kansainvälistyvistä rikollisuudesta. Suomi liittyi siihen vuonna 1928. Maassa haluttiin pysytellä kansainvälisen kehityksen mukana, kehittää poliisia ja olla mukana rikollisuuden vastaisessa taistelussa. Vuonna 1938 Itävaltaan asettunut IKPK päätyi osaksi natsi-Saksan poliisikoneistoa ja menetti toisen maailmansodan alettua suurelta osin kansainvälisen luonteensa.

Tutkielmassani käsittelen Suomen poliisin kansainvälistä yhteistyötä ja suhdetta komissioon 1920- ja 1930-luvuilla, ennen kuin IKPK joutui lopulliseen hajaannukseen. Keskityn rikospoliisiyhteistyöhön, mutta samalla tarkastelen poliisia yleisemmin ammattikuntana ja esimerkiksi turvallisuuspoliisin roolia IKPK:ssa. Selvitän kansainvälisen yhteistyön motiiveja ja tavoitteita sekä IKPK:n asemaa Suomessa poliisissa. Lisäksi tarkastelen, kuinka ammattikunta loi omaa toimintakulttuuriaan IKPK:n viitekehityksessä. Poliisi oli poliitikasta irrallaankin altis ympäristön vaikutteille. Lopulta pyrkiessään pysyttelemään kaiken poliittisen yläpuolella IKPK oli täysin kykenemätön suojelemaan itseään vuoden 1938 jälkeen. Samalla monissa maissa, Suomessakin, yhteistyö Saksan kanssa saatettiin nähdä täysin normaalina, kun se ei koskenut varsinaisesti poliittista rikollisuutta.

Tutkielma leikkaa läpi yhteistyön vakiintumisen 1920- ja 1930-luvuilla ja IKPK:n ajautumisen Saksan haltuun. Sota tiesi kohtalokasta iskuja sen työlle ja toimii murrosvaiheena, johon tarkastelu on perusteltua päättää. Käyttämiini lähteisiin kuuluvat poliisiammattilehdet, IKPK:n julkaisut ja eri viranomaisaineistot, kuten Suomen rikostutkimuskeskuksen, ulkoministeriön ja valtiollisen poliisin materiaali. Ajassaan syntyneet lähteet sidotaan osaksi historiallista kontekstia ja näin tavoitetaan poliisitoiminnan ja -kulttuurin todellisuutta.

Kansainvälinen rikollisuus ei ollut Suomessa yleistä ja poliisiyhteistyö usein vaatimatonta, mutta IKPK:ta pidettiin tärkeänä. Merkittäväksi koettiin komissiossa luodut henkilökohtaiset suhteet, kehityksen seuraaminen ja oman toiminnan kehittäminen, minkä lisäksi sodan uhan kasvaessa kansainvälisen rikollisuuden ehkäiseminen koettiin jopa entistä tärkeämmäksi. IKPK taas heijasteli aikansa asenteita ja loi kulttuuria vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, mikä kantautui Suomeenkin. Saksalle järjestö oli osaltaan vaikuttamisen väline, kun kansainvälisellä foorumilla luotiin uhkakuvia ja keskusteltiin valvonnan keinoista. Tutkielmani lisää tietoa aiheesta, jota on Suomessa käsitelty varsin vähän, minkä lisäksi se täydentää kansainvälistä tutkimusta yhden jäsenmaan näkökulmasta.

Avainsanat: poliisihistoria, rikospoliisi, Interpol, IKPK, keskusrikospoliisi, rikostutkimuskeskus, poliisiyhteistyö, kansainvälinen yhteistyö, natsi-Saksa, ulkosuhteet

Sisällys

ESINÄYTÖS – ”MINESCO”	1
1 JOHDANTO	4
1.1 NOUSUKIIDOSTA HAJAANNUKSEEN – TUTKIELMAN AIKARAJAUS	6
1.2 AINEISTO	8
<i>Suomalainen viranomaisaineisto</i>	9
<i>Suomalaiset poliisijulkaisut</i>	12
<i>Saksalaiset ja itävaltalaiset lähteet</i>	13
<i>Aineiston salaus ja tutkimusetiikka</i>	15
1.3 TIEDON PALASISTA KOKONAISUUTEEN – METODI JA TUTKIMUKSEN RAKENNE	17
2 AIEMPI TUTKIMUS – POLIISIHISTORIAN SUUNTAVIIVOJA	20
2.1 POLIISIN SYNTY – VALLAN TUKIPILARISTA AUTONOMIAAN	21
2.2 POLIISIHISTORIA SUOMESSA – TUTKIMUKSEN MARGINAALIAIHE	22
2.3 IKPK JA NATSI-SAKSAN KYSYMYS.....	25
3 ”IHMISKUNNAN YHTEISTÄ VIHOLLISTA VASTAAN” – KANSAINVÄLISEN YHTEISTYÖN ALKUVUODET 1923–1928	27
3.1 TARINAN ALKU – IKPK SYNTYY SODAN RAUNIOILLE VUONNA 1923.....	28
3.2 PUOLUEETTOMUUS JA KOMMUNISMINVASTAINEN KONSENSUS – IKPK OSANA SYNTYAIKANSÄ EUROOPPAA	31
3.3 POLITIIKKA SUOMALAISESSA RIKOSPOLIISISSA 1920-LUVULLA	34
3.4 OPIKSI JA KEHITYKSEKSI – SUOMI LIITTYY KANSAINVÄLISEEN RIKOSPOLIISIKOMISSIOON	35
4 TEKIJÄT JA MOTIIVIT – KANSAINVÄLISEN POLIISIIHTEISTYÖN RAAMIT 1930-LUVULLA	39
4.1 SUOMEN LINKIT – RIKOSTUTKIMUSKESKUS, POLIISIASIAINOSASTO JA ETSIVÄ KESKUSPOLIISI	40
<i>Rikostutkimuskeskus</i>	41
<i>Poliisiasianosasto – Esko Heilimo ja Martti Eliel Koskimies</i>	43
<i>Turvallisuuspoliisi</i>	46
4.2 KANSAINVÄLISET MALLIT SUOMEN POLIISISSA	48
4.3 TÄRKEÄT POHJOISMAAT	52
4.4 KALKKUNAVARKAITA JA KANSAINVÄLISIÄ PETKUTTAJIA – KANSAINVÄLISEN TUTKINNAN PIIRTEITÄ.....	53
5 KANSAINVÄLINEN KOMISSIO JA UUSI SAKSA 1933–1938	59
5.1 MYRSKYPILVET JA VALLANKUMOUS SAKSAN POLIISISSA	60
5.2 IKPK JA SAKSAN VAIKUTUS EUROOPPALAISEEN POLIISIKULTTUURIIN	67
5.3 ”MUSTALAIKYSYMYKSI” JA ENNALTAEHKÄISEVÄT POLIISITOIMET	70
<i>”Ylivoimaisesti huonoilla ominaisuuksilla varustettu kansanaines”</i>	71
<i>Rikoksen ennaltaehkäiseminen</i>	77
5.4 HITLERIN POLIISI SUOMALAISTEN SILMISSÄ	82
6 KOMISSIION KOHTALONHETKET – ANSCHLUSSISTA SYYSKUUHUN 1939	85
6.1 JATKUVUUDEN HAAVEET	86
6.2 TAIKA RAUKEAA – KOHTI SYKSYÄ 1939	91
6.3 TURVALLISUUS EDELLÄ – IKPK SUOMESSA 1938–1939	93
6.4 VÄÄRENNÖSRIKOKSIA JA SABOTAASIA VASTAAN – VALPON IKPK-YHTEYDET.....	100
7 JÄLKINÄYTÖS – PÄÄMAJA MUUTTAÄ BERLIINIIN	104
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	108
LÄHTEET	112

Esinäytös – ”Minesco”

Tammikuu – heinäkuu 1932

Torstai-iltana 7. tammikuuta 1932 Helsingin poliisi lähetti Maarianhaminaan kiireellisen sähkeen. Siinä ilmoitettiin Turusta Tukholmaan lähteneellä höyrylaiva S/S Oihonnalla matkustavasta Jean Minesco -nimisestä kreikkalaisesta, joka tulisi välittömästi pidättää rahananastuksesta epäiltynä. Mies tavoitettiin yöllä hytistään vaimonsa ja pienen lapsen kanssa, ja perjantaiaamuna Maarianhaminan poliisi hämmästeli Åland-lehdessä joutumistaan tekemisiin ”suurrikollismaailman” kanssa.¹

Kansainväliseksi muuttunut rikostutkinta sai alkunsa, kun kreikkalaiseksi liikemieheksi esittäytynyt tuntematon herra oli vierailut Fennian tupakkatehtaan pääkassassa Helsingissä ja anastanut rahanvaihdon yhteydessä 23 kappaletta sadan markan seteleitä. Yllätetty kassanhoitajatar oli heti ilmoittanut asiasta, ja konttorissa työskennellyt herra Ahlström ehti nähdä tekijän poistuvan paikalta vuokra-autolla. Sen kuljettaja ilmoitti myöhemmin poliisille ”vieraan herrasmiehen” käyneen useissa pääkaupungin liikekonttoreissa. Helsingin Sanomien mukaan poliisi otaksui nopeasti ”ovelaa kansainvälistä petkuttajatyyppejä muistuttavan herrasmiehen” pyrkivän Tukholmaan ja hälytys annettiin Turkuun, mistä laiva oli jo ehtinyt lähteä.²

Minescoilta saatujen passien mukaan perhe oli matkustanut useissa eri maissa, kuten Latviassa, ja aikoneet kuin aikoneetkin Ruotsiin. Matkustusviisumien aitoutta tiedusteltiin Ruotsin ulkoministeriöltä, joka epäili leimoja väärennetyiksi.³ Maarianhaminan poliisi oli yhteydessä myös Ruotsin poliisiin selvittääkseen, oliko Minescon seurassa Suomessa nähty eräs ”etelämaalainen” mies mahdollisesti epäillyn rikoskumppani. Saatujen tietojen mukaan etsitty herra oli tavoitettu Ruotsissa, mutta hänet oli vapautettu todisteiden puutteessa. Ahvenanmaalaisten osalta tutkimuksia ei tältä erää jatkettu, ja Minesco kuljetettiin seuraavaksi Turkuun.⁴ Siellä poliisin suojeluosasto otti mukana seuranneen vaimon lapsineen huostaansa ja Minescolle suoritettiin alustavia kuulusteluja ennen matkaa Helsinkiin.⁵

¹ Åland, 9.1.1932. ”Grekisk familj fast i Mariehamn.”

² Helsingin Sanomat (HS), 9.1.1932. ”Kreikkalainen petkuttaja”.

³ Åland, 9.1.1932. ”Grekisk familj fast i Mariehamn.”

⁴ HS, 10.1.1932. ”Oliko kreikkalaisella kansarikollinen”.

⁵ HS 11.1.1932. ”Kreikkalainen petkuttaja”.

Pääkaupungissa epäiltyä kuulusteltiin useita päiviä. Poliisista vaikutti siltä, ettei Minesco ymmärtänyt tälle esitettyjä kysymyksiä, vaikka juteltaessa tavanomaisista asioista, kuten säästä, hän mitä ilmeisimmin hahmotti keskustelun kulun. Raskauttavien kysymysten kohdalla mies kuitenkin vaiken. Toistaiseksi oli selvinnyt, että hän puhui mitä ilmeisimmin ”mustalaiskieltä”.⁶ Tapausta tarkkaan seuranneessa lehdistössä pohdittiin, että ovelalla varkaalla oli ollut ”psykologista silmää.”⁷

Kansainvälisen yhteydenpidon avulla poliisissa saatiin nopeasti selville Minescoa epäiltävän useista samankaltaisista rikoksista muissakin maissa. Ulkomaalaisena rikollisena hänestä tehtiin myös ilmoitus Wienissä päämajaansa pitävälle kansainväliselle rikospoliisikomissiolle.⁸ Sen verkostojen kautta kävi ilmi, ettei kyseessä ollutkaan Minesco, vaan kansainväliseksi rikolliseksi tunnettu puolalainen Alfons Siwak.⁹ Helsingin Sanomien mukaan ”puolan mustalaiset” Siwakit esiintyivät väärennetyillä passeilla, jotka olivat hankkineet jostakin päin Baltiaa.¹⁰ Nyt heidän tiensä oli kuitenkin noussut pystyyn ja Suomen poliisi totesi tapauksen osoittaneen, kuinka tehokkaita kansainvälinen rikospoliisikomissio ja kansainvälinen yhteistyö saattoivat olla.¹¹

Kevät 1933 – kesä 1938

Helsingin raastuvanoikeus tuomitsi Siwakin luvattomasta maahantulosta, varkauksista ja viranomaisen harhaanjohtamisesta noin vuoden vankeusrangaistukseen. Kun hän vapautui Helsingin lääninvankilasta toukokuussa 1933, ottivat rikospoliisin etsivät hänet kuitenkin heti uudelleen kiinni. Puolan poliisi oli konsulaattinsa kautta pyytänyt miehen kiinniottamista ja luovuttamista, sillä Siwakilla oli kotimaassaan kontollaan selvittämättömiä rikoksia.¹²

Varsovassa oikeus tuomitsi Siwakin vuorostaan kolmeksi vuodeksi vankeuteen.¹³ Sen jälkeen hän jonkin ajan kuluttua matkusti Itävaltaan ja kokeili jälleen vanhaa temppuaan. Elokuussa 1938 wieniläinen Kleine-Volks Zeitung kirjoitti, että kaupungissa oli pidätetty Johann Mineskoki esittäytynyt mies, joka oli yrittänyt huijata erästä kauppiasta rahanvaihdon yhteydessä. Nimi Minesko

⁶ HS 16.1.1932, ”Minescon lapset tukalassa tilanteessa”.

⁷ HS, 15.1.1932. ”9,200 markkaa sai Minesco”.

⁸ HS, 17.1.1932. ”Minesco muistelee saaneensa liikaa rahaa”.

⁹ HS, 7.5.1932. ”Minesco ei ollutkaan Minesco”.

¹⁰ HS, 11.7.1932, ”Minescon juttu”.

¹¹ Suomen Poliisilehti (SPL) 11/1932, ”Esimerkki kansainvälisestä yhteistyöstä poliisialalla”, 270.

¹² HS, 21.5.1933. ”Kreikkalainen Minesco”. Ks. HS, 11.7.1932, ”Minescon juttu”. Siwakin vaimo sai kuukauden vankeustuomion viranomaisen erehdyttämisestä.

¹³ Salzburger Wacht 28.9.1933, ”Der Mann, dem stets zu viel ausgezahlt wurde”.

oli painettu mieheltä saatuun passiin, mutta poliisi oli pian todennut, että Jean Mineskonakin tunnettu varas oli todellisuudessa Alfons Siwak.¹⁴ Asia varmistettiin Suomesta saaduista sormenjäljistä.¹⁵

Tuolloin kesällä 1938 Itävalta oli yhdistetty osaksi natsi-Saksan laajenevaa valtakuntaa ja maan poliisi ja kansainvälinen rikospoliisikomissio oli otettu saksalaiskomentoon.¹⁶ Kansallissosialistien silmissä Siwak kuului ”epäsosiaalisiin”, joihin nyt kohdennettiin yhä kovenevia toimenpiteitä, kuten keskitysleirituomioita, osana uuden, terveen ja moraalisesti ylivertaisen kansanyhteisön rakentamista. Tuon yhteisön vihollisiin kuuluivat esimerkiksi taparikolliset ja romanit.¹⁷ Tavallisen poliisin silmissä Siwak oli rikollinen, mutta edusti myös vähemmistöä, johon oli Euroopassa suhtauduttu vanhastaan epäillen ja vihamielisesti. Asenne heijastui myös kansainvälisessä rikospoliisikomissiossa, joka tulevina vuosina liukui tiiviisti tuhatvuotista valtakuntaansa rakentaneiden kansallissosialistien käsiin.

Samalla Siwak oli yksi lukuisista rikollisista, joista vaihdettiin tietoa komission sisällä vielä sen siirryttyä natsi-Saksan haltuun ja osa yhä kasvavaa ihmisjoukkoa, joka liikkui ympäri Eurooppaa väärennetyillä henkilöpapereilla. Joukkoon kuului myös opportunisteja ja rikollisia, joiden maahan saapumisen poliisit ympäri Eurooppaa toivoivat estävänsä.

¹⁴ Kleine Volks-Zeitung 18.8.1938, ”Betrüger und ihre Tricks”. Siwakin myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa.

¹⁵ Vasa 1967, 142.

¹⁶ Esim. Deflem 2002b, 25.

¹⁷ Esim. McDonough 2017, 187–188.

Yhteisestä taistelusta hakaristin hämärään

– *Suomen poliisin kansainvälinen yhteistyö ja kansainvälinen rikospoliisikomissio (IKPK) 1928–1939*

1 Johdanto

”-- meidän on ajoissa ryhdyttävä kiinnittämään enemmän huomiota tähän alaan, uhraamaan enemmän työtä ja enemmän varoja poliisimme kuntoon saattamiseksi voidaksemme mekin seistä rivissä taistelussa tuota kansainvälistä paha [rikollisuus] vastaan, jonka kasvava kulttuuri, rikokset rikkaruohonaan, ikävä kyllä, mukanaan tuo. Tulee muistaa, että parempi katsoa kuin katua. Puhuuhan kasvava rikollisuus meilläkin vakavaa ja varoittavaa kieltänsä.”¹⁸

Gustaf Ignatius Suomen Poliisilehdessä vuonna 1925

Maailma verkostoitui 1800-luvulta alkaen kasvavalla nopeudella ja valtioiden, organisaatioiden ja ammattikuntien oli yhä vaikeampi sulkeutua itseensä. Erikoistuville ammattialoille kansainvälistyminen toimi tiedon ja kehityksen lähteenä ja toiset valtiot esimerkkeinä ja malleina. Näistä lähtökohdista Suomikin on itsenäisyytensä aikana kurottanut rajojensa ulkopuolelle ja osallistunut yhteistyöhön eri aloilla. Kehitystä on seurannut myös poliisi, joka on historiassaan päätenyt yhä enemmän tekemisiin ulkomaisten kollegoidensa kanssa. Sille kansainvälistyminen toimi 1900-luvun alussa käytännön välttämättömyyden ohella opinlähteenä, itseymmärryksen rakentajana ja henkilökohtaisten suhteiden siltana. Valtionhallinnossa poliisista toivottiin tehokkaampaa ja osaavampaa, minkä lisäksi kansainvälisyys palveli nuorta maata sen järjestellessä sisä- ja ulkopoliitiikkaansa. Suomessa oltiinkin varhain kiinnostuneita kansainvälisestä poliisiyhteistyöstä, jolle alettiin Euroopassa hahmotella konkreettista mallia 1920-luvun alussa.

Euroopan elpyessä maailmansodan jälkeisestä kaaoksesta järjestettiin Wienissä syyskuussa 1923 kansainvälinen poliisikongressi, jonka päätökset vaikuttivat lähtemättömästi poliisiyhteistyöhön ja asettivat suuntaviivat lähes sata vuotta myöhemmin näkyvälle kehitykselle. Itävaltaan saapui poliisipresidentti Johann Schoberin kutsusta edustajia kahdestakymmenestä maasta, joiden kesken

¹⁸ SPL 23/1925, Gustaf Ignatius, ”Kansainvälinen poliisiteknillinen näyttely Karlsruhessa kesällä 1925”, 314. Ignatius pohti kirjoituksessaan poliisin kehittämiseen tarvittavia toimia Suomessa ja teknisten apuvälineiden hyödyntämistä kasvavaa rikollisuutta vastaan.

perustettiin kansainvälinen rikospoliisikomissio *Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission* (IKPK¹⁹), jonka seuraajana pidetään maailman suurinta poliisijärjestö Interpolia *The International Police Organization* (ICPO).²⁰ Yhteistyötä ajoi huoli yltyvästä ja kansainvälistyvästä rikollisuudesta, minkä tekninen kehitys ja kasvava liikkumisvapaus poliisin mukaan mahdollistivat. Todellisuudessa tilanne ei vastannut kauhukuvia, mutta järjestöä perustettaessa näillä oli suuri vaikutus.²¹

Wienin kokousta seurasi vuosia kestänyt aktiivinen yhteistyö ja laajaksi muodostunut poliisiverkosto, johon Suomi liittyi virallisesti vuonna 1928.²² Euroopan keskiössä IKPK ei kuitenkaan selvinnyt sotien välisen ajan yltyviltä poliittisilta ristiriidoilta ja joutui todelliselle koetukselle natsi-Saksan liittäessä Itävallan itseensä vuonna 1938 niin kutsutussa Anschlussissa. Yhteinen taistelu rikollisuutta vastaan ajautui lopulliseen hajaannukseen toisen maailmansodan alettua. Komission päämaja siirtyi Berliiniin vuonna 1941, missä se sijaitti sodan loppuun saakka.²³ Päämajana tätä ennen toiminut Wienin poliisitalo, entinen hotelli osoitteessa Schottenring 11, muutettiin Gestapon toimistoksi ja se tuhoutui myöhemmin sodan pommituksissa.²⁴ Tämä oli kuin symboli koko järjestön kohtalolle.

Tutkielmassani tarkastelen suomalaisen poliisin kansainvälistä yhteistyötä ja sen kehitystä suhteessa komissioon ja Saksaan 1920- ja 1930-luvuilla. Keskityn Suomen ja IKPK:n suhteisiin, mutta käsittelen samalla yleisemminkin ajan poliisiyhteistyötä ja poliisin kehitystä ammattikuntana ja kansainvälisenä toimijana. Selvitän, kuinka kansainvälisyys näkyi käytännön poliisityössä, mitä se merkitsi poliisille ja miksi sitä tavoiteltiin. Samalla tarkastelen yhteistyön muutoksia ja niiden vaikutusta poliisissa. Ammattikunta ei kehittynyt tyhjiössä, vaan vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, mitä kautta myös poliisin toimintakulttuuri osin muodostui.

Lisäksi kuvaan IKPK:ta ja Saksaa näiden lähtökohdista. Rikospoliisin yhteistyöelimenä järjestö pyrki pysyttelemään kaiken poliittisen ulkopuolella, mikä oli merkittävä osa poliisin itseymmärrystä, mutta täysin politiikkaa ei voitu välttää. Selvitän, miten tutkimusajan poliittinen ilmapiiri heijastui IKPK:n toimintaan ja kuinka komissio muuttui kansainvälisten suhteiden mukana. Saksalle IKPK:n on katsottu merkinneen vaikutuskanavaa ja vuoden 1938 jälkeen fasadia, jonka kautta se saattoi edistää tavoitteitaan ja esiintyä kansainvälisenä. Järjestössä sen edustajilla oli mahdollisuus ilmaista

¹⁹ Käytän lyhennettä IKPK, jota suomalaisetkin yleensä käyttivät. Joskus harvoin käytettiin myös versiota KRPK. Englanniksi käytettiin lyhennettä ICPC, *International Criminal Police Commission*.

²⁰ Esim. Fooner 1989, 7. Ks. ”Our History”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/Who-we-are/Our-history>> [luettu 1.7.2021]. Interpol nimeää IKPK:n suoraksi edeltäjäkseen.

²¹ Deflem 2000, 739, 761; Whitaker 2014, 109.

²² Hietaniemi 1995, 175, 178.

²³ Esim. Whitaker 2014, 136, 156

²⁴ Czeike 1993, 524; Czeike 1995, 571. Ks. myös Boeckl-Klamper, Mang & Neugebauer 2022, 175.

käsityksiään rikollisuudesta ja kannattamistaan toimintamalleista. On kuitenkin pidetty epätodennäköisenä, että sitä olisi juurikaan hyödynnetty osana Saksan harjoittamaa poliittista sortoa.²⁵ Toisaalta yksittäisten tapausten kohdalla verkostossa liikkui tietoja kommunisteista ja juutalaisista, minkä lisäksi IKPK heijasteli Euroopan romanivastaista ilmapiiriä 1930-luvulla. Komissio ilmensi aikansa yhteiskunnallisia asenteita ja poliisikulttuuria, mikä osin vaikutti jäsenmaihinkin.

Kaikki saksalaistenkaan esittämät ajatukset eivät tuntuneet vierailta maissa, joissa moniin väestönosiin, kuten kommunisteihin, oli jo kohdistettu erityisvalvontaa. Se ei välttämättä tarkoittanut saksalaismielisyyttä, vaan kumpusi vanhasta perinteestä ja poliisin roolista ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa. Vielä vuosina 1938–1939 moni jäsenistä toivoi IKPK:n toiminnan jatkuvan Saksan toimista huolimatta. Sodan alettua yhteistyö kävi kuitenkin suurelle osalle mahdottomaksi, joskin esimerkiksi Suomi ja Ruotsi jatkoivat yhteydenpitoaan. Koska järjestön sota-aikaiset arkistot ovat hävinneet ja muutakin materiaalia on säilynyt vähän tai se on vaikeasti saatavilla, voi jäsenmaissa säilyneiden aineistojen avulla avata yhteistyön todellisuuksia. Tältä osin tutkielmani täydentää myös kansainvälistä tutkimusta.

Esinäytöksessä kuvattu Siwakin tapaus kuvasti monia 1930-luvun kansainvälisen poliisiyhteistyön piirteitä. Jo maantieteestä johtuen kansainvälisiksi koetut rikolliset saapuivat Suomeen rannikkokaupunkien ja naapurimaiden kautta, jonka vuoksi tapausten selvittäminen vaati yhteistyötä lähialueiden, kuten Ruotsin, viranomaisten kanssa. Tapaus osoitti, että yhteistyö oli tarpeen ja tuotti tuloksia syrjäisessä Suomessakin. Samalla siihen liittyi IKPK:n kannalta keskeisiä kysymyksiä. Komissio oli alusta alkaen kiinnittänyt huomiota passiväärennösten vastustamiseen ja painotti rikollisten tunnistamisen kehittämistä. Lisäksi se toivoi luovuttamiskysymysten yksinkertaistamista ja jouduttamista, ja Suomessakin ulkomaalaisista rikollisista haluttiin nopeasti eroon. Tapaus saattoi myös vahvistaa käsityksiä tyypillisistä rikollisista ja näiden taustoista.

1.1 Nousukiidosta hajaannukseen – tutkielman aikarajaus

Presidentti Relander antoi siunauksensa Suomen liittymiselle kansainväliseen rikospoliisikomissioon vuonna 1928. Seurannut yhteydenpito katkesi täysin vasta kesäkuussa 1944, kun sisäasiainministeriön poliisiasiainosastolta otettiin viimeistä kertaa yhteyttä Berliiniin.²⁶ Komissiolta

²⁵ Deflem 2002b, 31; Finjaut 1997 118–119. Mathieu Deflem ja Cyrille Finjaut ovat päätyneet tulkinnoissaan siihen, että sota-aikana ”synkimmät mahdollisuudet” tuskin toteutuivat ja IKPK toimi ennen kaikkea Saksan poliisin fasadina.

²⁶ Esim. Hietaniemi 1995, 179–180. Tuija Hietaniemi kuvaa KRP:n historiikissaan Suomen IKPK-yhteistyön aikajanana pääpiirteittäin.

saapui Suomeen vielä muutama kirje kesän 1944 lopulla, mutta tämän jälkeen yhteydenpito vaikuttaa lakanneen.²⁷ IKPK:n tiedotuslehdessä viimeiset suomalaisilmoitukset julkaistiin aiemmin samana vuonna.²⁸ Nollahetki järjestölle koitti keväällä 1945.

Tutkielmani aikarajaus painottuu vuosiin 1928–1939, joiden osalta Itävallan liittäminen Saksaan muodostaa vedenjakajan IKPK:n menestyksen ja saksalaisten valtakauden väliin. Lukunsa ansaitsee lisäksi 1920-luvun kehitys, sillä näin hahmotetaan IKPK:n syntyhistoriaa ja poliisin kansainvälistymisen alkuvuosia Suomessa. Tiukemman rajauksen ongelmaksi voisi muodostua kokonaiskuvan kärsiminen. Se vaikeuttaisi taustalla vaikuttaneiden tekijöiden, rakenteiden ja toiminnassa tapahtuneiden muutosten hahmottamista. Pidempi aikaperspektiivi osoittaa, kuinka Saksakin hyödynsi menneisyyttä muutosten perustelemiseen.

Sotavuodet ja päämajan siirtäminen Berliiniin ovat IKPK:n osalta niin selkeitä rajapyykkeitä, että niiden jättäminen tarkastelun ulkopuolelle on perusteltua. Tuolloin kansainvälisyys taantui ja IKPK muuttui lähinnä Saksan liittolaisten ja sen miehittämien alueiden väliseksi, aktiivisuudeltaan vaatimattomaksi, kanavaksi. Aikakausi on sinänsä merkittävä tutkimuskohde Suomenkin osalta, mutta tutkielman asettamissa rajoissa sotavuosien yhteistyön tarkempi selvittäminen on jätettävä jatkotutkimuksen tehtäväksi. Interpol on maininnut sen ”käytännössä lakanneen toimimasta kansainvälisenä järjestönä”²⁹ ja Suomessa poliisihistorian tunnetuimpiin tutkijoihin kuuluva *Tuija Hietaniemi* on todennut teoksessaan *Totuuden jäljillä – Suomalaisen rikospoliisin taival* (1995) IKPK:n jääneen sodan aikana ”lamaannuksiin” saksalaisten aktiivisuutta lukuun ottamatta.³⁰

Selvitän tutkielmassani, mitkä tekijät vaikuttivat tätä edeltäneessä yhteistyössä ja miten sen eri piirteet nousivat esiin kulloisenakin aikakautena. Samalla tarkastelen, kuinka toiminta näkyi käytännössä ja vaikutti poliisin sisällä. Tärkeimpiin tutkimuskysymyksiini kuuluvat Suomen poliisin kansainvälisen toiminnat motiivit, poliisikulttuurin kehitys IKPK:n viitekehyksessä ja Saksan vaikutus tähän. Suomen poliisin ohella tarkastelen IKPK:n omaa kehitystä ja toimintaa. Tavoitteeni on koostaa aikaisempia esityksiä tarkempi kuvaus Suomen ja IKPK:n suhteista 1930-luvulla, minkä pohjalta on mahdollista tehdä jatkotutkimusta. Tutkielma avaa vähän huomioitua osaa Suomen poliisihistoriassa

²⁷ IKPK:n kirjeet 1939–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP–RTK, KRP.

²⁸ Internationale Kriminalpolizei (IKP) 7—8/1944, 6.

²⁹ ”Key dates”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/Who-we-are/Our-history/Key-dates>> [luettu 22.7.2021].

³⁰ Hietaniemi 1995, 180. Samaan johtopäätökseen ovat tulleet monet muutkin tutkijat. Ks. Vasa 1967, 128; Poliisimies (PM) 18/1940, Kosti Vasa, ”Kansainvälisen rikollisuuden vastustaminen”, 480–482; Söderman 1958, 449. Keskusrikospoliisin päällikkö Kosti Vasa kirjoitti muistelmissaan *Poliisimiehen muistelmia* (1967) sodan ”keskeyttäneen toiminnan”, vaikka kuvasi poliisilehdissä vielä vuonna 1940 järjestöä tärkeäksi. Myös ruotsalaisen kriminologi Harry Södermanin mukaan järjestöllä oli toimintaa sota-aikana.

ja ulkosuhteissa. IKPK on mielenkiintoinen järjestö, jonka erityislaatuisuutta korostivat saksalaisten pyrkimykset jatkaa toimintaa vuoden 1938 jälkeen.

1.2 Aineisto

Poliittisen historian professori *Vesa Vares* on todennut teoksessaan *Maakuntaa ja yhteiskuntaa palvelleen – Turun poliisi 1918–2016* (2016), että poliisi voi olla historiantutkijalle haastava aihe. Aineiston määrä ja laatu vaihtelevat, minkä lisäksi se on muodostunut käytännön tarpeisiin eikä tutkijoita palvelemaan. Kaikkea ei ole säilytetty ja ”merkittäviäkin” asioita jää pimentoon. Toisaalta toiminnan yhteydessä syntynyt materiaali voi Varesen mukaan kuvata todellisuutta jopa parhaiten, eivätkä lähdeongelmat muuta tutkijan peruslähtökohtia: ”*Poliisin historiaa tutkiva historioitsija toimii kuten mitä tahansa muuta teemaa tutkiva -- koettaa saada säilyneen aineiston osalta esiin kohteensa olemuksen niin tarkasti ja kohteen lähtökohdat muistaen kuin se on mahdollista.*”³¹

Hietaniemikin on kirjoittanut, että vaikka poliisiaineistoa ja -tutkimusta on paljon, se on laadultaan vaihtelevaa ja hajanaista.³² Materiaali on myös usein vaikeasti saatavilla. Euroopan poliisia tutkineen *Hsi-Huey Liangin* mukaan (*The Rise of Modern Police and The European State System From Metternich To The Second World War*, 1992) tietomäärät ovat suuria, puutteellisesti järjestettyjä ja hajaantuneet moniin, usein salattuihin, arkistoihin. Diplomaattilähteisiin verrattuna poliisimateriaalin julkistamiselle on harvoin muodostunut rutiinimaisia toimintamalleja ja paljon merkittävää aineistoa on tutkimatta.³³ Esimerkiksi valtaosaa KRP:n historiallisesta aineistosta ei ole luovutettu kansallisarkistolle kaikkien saataville.

Ruotsalainen *Jan Selling* on pohtinut artikkelissaan *The Obscured Story of the International Criminal Police Commission, Harry Söderman, and the Forgotten Context of Antiziganism* (2017), että kansainvälisellä tasolla lähteitä on runsaasti avaamatta tutkimukselle ja hitaasti etenevä digitointi on hankaloittanut maiden keskisten vertailujen tekemistä. Lisäksi Ruotsissa IKPK:ta koskevaa aineistoa on niin vähän, että se viittaa materiaalin hävittämiseen.³⁴ IKPK:n omien arkistojen kohtalosta on useita tulkintoja, joiden perusteella ne tuhoutuivat, tuhottiin tai hajaantuivat liittoutuneiden ja Interpolin arkistoihin.³⁵ Totuus on epäilemättä jossain näiden välillä.

³¹ Vares 2016, 413.

³² Hietaniemi 1992, 34–35.

³³ Liang 1992, xi.

³⁴ Selling 2017, 346.

³⁵ Deflem 2002b, 33–34.

Päämajan arkistojen puuttumista on tutkimuksissa paikattu jäsenmaissa säilyneen aineiston avulla.³⁶ Tutkielmassani suomalaiset lähteet tukevat yksipuoliseksi jäävää IKPK:n materiaalia. Tarinan purkaminen on vaatinut usean, pääosin viranomais- ja lehtiaineistosta koostuvan, lähdekokonaisuuden tarkastelua. Monesti pinnallisen tai muutoin epätäydellisen materiaalin aukkoja olen paikannut mahdollisimman kattavalla aineistolla. Vakaan tutkimusperinteen puuttuminen on asettanut haasteensa, mutta tehnyt tutkimusprosessista myös uutta löytävän, tutkimusta palvelevan ja palkitsevan prosessin.

Poliisiyhteistyön osalta keskittyminen vain komissioon jättää avoimia kysymyksiä ja tuleekin muistaa, että poliisin kansainvälisyys oli monitahoinen ilmiö. Lisäksi laaja ja polveileva tutkimuskohde on vaatinut kompromisseja, kuten pidättäytymisen tietyssä aineistossa. Lähteitä olisi monesti voinut seurata useisiin arkistoihin eri maissa ja esimerkiksi Pohjoismaista voisi löytyä merkittävää tietoa, mutta tutkielman puitteissa tietomäärät kasvaisivat liian suuriksi. Samalla, koska olen hyödyntänyt erityisesti viranomaisilta jäänyttä virallista materiaalia ja julkisia esityksiä, lähestyn aihetta painottaen instituutioiden näkökulmaa.

Suomalainen viranomaisaineisto

Yhden keskeisimmistä lähdekokonaisuuksista muodostaa keskusrikospoliisin (KRP) päätoimipaikan arkistossa säilytettävä kansainvälistä yhteistyötä koskeva rikostutkimuskeskuksen aineisto. Keskus vastasi pitkälti tavallisen poliisin kansainvälisistä yhteyksistä vuosina 1926–1954 ja aloitti IKPK:n kansallisena keskuksena vuonna 1929.³⁷ Tarkasteleman aineisto keskittyy vuosille 1934–1939, sillä Hitlerin Saksan aktiivinen vaikutus IKPK:ssa alkoi vuoden 1935 jälkeen³⁸. Materiaali kattaa varhaisempaa aineistoa, minkä lisäksi aiempaa kehitystä voi seurata muiden lähteiden valossa.

Kokonaisuuteen kuuluvat IKPK:ta koskevat asiakirjat vuosilta 1934–1944: kokousasiakirjat, komission kirjeet ja Suomen vastaukset niihin.³⁹ Lisäksi olen tarkastellut kansainväliseen työhön liittyvää F-sarjaa. Tähän kuuluvat F-diaarikirja (1929–1934), diaarikortisto (1935–1945), hakukortit (1931–1945) ja arkistoihin pysyvään säilytykseen jätetyt 20 asiakirja-aktia vuosilta 1934–1942. Ne kattavat eri viranomaisilta saapuneita kirjeitä koskien rikostapauksia ja muita tiedusteluja.

³⁶ Esim. Selling 2017, passim.; Whitaker 2014, 99–152. Selling lähestyy aihetta Ruotsin arkistojen valossa ja Whitaker Iso-Britanniassa säilyneen materiaalin kautta.

³⁷ SPL 3/1930, ”Kansainvälinen yhteistyö rikospoliisitoiminnassa”, 42. Ks. ”Kansainvälinen yhteistyö”. Poliisin verkkosivut. <<https://poliisi.fi/kansainvalinen-yhteistyö>> [luettu 19.10.2021]. Nykyisin KRP toimii samalla tavalla kansainvälisen yhteistyön keskuksena ja yhteyskanavana Interpoliin.

³⁸ Finjaut 1997, 116; Deflem 2002b, 24.

³⁹ Kokousasiakirjat vuosilta 1934–1937, komission kirjeet ja vastaukset vuosilta 1934–1944.

Ohjeellinen säilytysaika on ollut 25 vuotta, mutta diaarien avulla voi hahmottaa kirjeenvaihtoa säilymättömienkin asiakirjojen osalta. Aiemmin aineistoja on hyödyntänyt esimerkiksi Hietaniemi.

Virallinen kirjeenvaihto IKPK:n ja poliisiasiainosaston johtaja M. E. Koskimiehen välillä vaikuttaa säilyneen hyvin. Se paljastaa, mitä teemoja järjestössä kulloinkin käsiteltiin, kuvaa Suomen linjaa eri kysymyksissä ja avaa toiminnan aktiivisuutta. Sivuuun kuitenkin jäävät henkilökohtaiset ja epäviralliset huomiot. Yksityinen kirjeenvaihto jäsenten välillä voisi avata viranomaisten omia näkemyksiä, kuten aihetta on lähestynyt professori *Robert Whitaker* Iso-Britanniaa edustaneen Norman Kendalin osalta⁴⁰. Suomalaisilta tällaista kirjeenvaihtoa ei kuitenkaan ole tutkielmaa varten löytynyt, eikä sellaiseen ole viitattu muussakaan tutkimuksessa.

Suomen kansainvälisten suhteiden osalta merkittävän lähdekokonaisuuden muodostavat myös ulkoasiainministeriön ja edustustojen aineistot. Olen hyödyntänyt ulkoministeriön arkiston kansainvälistä poliisiyhteistyötä käsittelevää materiaalia signumissa 106 C, joka sisältää IKPK:ta koskevaa aineistoa vuosilta 1923–1947. Kokonaisuudesta löytyvät komissiolta ministeriölle saapuneet yhteydenotot, kuten kutsut yleiskokouksiin, ja kokouksia käsittelevää kirjeenvaihtoa sisäasiainministeriön kanssa. Tätäkin aineistoa on aiemmin käsitellyt Hietaniemi.

Valtaosa edustustojen ennen vuotta 1947 syntyneistä aineistoista on siirretty Oulun maakunta-arkistoon (OMA). Tämän materiaalin seulomiseen hyödynsin Suomen kulttuuri- ja tiedeaineistojen Finna-hakupalvelua komissioon liittyvin sanahauin. Tutkimusvuosiltani aineistoa löytyi Haagin ja Lontoon lähetystöjen arkistoista. Haagin edustustolta on säilynyt esimerkiksi konsuli P. J. Hynnisen muistio vuoden 1927 yleiskokouksesta ja kirjeenvaihtoa hänen ja Johannes Schoberin välillä. Lontoon lähetystöltä on säästynyt ainakin kutsukirje yleiskokoukseen vuodelta 1937.

Poliisia koskien olen tarkastellut lisäksi kansallisarkiston säilyttämiä etsivän keskuspoliisin (EK) ja valtiollisen poliisin (Valpo) arkistoja. Niistä olen hyödyntänyt Valpo I-kokonaisuutta, joka sisältää materiaalia 1920-luvulta jatkosodan lopulle ja kattaa niin Valpon kuin EK:n aineistoa. Vaikka nämä edustivat turvallisuuspoliisia ja toimivat usein omien kumppaniensa kanssa, oli niillä yhteyksiä rikospoliisiinkin. Lisäksi ne vastasivat ulkomaalaisvalvonnasta tutkimusajan Suomessa⁴¹. IKPK:n rooli jäi näiden osalta ilmeisen vaatimattomaksi, mutta tuntematon se ei ollut ja rikostutkimuskeskus myös välitti turvallisuuspoliisille IKPK:lta saapuneita tietoja.

⁴⁰ Whitaker 2014, 99–152.

⁴¹ Esim. Leitzinger 2008, 334–336. EK hoiti passintarkistuksia Helsingissä ja Turussa jo vuonna 1919.

Tämän kokonaisuuden osalta olen keskittynyt sarjoihin, jotka liittyvät kansainväliseen poliisiyhteistyöhön. Näihin kuuluvat asiamapit XXII D ”Yhteistoiminta ulkomaiden poliisiviranomaisten kanssa” ja XX F ”Poliisiolot ulkomailla”. Lisäksi olen tarkastellut IKPK:n työhön liittyvin rikosnimikkein otsikoituja mappeja, kuten ”Väärät passit” ja ”Väärät rahat ja väärentäjät sekä valuuttakeinottelu”. Näitä arkistoja on tutkittu runsaasti. Tutkielmani kannalta merkittävän työn on tehnyt *Oula Silvennoinen* väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944* (2008).

Sisäasiainministeriön materiaali kansallisarkistossa on taas valtava ja osin huonosti järjestelty kokonaisuus, jonka eritelty poliisiaineisto ei koske kansainvälistä yhteistyötä. Teemaan liittyen arkistosta löytyy vain poliisikeskusvarikon säilyttämää, Koskimiehen opintomatkoiltaan vuonna 1934 tuomaa materiaalia. Se sisältää valokuvia, lehtileikkeitä ja esitteitä eri poliisiviranomaisten toiminnasta. Tämä kertoo siitä, että matkoilla kiinnostivat ulkomaiden toimintamallit ja kalusto.

Suomalaisen poliisijohdon henkilökohtaista materiaalia on säilynyt hyvin vähän tai sellaista ei ole löytynyt. Sen tarkastelu olisi tärkeää, sillä yhteistyön alkuvuosina aktiivisilla henkilöillä oli suuri merkitys ja toiminta kulminoitui yksilöihin. Säilynyt materiaali koostuu pitkälti julkisista esityksistä, kuten lehtikirjoituksista ja muistelmista, joissa virkamiehet usein pidättäytyivät kritiikistä tai esittivät asiat parhain päin. Valottaakseni virkamiesten ajatuksia olen hyödyntänyt rikostutkimuksen ja KRP:n päällikkönä toimineen Kosti Vasan osin pinnallisia muistelmia ja ruotsalaisen kriminologi Harry Södermanin muistelmateosta *Enemmän kuin rikos – kuuluisan rikostutkijan muistelmia* (1958). Tätä on käsitelty tutkimuksessa kansainvälisestikin⁴². Teoksista hahmottuu, kuinka muistissa tapahtumat voivat vääristyä tai muuttaa muotoaan tahattomasti ja tarkoituksella. Lisäksi ne on kirjoitettu aikana, jolloin menneet yhteistyökumppanit ja ratkaisut näyttäytyivät hyvin uudessa valossa.

Suomen osalta merkittäviä virkamiehiä olivat Vasa, Koskimies ja jälkimmäistä poliisiasianosastossa edeltänyt Esko Heilimo. Myös EK:n päällikkö Esko Rieki ja tätä seurannut Valpon johto olivat tahoillaan tärkeitä kansainvälisten suhteiden toimijoita. *Matti Lackman* on kirjoittanut Riekiä biografian *Esko Rieki – Jääkäriväriväri, Etsivän Keskuspoliisin päällikkö ja SS-pataljoonan luoja* (2007). Kuitenkin yleisemmin poliisijohdosta on tehty hyvin vähän tutkimusta.

Heilimo kirjoitti poliisilehdille IKPK:n kokouksista, mutta kertoi harvoin mielipiteitään. Vasa ja tätä rikostutkimuskeskuksessa edeltänyt Åke Forstén alleviivasivat taas monesti yhteistyön etuja. Nämä

⁴² Esim. Bresler 1992, 54; Selling 2017, 342; Deflem 2002b, 33. Södermania on kritisoitu esimerkiksi hänelle läheisten saksalaispoliisien puolustelusta. Ruotsalainen toimi komissiossa sota-aikanakin.

kirjoitukset avaavat julkisuuteen annettuja näkemyksiä, mutta julkiselle minälle ei ole vertailukohtia. Pysin täydentämään tätä kuvaa sisäasiainministeriössä esittelijä- ja hallitusneuvoksena toimineen Eero Kivikatajan julkaisemattomien päiväkirjojen (1897–1966) avulla. Ne on puhtaaksikirjoittanut Kivikatajan sukulainen, joka auttoi tutkielmaani poimimalla aineistosta merkintöjä esimerkiksi Koskimiehestä. Päiväkirjat ovat julkisia esityksiä henkilökohtaisempia, mutta tulee muistaa, että merkinnät kertovat lähinnä tekijän lähtökohdista ja näkemyksistä.

Lisäksi olen paikannut arkistoaineiston puutteita tutkimusajan sanomalehtiutisin. Kansainväliset rikosjutut olivat lehdistölle jännittäviä uutistapauksia, joita lukijatkin varmasti mielellään hämmästelivät. Puutteellisiin poliisiarkistoihin verrattuna sanomalehdissä tiedot ovat säilyneet jopa tarkemmin, minkä lisäksi ne ovat helposti saatavilla. Monien tapausten jäljittäminen paikallispoliisien arkistoihin olisi tutkielman rajoissa vaatinut liiallista matkustamista ja voinut johtaa loputtomiin selvityksiin. Lehtien osalta saatoin hyödyntää digitoitujen aineistojen hakukoneita muussa aineistossa mainittuihin rikostapauksiin ja rikospoliisikomissioon liittyvin sanahauin.

Suomen osalta tapauksia käsiteltiin usein Helsingin Sanomissa, mutta myös paikallis- ja puoluelehdissä. Nämä kiinnostuivat komissiosta 1920-luvun lopulla, mutta uutisointi hiipui talvisodan alettua. Lehdet toimivat osaltaan ajan käsityksien peileinä ja esittelivät yleisölle omaa kertomustaan poliisista ja rikollisuudesta. Poliisin psykohistoriasta väitöskirjansa kirjoittanut *Ilkka Levä* on pitänyt sanomalehtiä kollektiivisina, yksilöiden toimet ylittävinä heijastuspintoina, joissa luotiin erilaisia ryhmäfantasioita ja kansallisia kertomuksia⁴³.

Suomalaiset poliisijulkaisut

Sanomalehtiä merkittävämmän aineistokokonaisuuden muodostavat suomalaisen poliisin omat ammattilehdet ja julkaisut. Näistä olen hyödyntänyt tutkimusajalta kahta ammattilehteä Suomen poliisilehti ja Poliisimies sekä rikostutkimuskeskuksen julkaisemaa tiedotuslehteä Poliisisanomat, joista kukin ilmestyi noin kaksi kertaa kuukaudessa. Ensiksi mainitut avaavat ammattikunnan omaa viestintää ja poliisissa jaettuja käsityksiä kansainvälisyydestä, ulkomaiden malleista ja IKPK:sta.

Suomen poliisilehti edusti päällystöä ja Poliisimies miehistöä. Kumpaankin lehteen kirjoitti useita virkamiehiä, toisinaan nimettömänä tai nimimerkillä. He eivät edustaneet poliisia kokonaisuutena, mutta tarkastelemalla kirjoitusten yhtäläisyyksiä hahmotetaan alalla vallinneita käsityksiä aikansa ilmiöistä. Samoja lehtiä tutkinut Vares on teoksessaan *Viileää veljeyttä – Suomi ja Saksa 1918–1939*

⁴³ Levä 2008, 61–62.

(2018) todennut ammattilehtien kuvaavan ryhmien ”sisäistä julkisuutta”. Ne kertovat arkistoaineistosta poiketen, mitä käsityksiä poliisissa jaettiin ”*koko ammattikunnan saataville ja tietoon*”.⁴⁴ Mielenkiinnosta ulkomaihin kertoi jo se, että lehdet kirjoittivat näistä säännöllisesti, Suomen Poliisilehti vastapariaan enemmän. Päälystö olikin useimmin yhteydessä ulkomaiden viranomaisiin.

Poliisille julkaisujen merkitys oli suuri aikana, jolloin lehdistö oli tärkein joukkoviestinnän muoto. Ne tarjosivat alustan ammattikunnan keskustelulle, kun kirjoitusten saaminen julkaistuksi suuremmissa sanoma- tai aikakauslehdissä oli hankalaa.⁴⁵ Julkaisujen voikin olettaa edustavan sitä, mikä koettiin alalla tärkeäksi. Näin ammattilehdet myös vahvistivat ryhmän sisäisiä malleja vuorovaikutuksessa yleisönsä kanssa. Lisäksi lukijoiden innostaminen oli tärkeää ja lehdissä julkaistiin usein mielenkiintoisiksi koettuja kertomuksia esimerkiksi rikostapauksista, kuten monissa ulkomaisissakin poliisijulkaisuissa, joita suomalaisissa lehdissä ahkerasti lainattiin.

Poliisisanomat erosi yllä mainituista. Se oli tiedotuslehti, jossa julkaistiin valtakunnallisesti jaettavaksi etsintäkuulutuksia ja ilmoituksia esimerkiksi varastetusta tavarasta. Lehteen saatettiin lisäksi painaa sisäasiainministeriön luvalla ulkomaisten viranomaisten lähettämiä ilmoituksia⁴⁶. Näin se kuvaa osaltaan maiden välistä poliisiyhteistyötä Suomessa. Samalla lehti avaa suomalaista rikos- ja poliittista historiaa. Lakia toimenpantiin osoitetun mukaan ja etsintäkuulutuksissa mainittiin tavallisempien rikosten lisäksi esimerkiksi kommunisteiksi syytettyjä ja kieltolakia rikkoneita.

Poliisisanomat palveli käytännön tarpeita, eikä siinä ollut standardista poikkeavia tekstejä, joista tutkijana ammentaa syvempiä motiiveja. Sisältöä on vaikea analysoida merkitysilmaisujen perusteella, mutta julkaisusta paljastuu aikansa rikollisuutta kuvaavia yksityiskohtia, joita voi hyödyntää kokonaisuutta vahvistavina havaintoina. Esimerkiksi ulkomaalaisia ilmoituksia julkaistiin vain vähän, ja yleensä näiden henkilöiden epäiltiin saapuvan Suomeen tai muihin pohjoismaihin.

Saksalaiset ja itävaltalaiset lähteet

Viimeisen lähdekokonaisuuden muodostavat saksankieliset⁴⁷ lähteet. Käytän suomalaisessa tutkimuksessa varsin uutta materiaalia, tärkeimpinä IKPK:n tiedotusjulkaisuja Internationale

⁴⁴ Vares 2018, 25–26.

⁴⁵ Laaksonen 1998, 31.

⁴⁶ SPL 20/1939, Kosti Vasa, ”Ehdotuksia rikostutkimuskeskuksen ja poliisiviranomaisten välisen yhteistyön järjestämisestä”, 689–690.

⁴⁷ Tutkielman käännökset ovat omiani. Pyrkiessäni alkuperäistä vastaavaan tulkintaan olen hyödyntänyt apuna aikalaissanakirjoja ja sähköisiä käännöspalveluja. Suorissa lainauksissa olen merkinnyt alkuperäisen ilmaisun viitteisiin.

Kriminalpolizei (1938–1945) ja tätä edeltänyttä Internationale Öffentliche Sicherheitia vuosilta 1927–1937. Jälkimmäistä tilattiin usealle taholle Suomessa, vuonna 1934 ainakin poliisiasianosastolle, rikostutkimuskeskukselle, valtion poliisikoululle ja poliisilaitoksille Viipurissa, Turussa, Vaasassa, Porissa, Oulussa, Kotkassa ja Tampereella⁴⁸. Sen vuosikerrat löytyvät Eduskunnan kirjastosta. Kumpikin lehti ilmestyi kerran tai kaksi kuukaudessa saksaksi, ranskaksi, italiaksi ja englanniksi. Ne sisälsivät ammattiartikkeleita, virallisia tiedonantoja ja ilmoituksia, joista merkittävimpiä olivat eri maissa tavattujen rikollisten etsintäkuulutukset. Kokonaisuutena julkaisut kuvaavat hyvin IKPK:n viestintää ja samalla sen käytännön työtä tutkimusvuosina.

Internationale Öffentliche Sicherheit oli sisarlehti Itävallan poliisin valtakunnalliselle kiertojulkaisu Öffentliche Sicherheitille (1923–1938), jonka toimitus sai roolin IKPK:n julkaisuelimenä vuonna 1924⁴⁹. Öffentliche Sicherheitin vuosikerrat löytyvät Itävallan kansalliskirjaston (ÖNB) ANNO-palvelusta⁵⁰. Tämäkin oli varsin kansainvälinen julkaisu ja sisälsi useiden IKPK:ssa toimineiden poliisien kirjoituksia järjestön toiminnasta. Lehti tukee muita julkaisuja selvittäessä poliisin toimintakulttuuria, yhteistyön luonnetta ja IKPK:ssa toimineiden virkamiesten näkemyksiä.

Internationale Kriminalpolizei aloitti ilmestymisensä tammikuussa 1938 ja korvasi edeltäjänsä⁵¹. Sen vuosikerrat 1938–1940 sain Wienin yliopiston kirjastosta. Myöhempiä numeroita säilytetään ainakin Saksan ja Itävallan kansalliskirjastoissa. Suomesta julkaisun numeroita ei ole löytynyt, lukuun ottamatta Valpon arkistossa säilynyttä yhtä numeroa vuodelta 1940. Muiden kohtalo on epäselvä ja voi olla, että ne hävitettiin tai ne ovat painuneet arkistojen kätköihin. Lehteä kuitenkin tilattiin poliisiasianosastolle ja rikostutkimuskeskukselle ainakin vielä vuonna 1942⁵².

Mainittujen julkaisujen päätoimittaja oli itävaltalainen Oskar Dressler, joka oli osallistunut komission toimintaan sen perustamisesta alkaen ja toimi järjestön pääsihteerinä vuodesta 1932 sodan loppuun saakka⁵³. Dressler seurasi päämajaa Berliiniin ja toimitti vielä vuonna 1942 komissiota koskevan

⁴⁸ Koskimies IÖS:n toimitukselle 10.12.1934, Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁹ Öffentliche Sicherheit (ÖS) 13–14/1924, ”Beschlüsse Der Internationale kriminalpolizeilichen Kommission in Wien”, 2.

⁵⁰ Itävallan kansalliskirjaston AustriaN Newspaper Online (ANNO)-palvelu osoitteessa <<https://anno.onb.ac.at/>>.

⁵¹ Internationale Kriminalpolizei (IKP) 1/1938, 1.

⁵² Koskimies Dresslerille, 25.2.1942. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵³ ”Former Secretaries General”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/Who-we-are/General-Secretariat/Secretary-General/Former-Secretaries-General>> [luettu 30.11.2021]. Aluksi virka kulki kongressien sihteerin nimellä, kunnes pääsihteerin virka perustettiin vuonna 1932. Vrt. esim. Deflem 2002b, 29. Esimerkiksi Deflem on kutsunut Dressleriä pääsihteeriksi järjestön perustamisesta alkaen.

yleisteoksen *Die Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission und ihr Werke*⁵⁴. Hän piti ahkerasti yhteyttä IKPK:n jäseniin ja oli järjestön kantavia voimia aina 1920-luvulta vuoteen 1945 saakka.

Suomesta IKPK:n julkaisuille toimitettiin säännöllisesti rikostutkimuskeskuksen vuosikertomukset ja joitakin etsintäkuulutuksia, mutta kokonaisuudessaan maa näkyi lehdissä suhteellisen harvoin ja esimerkiksi Skandinavian maat olivat useammin esillä. Havainto noudattelee osin Hietaniemen tulkintoja Suomen toiminnasta järjestössä. Se ei ollut kovin aktiivista, mikä johtui kansainvälisen rikollisuuden vähydestä ja yhteistyön keskittymisestä Pohjoismaihin⁵⁵. Täysin näkymätön Suomi ei silti ollut ja ilmoitukset kertovat, millaisia tapauksia komission kanssa hoidettiin ja kuinka siinä toimittiin. Suomen toiminta komissiossa oli aktiivisimmillaan 1930-luvulla.

Internationale Kriminalpolizei toimii osaltaan IKPK:n kansainvälisyyden mittarina, samalla kun Saksaa ylistävät kirjoitukset antavat mahdollisuuden lehden tarkoitusperien arvioimiseen. Dressler kehui heti vuoden 1938 jälkeen avoimesti saksalaisia ja kannusti jäsenmaita edelleen yhteistyöhön. Saksalaisille julkaisu oli jo tuolloin propagandaväline ja mahdollisuus luoda kuvaa normaaliudesta. Kenties lehdellä nähtiin tehtävä, jota IKPK:n esittelijä Bruno Schultz, ”harras Suomi-ystävä”⁵⁶, kaavaili sille tammikuussa 1938. Hän toivoi, että julkaisun avulla komissio laajenisi kaikkiin maailman sivistysvaltioihin ja totesi, että mitä kattavammin se palveli jäsenmaita, sitä paremmin se edustaisi järjestöä ulkopuolisille.⁵⁷ Aiemmin julkaisua on tarkastellut esimerkiksi journalisti *Fenton Bresler* teoksessaan *Interpol – A History and Examination of 70 Years of Crime Solving* (1992). Tutkimuksessa se on kuitenkin harvoin käytetty lähde, mikä voi johtua vuosikertojen vaikeasta saatavuudesta.

Aineiston salaus ja tutkimusetiikka

Useissa maissa poliisiaineiston tutkimuskäytöstä on säädetty laeilla. Materiaali voi olla salattua operatiivisista syistä, mutta vanhemman aineiston kohdalla kysymys on usein siinä esiintyvien henkilöiden ja näiden läheisten yksityisyyden suojelemisesta. Suomessa poliisin säilyttämiin aineistoihin on pääsy viranomaistoiminnan julkisuudesta annetun lain mukaisesti. Poliisi ilmoittaa asiasta seuraavasti: ”*Julkisuuslain mukaan viranomaisen voi antaa luvan tietojen saamiseen salassa*

⁵⁴ Teos löytyy historioitsija Thomas Huonkerin mukaan nimetystä internetarkistosta ”Thomas Huonker Archiv Texte Anderes” osoitteessa <<https://thata.ch/>>. Huonker on kirjoittanut erityisesti romaniväestöstä Sveitsissä ja käsitellyt myös IKPK:ta ja natsi-Saksaa.

⁵⁵ Hietaniemi 1995, 179–180.

⁵⁶ SPL 23-24/1931, Bruno Schultz, ”Kansainvälinen rautatieonnettomuuksien suunnittelija”, 452. Schultzia kuvailtiin Suomen Poliisilehdessä ”hartaksi Suomi-ystäväksi ja Wienissä opiskelevien suomalaisten uupumattomaksi holhoojaksi”.

⁵⁷ IKP 1/1938, Bruno Schultz, ”Dem Ziele zu”, 3.

*pidettävästä asiakirjastaan tieteellistä tutkimusta varten. -- Viranomaisen on kirjattava tutkimuslupa-an yleisen ja yksityisen edun suojaamiseksi tarpeelliset ehdot ja rajaukset.*⁵⁸”

Tutkielmassani käytän lähteitä, joissa mainitaan henkilötietoja liittyen arkaluontoiisiin aiheisiin, eikä moni asiakirja ole alun perin tarkoitettu kuin viranomaisen nähtäväksi, mikä asettaa tutkijalle eettisiä vaatimuksia. *Kirsi Vainio-Korhosen* mukaan (*Historian tutkimuksen etiikka*, 2017) tällaisessa aineistossa esiintyvien yksityiskohtien paljastaminen on tutkimuseettinen kysymys, sillä tutkijalla ei ole varsinaista juridista velvoitetta ”kauan sitten” kuolleita kohtaan. Erityisesti tämä koskee niin kutsuttua tavallista kansaa, joka ei ole ”antautunut julkiselle tarkastelulle”. Julkisten henkilöiden, kuten hallinnon toimijat, yksityisyydensuojan voi nähdä matalampana, mutta heidänkin osaltansa on muistettava kohdetta kunnioittava tyyli.⁵⁹

Pirita Frigren on todennut samassa kirjassa, että arkaluontoisissa yhteyksissä esiintyvien henkilöiden eettinen käsittely edellyttää tapausten sitomista kontekstiinsa ja toimijoiden nimeämisen tarve kumpuaa näkökulmasta, eli onko kiinnostuttu ihmisestä itsestään vai tapahtumista osana suurempaa ilmiötä. Kohteelle voi lisäksi tehdä oikeutta kirjoittamalla siten, ettei se omana aikanaan olisi ollut vahingoittavaa.⁶⁰ Kontekstisidonnaisuus on tärkeää tirkistelyn välttämiseksi ja mainittujen seikkojen tulisivatkin kuvata ilmiötä laajemmassa historian todellisuudessa, jossa esimerkiksi rikoksen yleisyys on usein sen yksityiskohtia merkittävämpää.⁶¹ Tutkittavien yksityisyyttä pohtinut *Kimmo Rentola* on todennut, että ”pitkälle auttaa se, jos tutkija kirjoittaa asiallisesti ja osoittelematta eikä asetu tutkittaviensa yläpuolelle heitä tuomitsemaan”⁶².

Tutkielmassa olen paljastanut ”tavallistenkin kansalaisten” nimiä, kun kyseessä on ollut tunnettu rikos, tieto on ollut saatavilla avoimista lähteistä tai tapaus on keskeinen osa laajempaa tutkimuskertomusta. Esimerkit on nostettu tarkasteluun, kun heidän tarinansa ovat kietoutuneet merkittävästi osaksi laajempia teemoja. Useimmin nimien sijaan muut yksityiskohdat, kuten kansalaisuus ja rikosnimike, ovat kuvanneet tapauksia kokonaisuuden kannalta riittävästi, eli ilmentäneet rikollisuuden ja poliisiyhteistyön todellisuuksia. Poliisijohtajia voi taas pitää julkisuuden henkilöinä ja nämä ovat toimineet yhteiskunnassa merkittävässä rooleissa. Kivikatajan päiväkirjojen

⁵⁸ ”Poliisin tietojen käyttö tutkimustarkoituksessa”. Poliisin verkkosivut. <<https://poliisi.fi/tietojen-kaytto-tutkimustarkoituksessa>> [luettu 25.3.2021].

⁵⁹ Vainio-Korhonen 2017, 31–33.

⁶⁰ Frigren 2017, 63–65, 68.

⁶¹ Vainio-Korhonen 2017, 34–35, 41.

⁶² Rentola 2009, 5.

osalta on täytynyt pohtia yksityisten ajatusten jakamista, mutta senkin kautta on tarkasteltu lähinnä muita henkilöitä ja merkintöjä arvioitu osana laajempaa historiallista kuvaa.

1.3 Tiedon palasista kokonaisuuteen – Metodi ja tutkimuksen rakenne

Poliisihistoria on osa poliisitutkimusta. *Markus Hammarström* on kuvannut poliisiammattikoreakoulun opinnäytteessä *Ajankohtainen poliisitutkimus Pohjoismaissa* (2019) poliisitutkimuksen yleisesti hyväksytyin määritelmän sisältävän ”*kaiken, minkä poliisi tekee ja kaikki ulkopuoliset näkökulmat, joilla on vaikutusta poliisin toimintaan ja yleiseen järjestykseen*”. Tähän kuuluvat myös instituution kehitys, sosiaaliset ja poliittiset olosuhteet ja historia. Tutkimus ei käsittelekään vain poliisin työskentelyä, vaan poliisia osana yhteiskuntaa.⁶³ Tutkielmassani lähestyn poliisia ammattikunnan, instituution, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kansainvälisen toimijuuden kautta.

Poliisin kansainvälisellä yhteistyöllä voidaan tarkoittaa taas kaikkea poliisitoimintaa, joka tapahtuu yhteydessä ulkomaisiin viranomaisiin. *Jyrki Wasastjerna* mukaan (*Johdatus poliisin kansainväliseen yhteistyöhön*, 1999) kansainvälisyys kosketti 2000-luvun kynnyksellä miltei kaikkea poliisin toimintaa.⁶⁴ Käsitelen kansainvälisyyttä tässä laajassa merkityksessä, mutta keskityn sen osalta erityisesti rikospoliisikomissioon. IKPK:n oman määritelmän mukaan rikos oli kansainvälinen, mikäli se tehtiin muualla kuin tekijän kotimaassa⁶⁵.

Rikospoliisi edusti taas ”tavallista poliisia”, joka ei pääsääntöisesti tutkinut poliittisia rikoksia ja myös IKPK ilmoitti, ettei se käsitelisi tällaisia tapauksia. Rajapinnat saattoivat kuitenkin olla liukuvia ja turvallisuus- ja rikospoliisin välillä tehtiin yhteistyötä puolin toisin useissa maissa. Poliisin historiaa tutkinut *Cyrille Finjaut* onkin todennut artikkelissaan *The International Criminal Police Commission and The Fight Against Communism 1923–1945* (1997), että IKPK:lla oli perustamisestaan alkaen yhteyksiä poliittiseen valvontaan ja kommunismin vastaiseen poliisityöhön. Yleisesti jäsenmaat kuitenkin pyrkivät pidättäytymään kaikesta poliittisesta, sillä siihen sotkeutumisen pelättiin tietävän järjestön hajoamista.⁶⁶

Tällaisten polveilevien ulottuvuuksien hahmottamiseksi lähestyn aineistoani, historiantutkimukselle tyypillisesti, kriittisen metodin keinoin. Historian emeritusprofessori *John Tosh* (*The Pursuit of*

⁶³ Hammarström 2019, 3, 14.

⁶⁴ Wasastjerna 1999, 18–19.

⁶⁵ SPL 23-24/1935, Kosti Vasa, ”Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö”, 562–565.

⁶⁶ Finjaut 1997, 113–114.

History – Aims, Methods and New Directions in The Study of History, 2015) on kuvannut tätä prosessiksi, jossa lähteitä tulkitaan historiallisessa kontekstissaan niistä paljastuvien yksityiskohtien ja kohteelle annettujen merkityksien kautta. Näistä havainnoista kumpuavat temaattiset yleistyksen määrittävät vuorostaan tulkintaa kokonaisuutena, jonka laadun varmistamiseksi tarvitaan usein laajaa lähdeaineistoa. Epätäydellisistä yksittäisistä lähteistä koostuva riittävä aineisto korjaa itseään ja paljastaa toisaalta osiensa puutteita ja aukkoja.⁶⁷

Filosofi *Juha Varto* on kirjoittanut tästä kokonaisuuden tavoittelusta osana laadullista tutkimusta kirjassaan *Laadullisen tutkimuksen metodologia* (2005). Hänestä tutkimuksen perustana tulee aina pitää kohteelle annettujen merkitysten muodostamaa kokonaisuutta. Aineistoa olisi helppo tulkita irrallisina osina, mutta vaarana on, että yksittäiset teemat saavat liikaa painoarvoa ja mielivaltaisia tulkintoja. Kohteen ymmärtämiseksi eri osien välillä tuleekin suorittaa vertailua ja peilata havaintoja muodostuvaan kokonaiskuvaan. Prosessissa toimijoita tulee tarkastella aikaansa ja paikkaansa sidottuina, sillä maailma merkityksineen on jokaiselle ajassaan erilainen.⁶⁸

Vareskin on korostanut, että kunakin ajankohtana ihmiset ”*tunsivat nimenomaan menneisyyden -- eivät tulevaisuutta*”. Tutkijan tulee asettua kohteen tilanteeseen selittääkseen toimintaa ja huomioitava, millaisessa tilanteessa päätöksiä ja valintoja tehtiin. Toimintaa ei tarvitse sen perusteella hyväksyä, mutta ilmiöiden selittämiseksi ajan erilaisuutta on ymmärrettävä. Esimerkiksi Hitlerin Saksan kanssa toimimista voi tarkastella moraaliseen näkökulmasta, mutta tätä ei tule tehdä ilman historiallisen kontekstin ehtoja.⁶⁹ Poliisinkin toimintaa kuvaavaa materiaalia on tarkasteltava laajemmassa kontekstissa, sillä aineisto ei kuvaa vain poliisia sinänsä, vaan niitä paineita ja olosuhteita, joiden keskellä kulloinkin toimittiin.⁷⁰

Tavallisen poliisin ratkaisuihin vaikutti kokemus politiikasta irrallaan toimimisesta. IKPK:ssa moni perusteli yhteistyötä Saksan kanssa sillä, että järjestö oli politiikan yläpuolella, eikä maiden väliset poliittiset kysymykset kuuluneet sen toimintaan. Tämä liittyi järjestön ja poliisin itseymmärrykseen ja alan itsenäiseen rooliin kansainvälisellä kentällä. Suomen osalta IKPK:n suhteen ei ollut, kaikesta huolimatta, halua tai tarvetta kieltäytyä yhteistyöstä vuoden 1938 jälkeenkään. Kenties nähtiin, ettei järjestö muuttunut saksalaisten käsissä ja jatkoihan Ruotsikin toimintaansa. Lisäksi Saksa oli pitkään kuulunut alan huippumaihin, minkä muisto säilyi edelleen⁷¹.

⁶⁷ Tosh 2015, 156, 171, 208.

⁶⁸ Varto 2005, 93–95, 102, 184.

⁶⁹ Vares 2018, 23–24, 27, 500–502.

⁷⁰ Levä 2008 13, 21.

⁷¹ Vares 2018, 227.

Monien ratkaisujen ja yhteistyöhalukkuuden taustalla vaikuttivat myös pitkät perinteet. Eurooppalaisen poliisin sisällä jaetut tavoitteet ja käsitykset saivat sen kaavailemaan yhteistyötä jo varhain ja usein näkemykset perustuivat perinteisiin uskomuksiin. IKPK:n päätökset ja eurooppalaisen poliisin yhteinen kulttuuri heijastuivat Suomeenkin ja monet mallit saatettiin kokea kokeilemisen arvoisiksi. Ei tule olettaa, että kaikki poliisiviranomaiset IKPK:ssa olisivat sota-aikanakaan olleet saksalaismielisiä tai kansallissosialismin kannattajia, vaan yhteistyölle oli monia motiiveja. Näitä arvioitaessa voi kuitenkin huomioida, ettei IKPK:n tilasta ollut vuoden 1938 jälkeen epäselvyyttä.

Tuija Hietaniemi on kuvannut väitöskirjassaan *Lain vartiossa – Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948* (1992), että poliisia on hyvä tarkastella pitkällä aikaperspektiivillä, sillä näin hahmottuvat instituutioissa ja sen yhteiskunnallisessa merkityksessä tapahtuvat muutokset.⁷² Anchlussia edeltänyttä 1920- ja 1930-lukujen kehitystä tuleekin pitää yhtä tärkeänä kuin vuoden 1938 muutosta. Vares on kirjoittanut, että ymmärtääkseen kulloinkin vallinnutta nykyisyyttä, on tarkasteltava edeltänyttä aikaa⁷³. Myös oikeustieteilijä *Giulio Calcara* on korostanut, että Interpolin toimintaa ja nykyhistoriaa voi hahmottaa tutkimalla menneisiin muutoksiin sopeutumista.⁷⁴ Tutkimusvuosina maailma kohtasi dramaattisia tapahtumia, jotka heijastuivat IKPK:n toimintaan ja sisäisiin suhteisiin. Aikakauteen osuivat innostunut alku, järjestön aseman vakiintuminen ja lopulta ajautuminen kaaokseen sodan kynnyksellä. Kaikkina aikoina jäsenmaissa jouduttiin pohtimaan omaa asemaa verkostossa ja sitä, kuinka jäsenyys palveli poliisin tavoitteita ja tarpeita kotimaassa.

Kerronnallisesti tasapainottelen temaattisen ja kronologisen lähestymistavan välillä. Kronologisessa rakenteessa muutokset erottuvat paremmin, minkä lisäksi se helpottaa ajankulun hahmottamista. Kronologian ”sisällä” tarkastelen kulloisenakin ajankohtana esillä olleita yhteistyön teemoja ja niihin vaikuttaneita tekijöitä. Se mahdollistaa ajassaan korostuneiden seikkojen tarkastelun ja yhteistyötä määritelleiden tekijöiden arvioimisen. Palapelimaisen kokonaisuuden vuoksi kerronta saattaa toisinaan edetä jopa luettelomaisesti, mutta esitystapa juontuu irrallisten ja hajanaisten tietojen analysoinnista, minkä kautta kertomus poliisiyhteistyön todellisuudesta rakentuu.

⁷² Hietaniemi 1992, 35. Ks. Levä 2008, 37. Levän mukaan Hietaniemen ”urauurtava” väitöskirja kuitenkin tarkastelee poliisia ja sen ”kansallista geopoliittista viitekehystä” valmiiksi annettuna ”luonnollisena normina”, jolloin näkökulma pelkistyy ja poliisin kehitys osana historiallisia kehityskulkuja hämärtyy.

⁷³ Vares 2018, 23–24.

⁷⁴ Calcara 2020, 1.

Tutkielmassani on seitsemän käsittelylukua ja johtopäätökset esittelevä yhteenveto. Johdantoluvuissa yksi ja kaksi kuvailen aineiston, metodologian ja aihepiiristä aiemmin tehtyä tutkimusta. Luvussa kolme käsittelen IKPK:n perustamista, järjestön asemaa 1920- ja 1930-lukujen Euroopassa ja politiikan osuutta sen kehityksessä. Samassa avaan Suomen liittymistä järjestöön ja politiikan roolia Suomen rikospoliisissa. Neljännessä luvussa esittelen Suomen yhteistyön kannalta merkittävimmät toimijat, minkä lisäksi kuvaan ammattikunnan käsityksiä kansainvälistymisestä ja yhteistyön käytännön todellisuutta.

Luvut viisi ja kuusi keskittyvät kuvaamaan Suomen, IKPK:n ja Saksan suhteita. Luku viisi käsittelee Saksan poliisin vaikutusta komissiossa 1930-luvulla ja Suomen suhdetta saksalaisiin. Samalla tarkastelen eurooppalaista poliisikulttuuria, sen heijastumista IKPK:ssa ja käsitysten yhtymäkohtia kansallissosialistiseen ideologiaan, joka oli omaksunut käyttöönsä monia aikaisempia ajatuksia. Kuudennessa luvussa esittelen Anschlussia seurannutta kehitystä, saksalaisten pyrkimyksiä vakauttaa valtansa IKPK:ssa ennen sodan syttymistä ja Suomen suhdetta tähän kehitykseen. Luvussa seitsemän esittelen vielä lyhyesti järjestön kohtaloa syksyn 1939 jälkeen ja tulevaisuutta, minkä IKPK joutui kohtaamaan. Lopuksi esittelen tärkeimmät johtopäätökseni.

2 Aiempi tutkimus – poliisihistorian suuntaviivoja

Historiantutkimuksessa poliisia on ryhdytty tarkastelemaan oikeastaan vasta 1960-luvulta alkaen ja poliittisen historian emeritusprofessori *Timo Soikkasen* mukaan se on tutkimushaaranakin varsin nuori. Ahkerimmin aihetta on tutkittu Yhdysvalloissa ja Englannissa, joissa on perehdytty erityisesti instituution kansalliseen kehitykseen.⁷⁵ Liang on todennut tutkimuksen kypsyneen 1900-luvun jälkipuoliskolla siksi, että ”ajassamme” järjestäytyneen sosiaalisen suojelun tarve on kasvanut, minkä ohella tutkimusta motivoi poliisivaltioihin liittyvien kauhukuvien muuttuminen todellisemmiksi.⁷⁶

Sittemmin poliisia on tarkasteltu useista eri näkökulmista, mutta siitä huolimatta tutkimus painottui 1990-luvun alussa poliisin syntyvaiheisiin ja varhaiseen kehitykseen.⁷⁷ Kansainvälisen yhteistyön näkökulma oli vielä vuosikymmenen lopulla sivujuonne, eikä IKPK saanut Finjautin mukaan ”ansaitsemaansa huomiota”.⁷⁸ Tästä oli alettu tehdä vakavasti otettavaa tutkimusta vasta 1980-luvun jälkipuoliskolla politiikan tutkimuksen ja sosiologian aloilla.⁷⁹ Nykyisin tutkimusta on jo runsaasti,

⁷⁵ Soikkanen 2016, 16.

⁷⁶ Liang 1992, 1–2.

⁷⁷ Hietaniemi 1992, 34.

⁷⁸ Finjaut 1997, 107.

⁷⁹ Whitaker 2014, 3–4.

mutta Suomen osalta se on vielä vähäistä. Tavallinen poliisi ja sen kansainväliset suhteet ovat jääneet historian tutkimuksen marginaalialueiksi.

2.1 Poliisin synty – vallan tukipilarista autonomiaan

Alkuvaiheessa poliisihistorialle muodostui kolme teoreettista lähestymistapaa. Soikkasen mukaan ensimmäisenä syntyneessä ”konsensusperspektiivissä” nykyaikaista poliisia ja sen kehittymistä tarkasteltiin irrallaan yhteiskunnallisista ristiriidoista ja kehitys tulkittiin ”korostetun positiivisessa” valossa. Modernisoituminen esitettiin reaktiona kaupungistumisen ongelmiin ja poliisi kuvattiin laajalti hyväksyttynä yhteiskunnan vakauttajana. Tulkinnan rinnalle nousut ”konfliktiperspektiivi” taas näki poliisin syntyneen vastauksena yhteiskunnan ristiriidoista johtuviin järjestyshäiriöihin ja sen rooli oli ylläpitää hallitsevaa kapitalistista järjestelmää.⁸⁰ Myös kansainvälisen yhteistyön alku liittyi kiinteästi juuri vallan tukemiseen. Euroopan turvallisuusviranomaiset koettivat jo 1800-luvulla järjestäytyä torjuakseen hallitsijoiden keskuudessa koettua anarkismin uhkaa.⁸¹

Konfliktiperspektiivin on todettu ansioituneen siinä, että se tarkasteli poliisia osana laajempaa yhteiskuntaa, mutta toisaalta yksinkertaisti instituutiota. Konsensusnäkökulma taas sivuutti poliisin vastustuksen ja yhteiskunnan ristiriidat. Tämän kritiikin pohjalta syntyi ”kolmas tulkintamalli”, jossa poliisia pidettiin monisyisenä ilmiönä, joka kehittyi ajan myötä itsenäiseksi ja vaikeasti ohjailtavaksi ammattikunnaksi. Köyhemmätkin luokat saattoivat arvostaa sitä turvallisuuden ylläpitäjänä, vaikka toiminta kohdistuikin alkujaan erityisesti työväestön valvontaan. Uusi tutkimussuunta tasapainotteli konfliktin ja konsensuksen välillä, eikä hyväksynyt yksioikoisia selityksiä.⁸²

Liang on ajoittanut modernin poliisin syntymisen teollistumisen ja ”ideologisen 1900-luvun” välimaastoon. Poliisia alettiin vähitellen pitää edistyksen osana, kun siitä muodostui autonominen ja akateemista kykyä omaava instituutio.⁸³ Hietaniemen mukaan tälle kehitykselle on mahdoton osoittaa yhtä selitystä, mutta ”jonkinlainen konsensus” tutkimuksessa vallitsee siitä, ettei taustalla ollut vain paheneva rikollisuustilanne, vaikka uhkakuvia käytettiin uudistusten perustelemiseen.⁸⁴ Myös IKPK:n tarvetta selitettiin käsistä riistäytyvällä rikollisuudella, mutta *Mathieu Deflem* on korostanut kyseessä olleen lähinnä poliisin luoma ”myytti”, eikä rikollisuus todellisuudessa kasvanut esitetyissä

⁸⁰ Soikkanen 2016, 16, 23–25.

⁸¹ Esim. Deflem 2000, 746.

⁸² Soikkanen 2016, 25–26.

⁸³ Liang 1992, 3–5.

⁸⁴ Hietaniemi 1992, 13.

mitoissa. Asiantuntija-ala saattoi kuitenkin jo tuolloin luoda tarpeita toimintansa perusteiksi niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.⁸⁵

Kansainvälisen poliisiyhteistyön voi nähdä syntyneen tarpeesta vakauttaa Eurooppaa ja ylläpitää vallitsevaa tasapainoa, mutta samalla poliisin modernisoituessa se alkoi toimia itsenäisemmin, kehittää omaa toimintakulttuuria ja vaikuttaa ympäristöönsä hyödyllisiksi kokemiensa tavoitteiden edistämiseksi ja toisaalta kansallisten tehtäviensä toteuttamiseksi. Tässä kohtaa rajat valtiollisen toimijuuden ja itsenäisen asiantuntija-alan välillä alkoivat käydä osin erillään. Poliisi loi nyt myös ylirajaisia veljessiteitä.

2.2 Poliisihistoria Suomessa – tutkimuksen marginaalialue

Pohjoismaissa poliisihistoriaa on tutkittu vähän muuhun Eurooppaan ja angloamerikkalaiseen perinteeseen verrattuna. Suomessa sisäisen turvallisuuden teemat eivät ole herättäneet suurta kiinnostusta ja Soikkasen sanoin poliisin ”*tutkimus on ollut vähäistä ja ajallisesti selvästi myöhäisempää*” esimerkiksi ulkopoliittikkaan verrattuna, mitä selittää ainakin sotahistorian vetovoima.⁸⁶ Poliisinkin osalta erityishuomiota on saanut turvallisuuspoliisi, jonka suhdetta Saksaan 1930-luvulla on Lackmanin ja Silvennoisen lisäksi lyhyesti tarkastellut esimerkiksi *Osmo Hyttiä* teoksessaan *Suomi ja Hitlerin Saksa 1933–1939* (2012)⁸⁷.

Vaikka turvallisuuspoliisi on kiinnostava aihe, on se kansalaiselle muuta poliisia etäisempi. Tavallista poliisia ja sen kansainvälisyyttä ovat suomalaisessa tutkimuksessa käsitelleet ainakin Hietaniemi ja Vares. Jälkimmäinen on todennut, ettei tavallisuus usein vedä tutkijoita puoleensa⁸⁸ ja tästä syystä rikollisuuskin on usein saanut poliisia enemmän huomiota. Rikoshistoriaa Suomessa on tutkinut esimerkiksi *Teemu Keskisarja*⁸⁹. Poliisiin keskittyvä historiankirjoitus onkin monesti kulminoitunut historiikkeihin, joiden ongelmana on Soikkasen mukaan kansainvälisen viitekehyksen ja tieteellisen

⁸⁵ Deflem 2000, 755, 761, 770.

⁸⁶ Soikkanen 2016, 16, 20–22, 26–27. Ks. ”Tutkimus poliittisen historian oppiaineessa”. Turun yliopiston verkkosivut. <<https://www.utu.fi/fi/yliopisto/yhteiskuntatieteellinen-tiedekunta/poliittinen-historia/tutkimus-poliittisen-historian-oppiaineessa>> [luettu 8.3.2022]. Turun yliopiston poliittisessä historiassa alkoi vuonna 2018 hanke ”Muuttuvat uhkakuvat ja valvonnan mekanismit”. Siinä tarkasteltiin pitkällä aikavälillä Suomen sisäistä turvallisuutta ja sen muutosta.

⁸⁷ Hyttiä 2012, 170–175. Hyttiä tarkastelee kirjansa poliisiyhteistyötä koskevassa luvussa vain turvallisuuspoliisiyhteistyötä ja Saksan vakoilutoimintaa Suomessa.

⁸⁸ Vares 2018, 20.

⁸⁹ ”Teemu Keskisarjan historiateokset”. Teemu keskisarjan verkkosivut. <<https://www.teemukeskisarja.fi/teosluettelo/>> [luettu 15.11.2021]. Keskisarja on kirjoittanut esimerkiksi suomalaisista väkivaltarikollisista.

otteen puute.⁹⁰ Poikkeuksina joukossa voi pitää *Kimmo Keskisen* ja *Silvennoisen* teosta *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001* (2004)⁹¹ ja *Soikkasen* ja *Vareksen* tutkimuksia Turun poliisista.

Vielä 2000-luvun alussa Lahden poliisin historiikin kirjoittanut *Marjo Tossavainen* totesi kiinnostuksen poliisin historiaan elävän ”uutta aikakauttaan”, mikä johtui yleisestä historia-aiheiden näkyvyydestä mediassa ja mikrohistorian noususta: ”-- tutkimuksen kohteiksi otetaan yhä pienempiä yksiköitä, ei vain enää suurmiesten tekemää poliittista historiaa.”⁹² Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei trendi kantanut poliisin osalta pitkälle ja aihe on yhä vähän käsitelty. Tämä toki koskee monta muutakin aihetta, joita voi perustellusti pitää yhtä tärkeinä tai epätärkeinä, mutta poliisitutkimisen puolesta puhuu instituution merkittävä rooli yhteiskunnassa ja voi vaikuttaa yllättävältä, että se on jäänyt näin vähälle huomiolle. Poliisi-instituution kuvittelisi kiinnostavan vallan ja yhteiskuntasuhteiden tulkitsijoita.

Hietaniemi on kuvaillut, että historialla on merkitystä myös poliisille itselleen: ”*Ajan virrassa tosiseikat ja kokemukset vierivät kerkeästi unohduksiin, mielikuvat muuntuvat epämuotoisiksi ja miesmuisti osoittautuu perin lyhyeksi. Siksi on syytä varjella myös oman historian aikaa, tavoitella oman menneisyyden pakenevaa totuutta*”⁹³. Poliisipäällikkö *Tapio Huttunen* on taas todennut *Soikkasen* teoksen esipuheessa, että historia on avain tulevaisuuden hallitsemiselle ja poliisin nykyajassa nauttima luottamus perustuu juuri menneen ahkeralle työlle.⁹⁴

Poliisi on mielenkiintoinen tarkastelun kohde myös sen omalaatuisen yhteiskunnallisen aseman vuoksi. *Silvennoisen* mukaan se kuuluu nykyaikaisena asiantuntija-alana ja kansan palvelijanakin valtion ”väkivaltamonopolia” tukevaan koneistoon, mikä kuvaa instituution ristiriitaista roolia yhteiskunnassa.⁹⁵ Poliisilla on vallankäytön ja yhteiskuntasuhteiden näkökulmasta erityislaatuinen rooli ja sen kehitys heijastelee aikakausien rakenteita.⁹⁶ Hietaniemen sanoin poliisi sijoittuu ”yhteiskunnallisen vallankäytön solmukohtaan” ja toimii aikansa poliittisten ja sosiaalisten muutosten peilinä.⁹⁷

⁹⁰ Soikkanen 2016, 17–18.

⁹¹ Ks. Levä 2008, 28. Leväkin on huomionut teoksen akateemisena poikkeuksena historiikkien joukossa. Levä ei kuitenkaan tyrmää tutkimuksellisesti puutteellisia historiikkeja lähdeaineistona, sillä ne kertovat syntyäikansa asenteista poliisiin. Etenkin, jos niiden kirjoittajana on ollut poliisi.

⁹² Tossavainen 2004, 4.

⁹³ Hietaniemi 1995, 5.

⁹⁴ Huttunen 2016, 8.

⁹⁵ Silvennoinen 2004, 6–7.

⁹⁶ Soikkanen 2016, 26.

⁹⁷ Hietaniemi 1995, 5.

Historia on pohjoismaisessa poliisitutkimuksessa jäänyt kuitenkin ”operatiivisesti merkittävien” alojen, kuten oikeus- ja sosiaalitieteiden varjoon. Niiden yleisimpiin tutkimusaiheisiin on Hammarströmin mukaan kuulunut poliisin toimintakulttuuri, eli ammattikunnan jaetun maailmankuvan ja kollektiivisten tulkintatapojen heijastuminen toimintaan.⁹⁸ Poliisikulttuuria historiallisesta näkökulmasta tutkinut Levä on todennut, että poliisi luo tätä kulttuuria osana ympäristöään.⁹⁹ Deflem on tarkastellut ilmiön merkitystä kansainvälisen yhteistyön historiassa artikkelissaan *Bureaucratization and Social Control – Historical Foundations of International Police Cooperation* (2000). Poliisin jaetut käsitykset uhkakuvista vaikuttivat myös yhteistyön syntyyn ja kehitykseen.

Tutkimusaiheena kansainvälinen yhteistyö on jäänyt marginaalin marginaaliin. Wasastjerna totesi jo vuonna 1999, että aihetta oli yleensäkin vain ”sivuttu poliisijulkaisuissa”, eikä siitä ollut mitään kattavaa perusteosta.¹⁰⁰ Samoihin aikoihin ilmestyneessä *Jussi Pajuojan* koostamassa raportissa *Keskitetystä järjestelmästä suoriin yhteyksiin – Poliisitoiminta ja rikosasioiden kansainvälisen oikeusavun kehitys* (1998) teeman todettiin kaipaavan ”jatkovaa tutkimusta”.¹⁰¹ Suomessa Hietaniemi on paneutunut rikostutkimuksen kansainväliseen historiaan, mutta IKPK tai sen toiminnan arviointi ei ole ollut tutkimuksien pääaihe. Poliisi ja tietokirjailija *Mikko Porvali* on esitellyt IKPK:ta teoksessaan *Tiedustelun näkymätön historia – Antiikista maailmansotiin* (2018), mutta ei Suomen näkökulmasta, eikä teos ole tieteellinen tutkimus. Se kuitenkin kuvaa hyvin rikostiedustelun historiaa. Silvennoinen on taas maininnut järjestön väitöskirjassaan yhtenä Saksan vaikuttamiskanavista¹⁰².

Kansainvälisen yhteistyön tutkimus vaikuttaa Suomessa noudattaneen samaa linjaa kuin poliisitutkimus yleisemmin. Sitä vaivaavat lähteisiin liittyvät haasteet, samalla kun aihepiiri on monelle vieras ja kiinnostus on suuntautunut toisaalle. Toisaalta kansainvälinen lainvalvonta on vapaan liikkuvuuden aikana kasvattanut merkitystään niin poliisin kuin kansalaisten osalta. Suomessa kansainvälinen rikollisuus on todettu kasvavaksi uhkatekijäksi nykyajassa¹⁰³. Historian kautta voi hahmottaa, kuinka nämä ilmiöt ovat eri aikoina heijastuneet poliisin työskentelyyn ja ratkaisuihin.

⁹⁸ Hammarström 2019, 6, 14–16.

⁹⁹ Levä 2008, 13.

¹⁰⁰ Wasastjerna 1999, 3, 18.

¹⁰¹ Pajuoja 1998, 5.

¹⁰² Silvennoinen 2008a, 109.

¹⁰³ Valtioneuvosto 2021, 15. Valtioneuvoston sisäisen turvallisuuden selonteon mukaan rikollisuus keskittyy ja kansainvälistyy.

2.3 IKPK ja natsi-Saksan kysymys

Robert Whitaker on todennut väitöskirjassaan *Policing Globalization – The Imperial Origins of International Police Cooperation* (2014) kiinnostuksen IKPK:n historiaan heränneen 1900-luvun jälkipuoliskolla, kun Interpol alkoi itse selvittää menneisyyttään 1970-luvulla. Tuolloin järjestön yhteydet natsi-Saksaan joutuivat kritiikin kohteeksi ja villeimpien huhujen torjumiseksi sen arkistot avattiin tutkiville toimittajille, kuten *Michael Foonerille* ja *Breslerille*. Ensimmäiset esitykset järjestön historiasta olivatkin journalistien tekemiä, mutta Whitaker näkee etenkin Breslerin selvityksillä olevan yhä ”todellista arvoa” historioitsijoille.¹⁰⁴

Akateemisesti poliisiyhteistyötä alettiin tarkastella politiikan tutkimuksen ja sosiologian aloilla 1980-luvulla, mutta tuolloinkin Interpolia tarkasteltiin usein ajallisesti läheisemmästä näkökulmasta¹⁰⁵ ja Fooner totesi vuonna 1989, että Yhdysvalloissa teema oli laiminlyöty lähes täysin esimerkiksi kansainvälisten suhteiden alalla, vaikka sillä oli merkittäviä vaikutuksia oppiaineen kysymyksiin.¹⁰⁶ Deflemin mukaan (*Policing World Society – Historical Foundations of International Police Cooperation*, 2002) tutkimuksen vähyyttä on selittänyt sen haastavuus ja aineistojen puute. Ongelma on johtanut laaduttomiinkin tulkintoihin, erityisesti natsi-Saksaa koskien.¹⁰⁷ Sota-ajan osalta esityksissä on ristiriitaisiakin tietoja, mikä kieli lähteiden laadun vaihtelusta. Eri maista saatavien arkistojen kesken olisikin hyvä tehdä vertailua.¹⁰⁸

Historiallisessa jatkumossa Interpol yhdistää itsensä suoraan osaksi IKPK:n kehitystä, eikä kiellä menneisyyttään, vaikka järjestön katsotaankin natsi-Saksan yhteydessä lakanneen olemasta kansainvälinen järjestö.¹⁰⁹ Tämä on yleinen ja osin oikea tulkinta. Myös Interpolin virallisessa puheenjohtajaluettelossa on aukko vuosien 1938–1945 välillä¹¹⁰. Tuolloin puheenjohtajina toimivat vuorollaan natsi-Saksalle uskollinen Otto Steinhäusl ja SS:n korkeimpaan johtoon kuuluneet

¹⁰⁴ Whitaker 2014, 4–8, 13–14. Whitaker viittaa erityisesti Breslerin selvityksiin IKPK:n arkistojen kohtalosta. Bresleriin onkin usein viitattu myöhemmissä tutkimuksissa, vaikka joiltakin osin tulkintoja 1930–1940-luvuista on pidetty liioittelevina. Ks. Finjaut 1997, 124. Finjautin mukaan tulkinnat esim. Intepolissa toimineen Florent Louwagen urasta sota-aikana menevät liian pitkälle ja pohjautuvat jopa väärään tietoon.

¹⁰⁵ Whitaker 2014, 15.

¹⁰⁶ Fooner 1989, viii–ix.

¹⁰⁷ Deflem 2002a, 2–4.

¹⁰⁸ Selling 2017, 332. ”Since the central archives of the ICPC no longer exist, or may exist in part but are hardly available as they are in the hands of Interpol, it will be the task of researchers in separate countries to reconstruct a jigsaw puzzle.”

¹⁰⁹ ”Key dates”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/Who-we-are/Our-history/Key-dates>> [luettu 22.7.2021].

¹¹⁰ ”Former Presidents”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/Who-we-are/Governance/President/Former-Presidents>> [luettu 22.7.2021]. Viimeinen nimi ennen tätä on Michael Skubl, jonka kausi päättyi vuonna 1938. SS-miesten jättäminen luettelosta on historiapoliittinen ratkaisu. Todennäköisesti järjestön katsottiin ”lakaneen olemasta”, eikä näitä siten tarvinnut tai oikeastaan haluttu mainita. Saksalaisille ei ole haluttu antaa huomiota.

Reinhard Heydrich, Arthur Nebe ja Ernst Kaltenbrunner.¹¹¹ Järjestön todellista asemaa näiden johdossa ei ole lopullisesti voitu selvittää¹¹². Moni on todennut IKPK:n lakaneen toimimasta tai menettäneen kansainvälisen luonteensa, mikä oli Foonerin mukaan 1980-luvulla ”tutkimuksen valtavirran” käsitys¹¹³. Toiset, kuten Bresler¹¹⁴, ovat osin perustellusti kyseenalaistaneet tulkinnan. Jonkinlaista toimintaa sota-aikanakin harjoitettiin, vaikka laajasta kansainvälisyydestä ei voitu puhua.

Finjaut on todennut, ettei komissio sodan syttyttyä ollut itsenäisten valtioiden autonominen yhteistyöelin ja työn näennäinen jatkuminen oli lähinnä saksalaisten julkikuvapeliä, jonka pyrkimyksenä oli vahvistaa kuvaa IKPK:sta ja Saksan rikospoliisista epäpoliittisina ja kansainvälisinä.¹¹⁵ Deflemin mukaan komissio ohjailu oli ollut jo ennen sotaa Saksalle vaikeaa, koska yhteistyö vaati kanssakäymistä ulkovaltojen kanssa ja sota-aikana kansainvälisyys tyypistyi lähinnä ”illuusioksi”.¹¹⁶ Tämä julkikuvakampanja alkoi jo 1930-luvun aikana ja sai uusia kierroksia Anschlussin jälkeen.

Pohjoismaissa IKPK:n historiaa 1930–1940-luvuilla on tarkasteltu ainakin artikkelitutkimuksissa. Historian tohtori *Joachim Lund* on lähestynyt aihetta kommunismin vastaisen toiminnan näkökulmasta työpaperissaan *Transnational Police Networks and The Fight against Communism in Germany and Denmark 1933–1940* (2016). Hänen mukaansa Tanskan rikospoliisilla oli jo 1930-luvulla yhteyksiä Gestapoon.¹¹⁷ Selling on taas selvittänyt Tukholman poliisin ja Ruotsin rikosteknisen instituutin (SKA) suhteita IKPK:n ja Saksan kanssa. Aihetta käsiteltiin sodan jälkeen myös niin kutsutussa Sandlerin komissiossa, joka selvitti pakolaisten kohtelua maassa ja turvallisuuspoliisi Säpon Saksa-yhteyksiä. Komissio totesi Ruotsin poliisin toimineen kyseenalaisesti luovuttaessaan tietoja IKPK:lle ja Saksan valtakunnan rikospoliisille (RKPA, *Reichskriminalpolizei*amt).¹¹⁸

Yllä mainitut ovat lähestyneet aihetta osin poliittisen valvonnan näkökulmasta. Finjautin mukaan IKPK:lla oli paikkansa kommunismin vastaisessa Euroopassa, vaikkei usko sen korostuneen

¹¹¹ Heydrich vuosina 1940–1942, Nebe 1942–1943 ja Kaltenbrunner 1943–1945. Ks. Stackelberg 2007, 302. SS- eli *Schutzstaffel*-järjestö hallitsi poliisia, tiedustelutoimintaa ja keskitysleirijärjestelmää.

¹¹² Esim. Heberton & Thomas 1995, 22. Heberton ja Thomas tukeutuvat pitkälti Breslerin kirjoituksiin.

¹¹³ Fooner 1989, 49–50.

¹¹⁴ Bresler 1992, 50–82.

¹¹⁵ Finjaut 1997, 118.

¹¹⁶ Deflem 2002b, 21, 31, 34–36.

¹¹⁷ Lund 2016, 15–18. Ks. Ibid., 13. Lund on todennut, että jos saksalaiset eivät suoraan hyödyntäneet IKPK:ta kommunisteja vastaan, pyrkivät nämä rakentamaan ”rinnakkaisen järjestelmän” samanmielisten valtioiden kanssa, joka olisi tavallaan ”fasistinen IKPK”. Se oli osa pyrkimystä luoda kansainvälinen kommunismin vastainen rintama 1930-luvulla.

¹¹⁸ Selling 2017, 332, 340. SKA eli Statens kriminaltekniska anstalt.

käytännössä edes vuoden 1938 jälkeen. Joissakin tapauksissa IKPK:n kautta kulki tietoja Saksan vastustajista, mutta säännöllisesti verkostoa ei tähän hyödynnetty. Poliitiikan pelättiin johtavan yhteistyön päättymiseen ja Saksan tavoitteeksi jäi jäseniin vaikuttaminen puolueettomuutta korostaen.¹¹⁹ Samankaltaista, helpommin lähestyttävää, roolia se tavoitteli IKPK:ssa jo 1930-luvun puolivälissä. Tuolloin poliittisia ristiriitoja pelännyt ja toisinaan kiinnostunutkin yleisö oli valmis kuuntelemaan.

3 ”Ihmiskunnan yhteistä vihollista vastaan” – Kansainvälisen yhteistyön alkuvuodet 1923–1928

”Poliisi on elin, jota tulee vaalia ja kehittää, jotta se pysyisi sivilisaation kehityksen ja kansakuntien tulevaisuuden tahdissa. Poliisipresidentti Schoberin työ on henkistynyt tälle näkemykselle ja saman periaatteen on ohjattava meidänkin työtämme --. Toivon, että kokoustamme uudelleen, ja että nyt Tiberin rannoilta Tonavalle löytänyt vilpittömän myötätunnon virta leviäisi kaikkialle samalla vilpittömyydellä, yhteisen hyvän eduksi sekä yhteiskuntarauhan ja -järjestyksen turvaamiseksi.”¹²⁰

Italialainen poliisikomentaja Calabrese IKPK:n perustamiskokouksessa vuonna 1923

Valtakuntien rajat ylittävän rikollisuuden jäljittäminen on Whitakerin mukaan ilmiönä ”yhtä vanha kuin rikos itse”, mutta kovin säännölliseen yhteistyöhön lainvalvojat eivät sen suhteen ryhtyneet kuin vasta 1800-luvulla. Vuosisataa on muutenkin pidetty todellisena kansainvälistymisen aikana keksintöjen, kuten lennättimen ja rautatien, suoman liikkumisvapauden ja -nopeuden myötä. Moni poliisi murehti, että myös rikolliset käyttäisivät tätä edistystä hyväkseen, minkä lisäksi yhteistyöhön ajoi kansallisvaltiokehitys. Valtioiden ryhtyessä valvomaan ja toimeenpanemaan lakejaan, vaikeutui omatoiminen ja -valtainen liikkuminen maasta toiseen.¹²¹ Pyrkimykset kehittää rikospoliisiyhteistyötä realisoituivat kuitenkin vasta seuraavalla vuosisadalla.

Tässä luvussa tarkastelen IKPK:n ensiaskelia kansainvälisenä järjestönä ja Suomen poliisin kansainvälisten suhteiden muodostumista osana ajan Eurooppaa. Selvitän, mitkä tekijät johtivat

¹¹⁹ Finjaut 1997, 119–120, 123–124.

¹²⁰ ÖS 17–18/1923, Oskar Dressler, ”Der Internationale Polizeikongreß in Wien”, 2-3. ”Die Polizei ist das Organ, welches zu pflegen und zu vervollkommen ist, um gleichen Schritt halten zu können mit der Entwicklung der Zivilisation und der Zukunft jeder Nation. Zu einer solchen Auffassung vergeistigt sich das Werk des Herrn Polizeipräsidenten Schober, in einer solchen Auffassung müssen auch wir unser Werk inspirieren --. Ich wünsche, dass sich unsere Zusammenkünfte erneuern und dass die gegenwärtige Strömung aufrichtiger Sympathie, die von den Ufern des Tiber bis zu denen der Donau ihren Weg gefunden hat, sich überallhin mit derselben Aufrichtigkeit verbreite zum allgemeinen Wohle sowie zur Sicherung der sozialen Ruhe und Ordnung.”

¹²¹ Whitaker 2014, 2–3.

IKPK:n perustamiseen ja miksi Suomi liittyi mukaan järjestöön. Lisäksi käsittelen politiikan roolia IKPK:ssa ja rikospoliisissa yleisemmin. Poliitikalla oli osansa jo komission perustamisessa ja Suomessakin rikospoliisi oli alkujaan tiiviisti yhteydessä poliittiseen valvontaan.

3.1 Tarinan alku – IKPK syntyy sodan raunioille vuonna 1923

IKPK syntyi jatkumosta erilaisia valvontaan liittyviä yhteistyöyrityksiä, jotka keskittyivät 1800-luvulla suojelemaan Euroopan monarkioita.¹²² Maanosan hallitsijat pyrkivät pysäyttämään yhteiskunnan suurimmaksi viholliseksi koetun anarkistisen terrorismin ja aiheen tiimoilta järjestetyt konferenssit vaikuttivat historioitsija *Richard Jensenin* mukaan merkittävästi IKPK:n syntyyn. Kansainvälisessä anarkisminvastaisessa konferenssissa Roomassa vuonna 1898 kaavailtiin aikansa mittapuulla varsin systemaattista yhteistyötä ja sitä seuranneissa kokouksissa Pariisissa vuonna 1902 ja Monacossa vuonna 1914 pohdittiin jo kansainvälisen keskustuimiston perustamista rikostietojen keräämiseksi.¹²³ Maailmansodan syttyminen kuitenkin keskeytti kiihtyvän kehityksen.

Rauhan tultua ajatusta yhteistyöstä heräteltiin uudelleen henkiin. Historioitsija *Clive Emsley* on kirjoittanut, että tuolloin poliisitoimintaa kehitettiin Euroopassa muutenkin aktiivisesti, mitä perusteltiin etenkin sodan jälkeen pahentuneella rikollisuustilanteella. Eri maissa esiteltiin huolestuttavia tilastoja, joihin nyt yhdistettiin kansainvälistyvän ja ammattimaistuvan rikollisuuden uhka. Vaikka suurrikolliset olivatkin yleisempiä ”suositussa fiktiossa kuin todellisuudessa”, oli esitetyllä huomattava vaikutus yhteistyön käynnistymiseen.¹²⁴ Deflem on kuvannut tätä ”kansainvälisen rikollisuuden myytiksi”, joka vakuutti poliisin yhteistyöjärjestön tarpeesta.¹²⁵ Se, että syyt perustuivat osin vääristyneeseen tai liioiteltuun tietoon ei tarkoittanut, etteikö kokemus yhteistyön tarpeesta olisi ollut aitoa tai toiminta hyödyllistä.

Heinäkuussa 1923 Suomen ulkoasiainministeriölle saapui tieto, että Wienin poliisipresidentti Schober järjestäisi syksyllä kansainvälisen poliisikongressin, johon toivottiin osallistujia myös Helsingistä.¹²⁶ Kutsu oli lähetetty yli 60 kaupunkiin Euroopassa ja muualla maailmassa. Valtioneuvosto totesi, että vaikka kysymykset olivat Suomen kannalta tärkeitä ja ”mielenkiintoisia”, ei kokoukseen lähetettäisi osallistujia. Ulkoasiainministeriötä toivottiin kuitenkin hankkivan

¹²² Deflem 2000, 746

¹²³ Jensen 1981, 342, 345–347. Myös esim. Hietaniemi 1995, 59; Porvali 2018, 159–160. Roomassa kokoustiin 21 maan kesken, joskin laihoiin lopputuloksien. Kokous kärsi osallistujien poliittista erimielisyyksistä ja vaikeuksista määritellä toivottuja toimenpiteitä.

¹²⁴ Emsley 2007, 251–252.

¹²⁵ Deflem 2000, 761.

¹²⁶ UM SM:lle 10.7.1923, 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

selostuksen kongressin tuloksista.¹²⁷ Käsiteltävistä kysymyksistä tärkeimpiin kuuluivat kansainvälisen rikollisuuden vastustaminen, tähän liittyvä tiedonvaihto poliisien kesken ja rikollisten luovuttamisen yksinkertaistaminen.¹²⁸

Schober oli ollut huolissaan kasvavasta rikollisuudesta Euroopassa ja pahoillaan kansainvälisen poliisiyhteistyön puutteista. Dressler kuvasi Öffentliche Sicherheitissa, että rikospoliisin toimintakenttä kattoi ”koko asutun maailman” ja kokouksessa oli tarkoitus löytää keinot valtiolliset rajat ylittävälle yhteistyölle. Siihenastista tiedonvaihtoa kuvattiin tehottomaksi, koska poliisien väliltä puuttuivat sille soveltuvat ja tarkoituksenmukaiset kanavat. ”Kulttuurivaltioiden” (*Kulturstaat*) olisi yhdessä ratkaistava nämä puutteet.¹²⁹ Asiaa pohtimaan saapui 131 poliisi- ja oikeusviranomaista useista kaupungeista, suurin osa Euroopasta, mutta myös kauempaa, kuten Japanista.¹³⁰ Schoberin ajatukset herättivät vastakaikua ja IKPK:n perustaminen kävi Foonerin mukaan lopulta varsin mutkattomasti.¹³¹ Perustajajäsenet valittiin 16 maan poliisimiehestä.¹³²

Poliisissa monet valtioiden väliset säädökset koettiin kömpelöiksi. Näihin kuuluivat muiden muassa diplomaattikanavat ja luovutus- sekä karkotussopimukset. Suomen Poliisilehdessä järjestöä kuvattiin vuonna 1932 rintamaksi, ”jossa eri maat rikollisten takaa-ajossa tukevat toisiaan asettamatta käyntiin ’kurjaa ja ruosteista luovutussopimuskoneistoa’”.¹³³ Peruskirjaan järjestön tarkoituksiksi merkittiin kansainvälisen rikospoliisiyhteistyön kehittäminen ja tätä tukevien instituutioiden järjestäminen.¹³⁴ Tavoitteiksi nimettiin yhteistyön edistäminen tavallisen rikollisuuden vastaisessa taistelussa maiden lakien puitteissa¹³⁵ ja yhteydenpidon kehittäminen erillään diplomaattireiteistä.¹³⁶

Schoberista tuli IKPK:n ensimmäinen puheenjohtaja ja päämaja sijoitettiin Wieniin, ainakin kunnes löytyisi parempi vaihtoehto.¹³⁷ Sen yhteyteen perustettiin toimisto vastaamaan kansainvälisiä

¹²⁷ SM UM:lle 19.7.1923, 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM. Myös Hietaniemi 1995, 178.

¹²⁸ ÖS 13-14/1923, Oskar Dressler, ”Der Internationale Polizeikongreß in Wien”, 2.

¹²⁹ ÖS 11-12/1923, Oskar Dressler, ”Der Internationale Polizeikongreß in Wien”, 1–3.

¹³⁰ ÖS 17-18/1923, Oskar Dressler, ”Der Internationale Polizeikongreß in Wien”, 1.

¹³¹ Fooner 1989, 7.

¹³² Esim. Dressler 1942, 10–11, 104. Perustajajäseniin kuului poliiseja seuraavista maista: Egypti, Yhdysvallat, Belgia, Kiina, Saksa, Ranska, Kreikka, Italia, Jugoslavia, Alankomaat, Itävalta, Puola, Romania, Ruotsi, Sveitsi ja Unkari. Wienin kokoukseen osallistuivat lisäksi Tanska, Fiume, Latvia, Tšekkoslovakia, Turkki, Unkari ja Japani. Ks. ”Membership of Interpol”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Legal-framework/Membership-of-INTERPOL>> [luettu 18.2.2022]. Tuolloin varsinaiset jäsenet valittiin vielä yksittäisistä poliisimiehistä, eivätkä nämä olleet maidensa virallisia edustajia.

¹³³ SPL 14/1932, ”Kansainvälinen ja kansallinen rikollisuus”, 318–321.

¹³⁴ IÖS 11/1930, ”Statue of the International Criminal Police Commission”, 1–3.

¹³⁵ Esim. Deflem 2002a, 127. Deflem ja useat muut tutkijat ovat kääntäneet sanat ”gemeine Verbrechenheitum” tarkoittamaan tavallista rikollisuutta, *ordinary* tai *common crime*. Gemeine voi tarkoittaa myös yleistä, mutta IKPK:n yhteydessä merkitys tavallisena tai tavanomaisena (ei-poliittisena) rikollisuutena on selvä.

¹³⁶ Dressler 1942, 104.

¹³⁷ IÖS 11/1930, ”Statue of the International Criminal Police Commission”, 2.

yhteyksistä ja tulevina vuosina toimintansa aloittivat myös tuntomerkki- ja etsintäpalvelu, toimisto väärennösrikoksia vastaan ja identifiointitoimisto. Painopisteenä oli rikollisten tunnistaminen ja yhteydenpidon kehittäminen, missä viestiminä toimivat radio- ja lennätinverkko ja komission julkaisu. Vuosikymmenen lopulla perustettiin vielä kansainvälinen poliisikeskusradioasema Berliiniin.¹³⁸ Wienissä sijaitsivat sitä lukuun ottamatta kaikki IKPK:n toiminnot, mikä tuolloin tuntui käytännölliseltä.

Itävallan pääkaupungista ei tullut sattumalta komission kotipaikka. Poliisiyhteistyön historiaa tutkineen *David Petrucelli* mukaan IKPK:n synty heijasteli monin tavoin kaupunkia, jossa monarkian romahtamista seurannut syrjäytyneisyys ja pakolaisuus lisäsivät huolta rajat ylittävästä rikollisuudesta.¹³⁹ Vuonna 1922 Wienissä kiinni jääneistä rikollisista kolmannes oli kotoisin ulkomailta. Samalla Itävalta herätti kiinnostusta poliiseissa, kun monarkian raunioille nousseiden valtioiden viranomaiset toivoivat pääsevänsä käsiksi maan perusteellisiin poliisiaineistoihin.¹⁴⁰ Habsburgien aikana rikostietoja oli arkistoitu kattavasti, minkä lisäksi Wienin poliisi oli alansa teknistä huippua ja sillä oli varsin kehittynyt tiedonvälitysjärjestelmä. Harvassa maassa oli tällaisia resursseja päämajan järjestämiseen, eikä esimerkiksi Saksaa tai Ranskaa pidetty sopivina vaihtoehtoina, sillä niiden suhteet olivat yhä kireät.¹⁴¹

IKPK julistautui välittömästi itsenäiseksi toimijaksi irrallaan esimerkiksi Kansainliitosta. Syynä oli Hietaniemen mukaan, että edelliset yhteistyöyritykset olivat kaatuneet poliittisiin erimielisyyksiin ja nyt toivottiin mutkatonta verkostoa, jonka suhde hallitukseen olisi ”epämääräinen”. Jäseneksi saattoi tosin myöhemmin liittyä vain kunkin maan hallituksen päätöksellä, millä tavoiteltiin valtioiden tunnustusta. Riippumattomuutensa ja tavalliseen rikollisuuteen keskittymisen ansiosta IKPK:sta tuli kaikista aikakauden yhteistyöyrityksistä menestynein.¹⁴² Historia on kuitenkin tunnettu ironiastaan. Deflemin mukaan juuri itsenäisyys ja pyrkimys välttää politiikkaa johti lopulta järjestön ”natsifikaatioon”. Kansainvälisestä politiikasta riippumattomana se oli altis vaikuttamiselle ja lopulta

¹³⁸ Hietaniemi 1995, 175–179.

¹³⁹ Petrucelli 2020, 244.

¹⁴⁰ Hietaniemi 1995, 176.

¹⁴¹ Deflem 2000, 756–757.

¹⁴² Hietaniemi 1995, 175–179.

sitä kontrolloivan tahon hyödynnettävissä poliittisiin tarkoituksiin.¹⁴³ Tarkoituksellisen joustavana ja muista elimistä irrallisena yhteistyölle ei ollut ulkopuolista suojaavaa valvontajärjestelmää.¹⁴⁴

3.2 Puolueettomuus ja kommunisminvastainen konsensus – IKPK osana syntyäikansa Eurooppaa

Schoberia puheenjohtajana seurannut Franz Brandl totesi vuonna 1933 komission menestyksen kumpuavan siitä, että se keskittyi kansainvälisen rikollisuuden vastustamiseen, mitä tuskin saattoi pitää vain kansallisena kysymyksenä.¹⁴⁵ Vuonna 1934 järjestöllä oli jo yli viisikymmentä jäsentä. Näistä suurin osa oli Euroopasta, mutta Deflemin mukaan se ei tarkoittanut, että järjestö olisi nähty varsinaisesti lännen etuvartiona. Schober oli korostanut jo perustamiskokouksessa, ettei yhteistyö ollut poliittinen, vaan ”kulttuurinen” tavoite ja puolustautumista ”yhteistä vihollista, rikollista vastaan”.¹⁴⁶ Kulttuuri oli kuitenkin sidottu Eurooppaan ja IKPK altis maanosan muutoksille.

Poliisi-instituutiot syntyvät osana laajempaa sosiaalista todellisuutta ja niiden kehitys on sidottu poliisiin itseymmärrykseen ja ympäröivään maailmaan. Valtioiden erot huomioiden IKPK:n perustaminen oli merkittävä saavutus ja oli mahdollista vasta, kun kansainvälisellä kentällä vallitsi suhteellinen rauhanomaisuus ja poliisi oli saavuttanut verrattain autonomisen aseman. Deflem on kirjoittanut, että muuten yhteistyö olisi tyypistynyt maiden välille, joita yhdistivät poliittiset sympatiat tai muuten hyvät suhteet. Itsenäisyys ja jaetut politiikan ulkopuoliset tavoitteet mahdollistivat poliisin osittaisen irtautumisen kansallisesta roolista, ja yhteistyötä voitiin kehittää omilla ehdoilla. Esimerkiksi Neuvostoliitto ei kuulunut komissioon, koska sen poliisi ei ollut tarpeeksi autonominen.¹⁴⁷ Se oli tiukasti sidottu tehtäväänsä poliittisen vallan suojelijana.¹⁴⁸

Finjaut on todennut, että tästä huolimatta IKPK ei koskaan ollut irrallaan politiikasta. Jo perustamiskokouksessa Italian ja Jugoslavian delegaatit toivoivat hyödyntävänsä järjestöä anarkismin kitkemiseen.¹⁴⁹ Britit taas halusivat tiivistää yhteistyötä hallitusten kanssa, mikä sekin heijasteli

¹⁴³ Deflem 2002b, 37. Ks. lisäksi Ibid., 24, 32. Natsifikaatiolla (*nazification*) kuvataan yhteiskunnan, instituutioiden ja eri rakenteiden taivuttelemista kansallissosialistiseen muottiin ja palvelemaan sen tavoitteita. Deflemin mukaan IKPK:n kohtalo heijasteli suunniteltua strategiaa koordinoita ja kontrolloida valmiita instituutioita ja vaikuttaa niissä nationalistisen ja alistamiseen tähtäävän politiikan edistämiseksi.

¹⁴⁴ Calcara 2020, 10, 15. Ks. Ibid., 21–24. Interpolinkin on ollut vaikea valvoa sen sisällä vaihdettua tietoa. Se on tosin todennut, etteivät tietopyyntöjä koskevat tapaukset saisi olla luonteeltaan ”rodullisia, uskonnollisia tai poliittisia”. Tätä on pyritty valvomaan tarkastelemalla jokaista tapausta yksitellen, mutta se ei ole täysin aukotonta.

¹⁴⁵ IÖS 20/1933, Franz Brandl, ”Zehn Jahre Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission”, 2-3. Brandl nimitettiin Wienin poliisipresidentiksi Schoberin kuoltua elokuussa 1932.

¹⁴⁶ Deflem 2000, 739, 765–766. Ks. Petrucelli 2020, 246. Näistä 58 jäsenestä kaksitoista tuli Saksasta ja viisi Itävallasta.

¹⁴⁷ Ibid., 744–745, 756–758, 766.

¹⁴⁸ Emsley 2007, 252.

¹⁴⁹ Finjaut 1997, 113.

Hietaniemen mukaan toiveita käyttää järjestöä ”kumouksellisia” vastaan.¹⁵⁰ Iso-Britanniaa yhteistyössä motivoi myös imperialismi ja merentakaisien alueiden turvaaminen. Koettiin, että poliisin yhtenäistämisen, mieluiten oman mallin mukaan, loisi kansainvälistä vakautta.¹⁵¹

Hietaniemi on kirjoittanut rikospoliisin ja poliittisen poliisin kulkeneen Euroopassa pitkään ”yhtä jalkaa”.¹⁵² Moni IKPK:n perustajista vastasi kotimaassaan rikospoliisin ohella poliittisesta poliisista ja tunsi toisensa näistä piireistä. Siitä huolimatta komissiota tuskin hyödynnettiin poliittiseen valvontaan ja Finjautin mukaan ”poliittisetkin” jäsenet pyrkivät enemmän tavallisen rikollisuuden vastustamiseen ja poliisin ammattimaistamiseen, sillä avoimen poliittinen järjestö tuskin herättäisi vastakaikua monissakaan jäsenissä. Toisaalta tavallinen rikollisuus ja poliittinen valvonta saattoivat sekoittaa. Jo vuonna 1923 Bruno Schultz varoitteli, että rikolliset hyödynsivät ajan levottomuuksia esiintymällä poliittisten vainojen uhreina.¹⁵³

Tästä oli esimerkkejä komission julkaisussa. Keväällä 1927 Oslon poliisi ilmoitti pidättäneensä kansainvälisen huijarin, joka väitti olevansa vainottu poliittisena rikollisena. Muun muassa asiakirjojen väärentämisestä tuomitulla miehellä oli kontollaan useita rikoksia eri maissa. Hänet oli vankiltatuomion jälkeen karkotettu Norjasta ja sittemmin mies oli liikkunut ainakin Saksassa, Virossa, Ruotsissa ja Suomessa.¹⁵⁴ Seuraavana vuonna Romaniassa pidätettiin taas taskuvarkauksiin syyllistynyt italialainen. Tämäkin ilmoitti olevansa poliittinen pakolainen, joka ei voinut tuomion pelossa palata kotimaahansa.¹⁵⁵ Selityksiin suhtauduttiin lähinnä valheina, ja vaikka ne olisivat olleet totta, oli rikoksilla mahdollisia karkotuspäätöksiä tehdessä enemmän merkitystä. Ulkomaalaisia rikollisia ei haluttu oman maan kontolle, mistä kertovat myös toiveet helpottaa karkottamista ja luovuttamista. Poliisissa rikollisten ajateltiin hyväksikäyttävän järjestelmää ja tilanne oli senkin kannalta varmasti hankala.

Myös poliittisesti motivoitunut väkivalta oli IKPK:lle vaikea kysymys.¹⁵⁶ Finjaut on pitänyt esimerkkinä tavallisen ja poliittisen sekoittumisesta erään rautatieiskuja tehneen ”anarkistin”

¹⁵⁰ Hietaniemi 1995, 176. Iso-Britannia jäi Schoberin mallin toteuduttua joksikin aikaa sivuun järjestön toiminnasta.

¹⁵¹ Whitaker 2014, 16–19.

¹⁵² Hietaniemi 1993, 38.

¹⁵³ Finjaut 1997, 113–114.

¹⁵⁴ IÖS 7-8/1927, 11–12.

¹⁵⁵ IÖS 5-6/1928, 14.

¹⁵⁶ Esim. Fooner 1989, 7–8, 26. IKPK pyrki pysyttelemään erossa poliittista rikoksista, mutta joutui kuitenkin pohtimaan suhdettaan terrorismiin, kun Kansainliitto järjesti sitä vastaisen kokouksen vuonna 1934. Taustalla oli Jugoslavian kuningas Alexander I:n murha. Ks. Dressler Koskimiehelle 16.3.1935. IKPK:n kirjeet 1934–1935, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Kokouksessa oli esitetty, ettei murhaa tulisi pitää poliittisena rikoksena sen motiiveista huolimatta.

tapausta.¹⁵⁷ Schultz kirjoitti jutun selvittämisestä komission julkaisussa vuonna 1931 ja teksti käännettiin Suomen Poliisilehdelle. ”Suurrikollinen” oli suistanut useita junia kiskoiltaan Saksassa, Unkarissa ja Itävallassa. Schultzin mukaan mies harjoitti ”jonkinlaista kommunismia kristillisellä pohjalla”, mutta artikkeli alleviivasi, ettei ollut ilmennyt mitään, ”jonka perusteella -- voitaisiin katsoa [tekijän] toimineen minkään valtiollisen suunnan nimissä tai kuuluneen mihinkään poliittiseen puolueeseen”. Suomen Poliisilehdessä tapauksen selvittämistä pidettiin esimerkkinä komission tehokkuudesta.¹⁵⁸ Mahdollisiin poliittisiin motiiveihin suhtauduttiin varovaisesti ja kieltävästi.

Euroopan 1920- ja 1930-lukujen kriisit ja levottomuudet heijastuivat komissioon, kun samalla kansainvälisyyden ja yhteenkuuluvuuden aatetta painotettiin jäsenistössä. Vuonna 1930 Jugoslavian sisäministeriön edustaja muistutti IKPK:n julkaisussa, että työn menestys vaati solidaarisuutta ei vain Euroopan, vaan koko maailman valtioiden välillä. Häntä huolesti, miten se onnistuisi maailmassa, jossa valtiot kohtasivat ”niin monia poliittisia ja taloudellisia kysymyksiä”.¹⁵⁹ Vuoden 1929 pörssiromahdus ajoi eurooppalaisetkin yhteiskunnat taloudelliseen kaaokseen ja kirjoitus heijasteli IKPK:ssa tutuksi tulevaa retoriikkaa, jossa myrskyissä pyrittiin korostamaan veljeyttä ja painottamaan sovinnollisuutta.

Tästä huolimatta IKPK oli, aikakautensa läntisenä luomuksena, osa kommunisminvastaista maailmaa.¹⁶⁰ Tätä ei 1930-luvun lopulla edes piiloteltu. Puheenjohtaja Michael Skubl kirjoitti Öffentliche Sicherheitissa vuonna 1937, että vaikkei järjestössä haluttu sekaantua mihinkään poliittiseen, eivät jäsenet missään nimessä luopuneet ”*taistelusta bolsevikkien torjumiseksi – päinvastoin*”. Sen tuli kuitenkin tapahtua valtioiden säädösten puitteissa. Terrorismin puuttuminen oli vaikeaa, sillä politiikkaan sekaantumisen pelättiin tietävän järjestön loppua.¹⁶¹ Asenteesta kertoo myös Skublin toinen kirjoitus samalta vuodelta, jossa tämä totesi vallankumouksellisuuden olleen historiallisesti ongelma poliisille ja siksi poliittinen poliisi oli kansainvälistynyt ensimmäisenä.¹⁶²

Kommunisminvastaisuus yhdisti isoa osaa Euroopan poliiseista ja monissa maissa kommunismi oli kielletty lailla. Suomessa tällaiset lait otettiin käyttöön vuonna 1930. Niissä kiellettiin esimerkiksi

¹⁵⁷ Finjaut 1997, 107, 115.

¹⁵⁸ SPL 23–24/1931, Bruno Schultz, ”Kansainvälinen rautatieonnettomuuksien suunnittelija”, 452–458.

¹⁵⁹ IÖS 1/1930, Vladeta Militchevitch, ”Die internationale Polizei”, 4, 6–8. ”*Aber wie ist dies in der heutigen Zeit möglich, da so viele politische, ökonomische und finanzielle Fragen in jedem Staate auftreten?*”

¹⁶⁰ Finjaut 1997, 113.

¹⁶¹ ÖS 5/1937, Michael Skubl ”Internationale Polizei”, 1. ”*Das heißt nicht, daß die Mitglieder der I. K. K. auf den Kampf gegen bolschewistische Kampfhandlungen verzichten wollten. Im Gegenteil.*”

¹⁶² ÖS 1/1937, Michael Skubl, ”Völkerbundidee und Polizei”, 1.

kommunistien valitseminen eduskuntaan.¹⁶³ IKPK:ssa kuitenkin ymmärrettiin, että vain puolueettomuus takasi toimintarauhan ja se pysytteli virallisesti epäpoliittisena. Samalla siitä muodostui poliisin julkikuvaa vaaliva järjestö, jonka yksi tehtävä oli Kosti Vasan mukaan ”*mielipiteen muokkaaminen poliisiviranomaisille suopeaksi*” ja esimerkiksi poliisiväkivaltaan liittyvien huhujen oikaiseminen. Samalla todettiin, että järjestön menestyksestä tuli kiittää Schoberin joustavuutta ”arkaluontoisia kysymyksiä käsiteltäessä”.¹⁶⁴ Tällä viitattiin ilmeisimmin politiikkaan.

3.3 Poliitiikka suomalaisessa rikospoliisissa 1920-luvulla

Oula Silvennoisen mukaan jaettu kokemus kommunismin uhkasta Euroopassa loi etenkin turvallisuuspoliisien välille ”tunteen kansallisuusrajat ylittävästä ammatillisesta veljeydestä” ja yhteisen vihollisen myötä viranomaisille syntyi yhtenäisiä toiveita ja tavoitteita. Suomessakin poliisi, erityisesti EK, kävi 1920- ja 1930-luvuilla ”jatkuva” taistelua kommunismia vastaan samalla, kun yhteiskunnassa kuva Neuvostoliiton uhkasta muodostui yhä todellisemmaksi.¹⁶⁵ Koettu viha ja pelko itänaapurია kohtaan oli 1920-luvulla tiedossa ulkomaillakin ja saattoi vaikuttaa jopa liioitellun kiihkeältä.¹⁶⁶

Jos Suomea tarkastellaan Soikkasen kuvaamasta ”konfliktiperspektiivistä”, oli valtajärjestelmää tukevan poliisin vastapuolella 1930-luvun alkuun saakka kommunistit. Eduskunnan historiaa tutkineen *Mikko Uolan* mukaan 1920-luvulla Suomessa ajateltiin yleisesti, että radikaalivasemmiston pysäyttäminen vaati juuri poliisitoimia. ”Eduskuntaa myöten” vallitsi käsitys, jonka mukaan demokratiaa uhkaava joukko kukistettiin poliisin ja oikeusistuimen avulla. Keskusteluissa kommunistit yhdistettiin ”rosvojoukkoihin” ja yleiseksi osaksi rikollisuutta.¹⁶⁷ Euroopan tasolla nämä kaksi olivat viranomaisen silmissä usein synonyymeja. Kommunismiin yhdistettiin työttömyys ja toisinaan myös etnisuus, kuten juutalaisuus, joihin liittyi myös käsityksiä rikollisista taipumuksista. Moni epäilyttäväksi leimattu ihmisryhmä tuomittiin helposti bolsevikeiksi, rikollisiksi tai molemmiksi.¹⁶⁸ Näissä mielikuvissa rikollisuus sulautui osaksi poliittista ajattelua.

Kuten muualla Euroopassa, Suomessakin rikospoliisilla oli ollut yhteyksiä poliittiseen poliisiin. Hietaniemen mukaan se vastasi poliittisesta valvonnasta 1900-luvun alussa ja ”vietti tiivistä

¹⁶³ Lackman 2007, 241–242, 284. Lisäksi Uola 2006, 219–220, 222. Lait hyväksyttiin 11.11.1930 äänin 130–65. Uolan mukaan Lapuanliike onnistui sen myötä ”oikeastaan ainoassa tehtävässään eli kommunismin hävittämisessä”.

¹⁶⁴ SPL 23-24/1935, Kosti Vasa, ”Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö”, 563; SPL 1/1936, Kosti Vasa, ”Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö”, 8.

¹⁶⁵ Silvennoinen 2008a, 32–33.

¹⁶⁶ Vares 2018, 182–183.

¹⁶⁷ Uola 2006, 169.

¹⁶⁸ Emsley 2007, 252.

yhteiselo” poliittisen poliisin kanssa 1920-luvulle saakka. Lisäksi oli yleistä, että nämä toimivat ”enemmän tai vähemmän saman katon alla” ja rikostutkimuskeskuskin majoitettiin vuonna 1926 EK:n tiloihin. Ratkaisu koettiin ainoaksi järkeväksi vaihtoehdoksi, mutta herätti jo tuolloin valtavaa kritiikkiä. Hietaniemi katsoo sen osoittaneen, ettei poliittisen poliisin ja rikospoliisin yhdistäminen ollut vuosikymmenen lopulla enää mahdollista.¹⁶⁹ Muodollisesti nämä oli erotettu jo 1920-luvun alussa ja julkisuudessa poliittisen ja tavanomaisen poliisityön yhdistämistä karsastettiin.¹⁷⁰

Tämä osa poliisin itseymmärrystä näkyi julkisuudessa myöhemminkin. Suomen Poliisien Liiton liittyessä Skandinaaviseen Poliisijärjestöön vuonna 1943, pakinoitiin Suomen Poliisilehdessä, että naapureihin oli hyvä pitää yhteyttä, mutta tuli varoa sotkeutumasta mihinkään poliittiseen: ”--muistetaan, että täällä eletään tämän maan tapaan sitomatta käsiä mitenkään. Ja varsinkin muistakaa pojat pysyä pois politiikasta.”¹⁷¹ Toisaalta politiikan, poliittisen valvonnan ja tavallisen poliisin kytkökset olivat polveilevia ulottuvuuksia, joissa virkamiehillä oli henkilökohtaisia suhteita keskenään ja toimijoilla risteäviä vastuualueita ja tavoitteita. Ankaru kommunisminvastaisuus ei tosin tarkoittanut, että rikospoliisi olisi halunnut suorittaa poliittista tutkintaa. Se kuitenkin yhdisti monia IKPK:ssa toimineita ja heijasteli niitä jaettuina käsityksiä, joiden valossa Hitlerin Saksaakin saatettiin toisinaan ymmärtää.

3.4 Opiksi ja kehitykseksi – Suomi liittyy kansainväliseen rikospoliisikomissioon

”Nimenomaan meidän maamme poliisiolojen kehittämisen kannalta on ollut suuri etu, että Suomikin on saanut olla osallisena rikospoliisikomissionin työskentelyssä ja yhteistoiminnan kehittämisessä eri maiden poliisiviranomaisten kanssa.”¹⁷²

Esko Heilimo Suomen Poliisilehdessä vuonna 1931.

Kansainväliseen yhteistyöhön ryhtymisellä oli rikollisuuden vastaisen taistelun ohella muita motiiveja. Siihen kannustivat etenkin saatavilla olevat edut ja IKPK:ssa moni toivoi järjestön tukevan poliisin ammattimaistamista kotimaassa.¹⁷³ Samalla se tarjosi mahdollisuuden verkostoitumiselle ja suhteiden luominen oli osalle jäsenistä jopa tärkeimpiä osallistumisen syitä. Esko Heilimo totesi syksyllä 1928, että häntä IKPK:ssa kiinnostivat erityisesti henkilökohtaiset suhteet muihin

¹⁶⁹ Hietaniemi 1993, 37–40, 48–50.

¹⁷⁰ Hietaniemi 1995, 92.

¹⁷¹ SPL 18/1943, Poliisi Pekka, ”Terve taas”, 549. Ks. Laaksonen 1998, 60. Kyseessä oli pohjoismainen *Nordiska Polisförbundet (NPF)*. Suomessa se kuitenkin koettiin vielä vain ”skandinaaviseksi” järjestöksi.

¹⁷² SPL 20/1931, Esko Heilimo, ”Kansainvälinen rikospoliisikomisioni”, 382–383.

¹⁷³ Finjaut 1997, 112, 114.

poliisimiehiin, joilta saatujen tietojen avulla kehitettäisiin poliisityötä Suomessa.¹⁷⁴ Harry Södermankin muisteli, että yleiskokousten ”*puitteissa poliisipäälliköt pääsivät ystäväystymään toistensa kanssa, ja se on erinomaisen merkityksellistä*”.¹⁷⁵

Suomalaiset eivät osallistuneet IKPK:n perustamiskokoukseen, mutta selvää kiinnostusta järjestöä kohtaan tunnettiin. Syksyllä 1926 sisäasiainministeri Gustaf Ignatius ja Heilimo olivat jo seuraamassa kolmatta yleiskokousta ja seuraavaan kokoukseen lähetettiin ulkoasiainhallinnon edustaja. Noihin aikoihin poliisi kansainvälistyi muutenkin ja Hietaniemi on kuvannut kevättä 1927 poliisin osalta todelliseksi ”kansainvälisten yhteistyösiteitten ajaksi”.¹⁷⁶

Elokuussa 1927 Suomen Poliisilehdessä todettiin, että maailmansodan jälkeen yhteistyö eri aloilla oli kasvanut ja oli selvää, että siitä oli hyötyä kaikille toimintaan osallistuville ja näiden edustamille valtioille. Erityisen tärkeäksi yhteistyö koettiin poliisin osalta, sillä sen arveltiin joutuvan muita ammattikuntia enemmän tekemisiin ulkomaisten kanssa, kun rikollisillakin oli usein kontollaan monissa maissa tehtyjä rikoksia. Rikostutkimuksen ohella yhteistyötä toivottiin tiivistettävän yleisemminkin, kuten urheilutapahtumien muodossa. IKPK:ta ei mainittu, mutta kirjoittajan tiedon mukaan Suomen poliisilla ei ollut juuri minkäänlaista kansainvälistä toimintaa.¹⁷⁷ Myöhemmin samana vuonna todettiin, että kansainvälistyminen olisi jopa välttämätöntä. Ulkomailta oli haettava oppia ”*jos vähänkin mielimme seurata länsimaisen sivistyksen liepeillä ja saada poliisimiesolomme sen mukaisiksi*”.¹⁷⁸ Kirjoitus heijasteli yhtä kansainvälistymisen tärkeimmiksi koetuista syistä.

Suomen poliisi oli kehittyvä instituutio, jolle ulkomaat edustivat malleja ja oppimahdollisuuksia. Kun Suomessa uudistettiin rikospoliisia 1920-luvun lopulla, haki Viipurin etsivän osaston päällikkö O. A. Vilkmän tälle vertailukohtia ”Euroopan sivistysvaltioista”. Hän pohti Suomen Poliisilehdessä alkuvuonna 1927, että poliisia tulisi yhtenäistää kansainvälisesti, vaikkei kehitys ollut ”*syistä, joihin tässä ei liene syytä pahemmin puuttua, kulkenut niin nopeasti kuin toivottavaa olisi ollut*”.¹⁷⁹ Tällä todennäköisesti viitattiin poliittisiin erimielisyyksiin. Valtiollisina organisaatioina poliisitoimien yhtenäistäminen ei ollut yksinkertaista, minkä lisäksi monissa maissa omaa mallia pidettiin parhaana.

¹⁷⁴ SPL 18/1928, Esko Heilimo, ”Kansainvälinen yhteistoiminta rikospoliisialalla”, 263–264.

¹⁷⁵ Söderman 1958, 441.

¹⁷⁶ Hietaniemi 1995, 178–179. Tuolloin luotiin yhteydet mm. Wienin arvopaperiväärennösten vastaiseen keskukseseen ja Kööpenhaminan kaukoidentifiointipalveluun,

¹⁷⁷ SPL 15/1927, ”Suomen poliisit mukaan”, 193–194.

¹⁷⁸ SPL 21/1927, ”Poliiseille tilaisuus ulkomaisiin opintomatkoihin”, 285–286.

¹⁷⁹ SPL 1/1927, O. A. Vilkmän, ”Rikospoliisi”, 2–3.

Samaan aikaan IKPK pyrki laajentumaan ja Schober esitteli järjestöä ahkerasti eri maille. Vaikuttamisen kohteeksi joutui myös Haagin edustuston P. J. Hynninen, joka osallistui vuoden 1927 yleiskokoukseen. Kokouksen jälkeen Schober otti yhteyttä Hynniseen ja pyysi tätä välittämään Suomeen kirjoittamansa esityksen ”langattoman sähkötiedotuksen” soveltamisesta poliisityössä.¹⁸⁰ Myöhemmin Schober lähetti Hynniselle vielä kansainvälistä poliisiyhteistyötä ja IKPK:n toimintaa käsittelevän kirjan, jonka toivoi Hynnisen toimittavan Suomen hallitukselle.¹⁸¹ Noihin aikoihin IKPK alkoikin saada Suomessa kasvavaa huomiota ja vuonna 1927 Suomen Poliisilehdessä julkaistiin jo neljä tätä koskevaa kirjoitusta.

Lisäksi suomalaiset ryhtyivät kirjoittamaan komission julkaisuun. Joulukuussa 1927 Gustaf Ignatius esitteli Suomen poliisia kirjoituksessa, joka heijasteli maan toiveita yhteistyöltä. Ignatiuksen mukaan poliisikoulutus Suomessa oli puutteellista ja sitä paikattiin myöntämällä stipendejä ulkomaanopintoihin, mille oli erikseen varattu osa poliisin määrärahoista. Moni olikin jo suorittanut opintoja ulkomailla, tuolloin pääosin Saksassa. Ignatius koki kansainvälisen toiminnan poliisin kannalta merkittäväksi ja kirjoitti, että Suomessa yhteydenpito ulkomaille oli onneksi herättänyt kasvavaa kiinnostusta alan kehittämistä kohtaan. Lopuksi hän vakuutti, että vaikka Suomessa oli paljon parannettavaa, saattoi maa hyvin osallistua rikollisuuden vastaiseen taisteluun muiden rinnalla.¹⁸²

Ammattikunnan uudistaminen kulki kotimaan yhteiskunnan ja kansainvälisten muutosten rinnalla.¹⁸³ Kiinnostus komissioon osuu yhteen 1920-luvun yleisemmän kehityksen kanssa, kun Suomessa poliisitoimintaa kehitettiin ja ammattimaistettiin. Kansainvälisen yhteistyön laajentaminen oli yksi keino tämän edistämiseksi ja erityisesti Ignatius kunnostautui poliisiuudistusten läpi ajamisessa. Hän koki koulutuksen parantamisen tärkeäksi ja toimi vuonna 1926 asetetun poliisiopetusta käsittelevän komitean puheenjohtajana. Komitea totesi, että etevimmille poliisimiehille tulisi myöntää matkaravoja ulkomaisten opintomatkoja varten.¹⁸⁴ Seuraavana vuonna Suomen Poliisilehdessä Ignatius totesi vielä Itävallan poliisiopetuksen ansaitsevan erityishuomiota suomalaista rikospoliisia kehitettäessä.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Hynninen UM:lle, 27.4.1928. Fb23 Rikospoliisikongressit, kirjeistö, Haagin lähetystön arkisto, OMA.

¹⁸¹ Schober Hynniselle, 28.6.1928. Fb23 Rikospoliisikongressit, kirjeistö, Haagin lähetystön arkisto, OMA.

¹⁸² IÖS 24/1927, Gustaf Ignatius, ”Die Organisation der Polizei in Finnland. ”, 4-5.

¹⁸³ Jansson, Kari, Kokkonen & Kostianen 2018, 14.

¹⁸⁴ Jansson 2018, 50–51, 55. Ks. Ibid., 58–59. Komitea ehdotti lisäksi mm. valtiollisen poliisikoulun perustamista. Se vakinaistettiin alkuvuonna 1929. Koulun johtajan tehtäviin määriteltiin myös ulkomaisen kehityksen seuraaminen.

¹⁸⁵ SPL 2/1928, Gustaf Ignatius, ”Rikospoliisin organisatio Wienissä.”, 18–20.

Sisäasiainministeriössä oltiin vakuuttuneita IKPK:n eduista ja järjestöön liittyminen todettiin rikospoliisin kehittämisen kannalta ”varsin suotavaksi”. Keväällä 1928 ulkoasiainministeriö sai tehtäväkseen ilmoittaa Wieniin Suomen liittymisaikeista. Samalla tuli tiedottaa, että sisäasiainministeriön poliisiasiaosasto toimisi linkkinä, johon IKPK saattoi olla yhteydessä sitä koskevilla asioilla. Jäsenmaksu kuitattiin sisäasiainministeriön määrärahoista.¹⁸⁶ Presidentti hyväksyi esityksen kesäkuussa ja loppukesästä asia vahvistettiin IKPK:ssa.¹⁸⁷ Heinäkuussa sen julkaisussa kerrottiin Suomen liittyneen mukaan toivoen, että ”maan rikospoliisi voisi osallistua työhön kansainvälisen rikollisuuden ehkäisemiseksi”.¹⁸⁸ Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomuksessa 1928 mainittiin, että kansainvälisiin elimiin, kuten Wienin arvopaperiväärennöksiä vastustavaan toimistoon, pidettiin säännöllisesti yhteyttä.¹⁸⁹ Yhteydenpito tiivistyi ja 1920-luvun lopulla komissiolle lähetettiin vuosittain joitakin tiedusteluja. Tavallaan Suomi oli aloitteellinen. Norja ja Ruotsi liittyivät virallisesti mukaan vasta vuonna 1931¹⁹⁰.

Tämän rinnalla liittymisen voi nähdä osana Suomen kansainvälistyvää politiikkaa ja ulkosuhteiden järjestämistä. Kansainvälinen rikollisuus ei ollut yleistä, mutta rikostutkimuskeskuksessa pelättiin ulkopuolelle jäävien maiden muuttuvan rikollisten turvapaikaksi. Lisäksi koettiin, että rikollisuus voisi uhata neuvoteltuja kauppasuhteita ja Suomen Pankissa toivottiin saatavan IKPK:n kautta nopeasti tietoa maailmalla kiertävistä rahanväärennöksistä.¹⁹¹

Ohessa IKPK oli väylä lisätä Suomen tunnettuutta maailmalla. Alkuvuonna 1928 Åke Forstén esitteli rikostutkimuskeskusta komission julkaisussa avaten samalla suomalaisten itseymmärrystä ja sitä, millaisena muille haluttiin näyttäytyä. Forstén liitti Suomen läntiseen ja skandinaaviseen perinteeseen ja painotti maan poliisin perustuvan pohjoismaiseen malliin, eikä venäläisajasta ollut hänen mukaansa jäänyt pysyviä jälkiä. Rikostutkimuskeskus toimisi sekin pohjoismaisessa hengessä toteuttaen muinaisnorjalaista sananlaskua: ”*Laillisuudella rakennetaan valtakuntaa.*”¹⁹² Eikä pohjoismaisuuden korostaminen ollut vain puhetta. Hietaniemi on todennut, että vaikka venäläiset kehittivät poliisia Suomessa, perustuivat ensimmäiset laitokset pitkälti paikalliseen lainsäädäntöön ja Ruotsin

¹⁸⁶ SM UM:lle, 28.4.1928. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

¹⁸⁷ UM SM:lle, 4.8.1928. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

¹⁸⁸ IÖS 13-14/1928, 9. ”-- in dem Wunsche, die kriminalpolizeilichen Behörden Finnlands durch Anschluss an die Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission, an der internationalen Arbeit zur Verhütung des Verbrechertums teilhaftig werden zu lassen --.”

¹⁸⁹ SPL 7-8/1929, ”Katsaus rikostutkimuskeskuksen toimintaan v. 1928”, 82–83.

¹⁹⁰ Dressler 1942, 13. Toisaalta esimerkiksi ruotsalaisia oli kuulunut jo perustajajäseniin.

¹⁹¹ Hietaniemi 1995, 178–179.

¹⁹² IÖS 5–6/1928, Åke Forstén, ”Die Zentralstelle für Kriminaluntersuchung in der Republik Finnland”, 2, 5. ”*So soll auch die Zentralstelle mit Erfolg dazu beitragen, dass die Wahrheit des altnordischen Sprichwortes: ’Mit Gesetzlichkeit soll ein Reich gebaut werden’ erhalten bleibt.*”

malleihin.¹⁹³ Ammattikunnan hakiessa identiteettiään tarjosi kansainvälisyys mahdollisuuden tämän korostamiselle ja pohjoismaiseen ja ”läntiseen sivistykseen” kiinnittymiselle.

Poliisin julkisuudessa IKPK ei toisaalta herättänyt kovin suuria tunteita ja liittymisaikeitakin kommentoitiin hyvin neutraalisti. Suomi lähti mukaan, koska sisäasiainministeriö katsoi sen rikospoliisin kannalta suotavaksi.¹⁹⁴ Kansainvälistyminen oli kuitenkin alkanut toden teolla ja se otettiin osaksi poliisikoulutusta. Vuonna 1928 Forstén esitteli sisäasiainministeriön poliisikurssilla saksalaisia poliisikortistoja ja Heilimo kansainvälistä yhteistyötä ja sen etuja Suomelle.¹⁹⁵

Suhteet komissioon vakiintuivat 1930-luvulla ja niitä pidettiin yllä, vaikka yleiskokouksiin ei aina päästy osallistumaan valtion heikosta taloustilanteesta johtuen. Eikä IKPK ollut Suomen ainoa tai pääasiallinen side ulkomaille, vaan käytännön työssä korostuivat usein Pohjoismaat. Tietoja IKPK:lta kertyi nopeasti, mutta Suomi oli auttamattoman kaukana Keski-Euroopasta.¹⁹⁶ Suurelle osalle suomalaisista IKPK oli todennäköisesti etäinen, kun taas lähialueet olivat tärkeitä ja tuttuja. Vuonna 1927 Suomen Poliisilehdessä todettiin, että suomalaisten tulisi pyrkiä mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön urheilukilpailuista alkaen. Vielä todettiin, että: ”*loppujenlopuksihan kuitenkin poliisimme tällaisilla matkoilla saamat opetukset tulevat koko kansan hyväksi.*”¹⁹⁷

4 Tekijät ja motiivit – kansainvälisen poliisiyhteistyön raamit 1930-luvulla

Alfons Siwak kuljetettiin sunnuntaina 28. toukokuuta vuonna 1933 höyrylaiva S/S Cieszynin mukana Helsingistä Puolaan.¹⁹⁸ Tämän henkilöllisyys oli saatu selville, kun IKPK oli jakanut Suomesta saamansa miehen valokuvat ja sormenjäljet jäsenmaiden kansallisille keskuksille.¹⁹⁹ Maan päivälehtien kiinnostus tapaukseen kertoi kansainvälisen rikollisuuden eksoottisuudesta, mutta poliisille tapaus osoitti, ettei Suomikaan siltä välttynyt. Se oli esimerkki IKPK:n verkostojen konkreettisista eduista, joita hyödyntääkseen tuli aina olla yhteydessä poliisin kansainvälisistä yhteyksistä vastaavaan rikostutkimuskeskukseen.

Kansainvälinen yhteydenpito keskittyi pitkälti tiettyjen virastojen käsiin, mikä oli käytännöllinen, luotettavaksi koettu ja kaikkein tehokkain ratkaisu. Poliisijohto ja poliisiasiainosaston virkamiehet

¹⁹³ Hietaniemi 1992, 15, 23–24.

¹⁹⁴ SPL 9/1928, ”Suomen liittyminen kansainväliseen rikospoliisikomissioniin”, 146–147.

¹⁹⁵ SPL 21/1928, ”Rikostutkimuskursseista ja niiden ohjelmasta”, 310.

¹⁹⁶ Hietaniemi 1995, 179–180.

¹⁹⁷ SPL 15/1927, ”Suomen poliisit mukaan”, 193–194.

¹⁹⁸ HS, 28.5.1933. ”Sivak jätti hyvästit Suomelle”.

¹⁹⁹ Vasa 1967, 141.

olivat kansainvälisen yhteistyön osalta keskeisessä roolissa, ja näillä oli suuri vaikutus sen toteutumiseen niin IKPK:ssa kuin yksittäisten maiden välillä. Tässä luvussa käsitellään Suomen poliisiyhteistyön keskeisimpiä laitoksia ja toimijoita tutkimusaikana sekä ammattikunnan käsityksiä kansainvälisyydestä 1930-luvulla. Lisäksi esittelen, kuinka yhteistyö näkyi käytännössä Suomen osalta.

4.1 Suomen linkit – rikostutkimuskeskus, poliisiasiainosasto ja etsivä keskuspoliisi

Kansainvälisen poliisiyhteistyön painottuminen tietyille virastoille johtui käytännön järjestelyistä, minkä ohessa aloitteellisilla yksilöillä oli suuri vaikutus suhteiden ylläpitämiseen ja suuntaamiseen. IKPK kulminoitui aluksi pitkälti Schoberin ja Dresslerin henkilöihin, ja Suomessa ylimmän johdon suhteet olivat tiiviit, virkamiehistö tunsu toisensa ja matkusti yhdessä ulkomailla. Ulkomaisten mallien arvioiminen olikin olennainen osa päällystön työnkuvaa. Suomen osalta painottuivat rikostutkimuskeskus ja sisäasiainministeriön poliisiasiainosasto, joissa kummassakin toimi kahdet päälliköt vuosina 1928–1945. Lisäksi EK ja Valpo pitivät tahoillaan aktiivisesti yhteyttä ulkomaille.

IKPK:n kokoukset muodostuivat poliisijohtajien foorumeiksi, joissa luotiin henkilökohtaisia siteitä kollegoiden välille. Verkostomaisuus korosti yksilöiden merkitystä ja kokouksissa keskusteltiin vapaa-ajalla myös ohi virallisen agendan. Iso-Britanniaa Wienin kokouksessa 1934 edustanut Ronald Howe totesi tapahtuman olleen hyödyllisimmillään juuri tällaisissa ”epävirallisissa kokoontumisissa.”²⁰⁰ Vasa ilmaisi muistelmissaan, että poliisin kansainvälisissä suhteissa luodut ystävyyssteet olivat ”*omiaan edistämään keskinäistä yhteistyötä ja yhteisymmärrystä.*”²⁰¹ Sellingin mukaan tämä saattoi vaikuttaa myös natsi-Saksaan suhtautumisessa. Södermanilla oli lämpimät välit muun muassa RKPA:n johtaja Arthur Nebeen, jonka kanssa tämä omien sanojensa mukaan ystävyysti kansainvälisen yhteistyön kautta.²⁰² Suomessa läheisiä henkilökohtaisia siteitä Saksaan oli ainakin turvallisuuspoliisin piirissä²⁰³, mutta muun poliisin osalta kysymys on osin vastaamatta. Selvää on, että virallisella tasolla yhteyksiä pidettiin yllä.

²⁰⁰ Whitaker 2014, 129–130. Kuten Norman Kendal, Howe piti epävirallisia tapaamisia konferenssien parhaana puolena. Tämä totesi monien osallistujien olleen valmiita keskusteluihin päivin öin. Ks. Andreas & Nadelman 2006, 91–92. Södermankin piti henkilökohtaisia siteitä erityisen tärkeinä. Samaan aikaan, IKPK:n suuresta arvostuksesta huolimatta, moni rajaseuduilla toimiva poliisi loi omia suoria suhteita ja yhteyksiä keskenään.

²⁰¹ Vasa 1967, 173–174.

²⁰² Selling 2017, 345–346. Ks. Söderman 1958, 442.

²⁰³ Silvennoinen 2008a, passim.

Rikostutkimuskeskus

Hietaniemen mukaan rikostutkimuskeskuksen perustaminen EK:n yhteyteen vuonna 1926 osoitti, että toisinaan ulkomaiden esimerkit vaikuttivat Suomen ratkaisuihin hyvin vähän. Ulkomaihin nojaavissa raporteissa tätä ei nimittäin missään nimessä suositeltu ja EK:ta pidettiin jopa ”vallahimoisena hydrana”. Toisaalta Ratakadullakin keskus pääsi laajentumaan ja itsenäistymään. Vuonna 1929 se luopui käyttämästä samaa postilokeroa EK:n kanssa ja henkilöstömäärä kasvoi yhdestätoista viiteentoista vuoden 1930 loppuun mennessä. Vasa nimitettiin apulaispäälliköksi keväällä 1931 ja keskuksen johtoon neljä vuotta myöhemmin.²⁰⁴ Samassa apulaispäällikön virka lakkautettiin.²⁰⁵

Majoitusratkaisua lukuun ottamatta ulkomaisilla opeilla oli keskuksessa merkittävä rooli. Vuonna 1936 Forstén valitti Suomen Poliisilehdessä, etteivät sen työntekijät saaneet riittävästi mahdollisuuksia opintomatkoihin, vaikka laitos oli perustettu ulkomaisten mallien ja hänen matkoillaan keräämänsä kokemuksen pohjalta. Entinen päällikkö muistutti, että kansainvälisyys oli tärkeä osa keskuksen toimintaa: se tarjosi korvaamattomia oppeja, kerrytti rikostietokortistoa ja oli väylä alalla tehtävään yhteistyöhön.²⁰⁶ Alkuvaiheessa ulkomailta tarvittiin myös asiantuntija-apua ja esimerkiksi asiakirjaväarennösten osalta oltiin yhteydessä Saksin rikospoliisiin. Vuonna 1930 EK:n Freedy Kekäläinen kävi Dresdenissä tutustumassa käsialatutkimukseen avustaakseen rikostutkimuskeskusta ja Vasasta tuli alan asiantuntija seuraavana vuonna opiskeltuaan Berliinissä.²⁰⁷ Saksa-yhteyksiin saattoi myötävaikuttaa Esko Rieki, jolla oli hyviä suhteita maahan.²⁰⁸ Hän oli kirjeilyyhteydessä Saksin rikospoliisiin jo vuonna 1925.²⁰⁹

Rikostutkimuskeskuksesta tuli Suomen kansallinen keskus IKPK:ssa vuonna 1929, mistä lähtien se oli tiiviimmin yhteydessä Wieniin, jäsenmaiden kansallisiin keskuksiin ja muihin kansainvälisiin toimijoihin.²¹⁰ Sisäasiainministeriö kuvasi uutta tehtävää kiertokirjeessään maaherroille vuonna 1930. Keskus vastaisi rikospoliisin suhteista ulkomaisiin viranomaisiin ja välittäisi suomalaisten tiedusteluja näille ja IKPK:lle. Lisäksi se avustaisi suomalaisten ulkomailta tekemien rikosten selvittämisessä. Ministeriö totesi: ”*Mikäli siis poliisiviranomaiset tutkimuksiansa varten tai muista syistä tarvitsevat henkilötietoja tai tuntomerkkejä ulkomaisista rikollisista taikka tietoja ulkomailta*

²⁰⁴ Hietaniemi 1995, 125, 196. Forsténin muut tehtävät rupesivat viemään tuolloin liikaa aikaa keskuksen johtamiselta.

²⁰⁵ Vasa 1967, 102.

²⁰⁶ SPL 6/1936, Åke Forstén, ”Eräitä piirteitä rikostutkimuskeskuksen kehityksestä ja edelleen kehittämistä”, 124–128.

²⁰⁷ Hietaniemi 1995, 170. Ks. Silvennoinen 2008a, 79. Kekäläinen toimi myös EK:n asiantuntijana käsialatutkimuksessa.

²⁰⁸ Silvennoinen 2008a, 78–79; Lackman 2007, 169.

²⁰⁹ Rieki Saksin Landeskriminalamttille, 10.6.1925. XXII D, 2843 EK, amp, VALPO I, KA.

²¹⁰ IÖS 7/1929, 11.

tehdyistä rikoksista, voivat poliisiviranomaiset tällaisissa ja tarpeen vaatiessa muissakin poliisialaa koskevissa kysymyksissä kääntyä Rikostutkimuskeskuksen puoleen.”²¹¹

Dresslerin näkemyksessä kansalliset keskuksset olivat joustavan yhteistyön edellytys.²¹² Päätös niiden perustamisesta oli tehty vuonna 1928 ja vuonna 1930 sovittiin niihin koottavista rikostietokortistoista.²¹³ Yhteydenpidon suoraviivaistamisen ohella keskuksilla koettiin olevan luottamusta rakentava rooli. Belgialaisen Florent Louwagen mukaan ne vähentäisivät pelkoa poliittisiin tutkimuksiin sekaantumisesta muodostamalla suodattimen, jonka läpi kulkisi vain oikeanlaista rikosluonteista tietoa. Tunnettujen toimijoiden välillä tiedonvaihto olisi turvallista ja näin voitiin valvoa viestiliikennettä ja tiedottaa väärinkäytöksistä. Tehtävä tulisi antaa viranomaiselle, joka olisi helposti tavoitettavissa ja jonka puoleen poliisi saattoi kääntyä ilman ylimääräisiä muodollisuuksia.²¹⁴

Rikostutkimuskeskuksen rooli osana IKPK:n verkostoa vakiintui nopeasti ja tuotti Vasan muistelmien mukaan 1930-luvulla ”yhä enenevää työtä” rikollisten käyttäessä vapaampia liikkumismahdollisuuksia kasvavissa määrin hyväkseen.²¹⁵ Vasa piti IKPK:n tekemää työtä tärkeänä ja kuvaili Poliisimiehelle vielä syksyllä 1940 järjestön saavuttaneen ”vuosi vuodelta suuremman merkityksen”.²¹⁶ Tuolloin se oli ollut jo kaksi vuotta Hitlerin Saksan hallussa. Tätä Vasa ei maininnut, eikä pohtinut järjestön tilaa tai tulevaisuutta, vaan keskittyi esittelemään sen toimintaa.

Vasan kirjoitus osui taitekohtaan IKPK:n historiassa. Päämaja siirtyi Berliiniin seuraavana keväänä ja suomalaisissa poliisijulkaisuissa toimintaa koskevat kirjoitukset vähenivät olemattomiin. Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomuksissa kansainväliseltä toimistolta saapuneita henkilötietoja ei enää vuonna 1939 ja sen jälkeen tilastoitu erikseen²¹⁷. Se saattoi johtua komission toiminnan osittaisesta halvaantumisesta tai Saksaan sitten liittyviä kysymyksiä haluttiin välttää julkisuudessa. Rikostutkimuskeskuksen arkistojen valossa henkilö- ja muita tietoja vaihdettiin edelleen.

Vasan suhtautuminen ajan poliittiseen ilmapiiriin jää aineiston valossa hämäräksi. Jotain voi päätellä muistelmista, joissa hän kuvaa matkaansa Wieniin vuonna 1930. Itävallan parlamentin avajaisissa

²¹¹ SPL 3/1930, ”Kansainvälinen yhteistyö rikospoliisitoiminnassa”, 42.

²¹² ÖS 19-20/1928, Oskar Dressler, ”V. ordentliche Tagung der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission in Bern”, 4.

²¹³ SPL 2/1930, ”Kansainvälisen rikollisuuden vastustaminen.”, 18–19. Ks. Hietaniemi 1995, 120.

²¹⁴ IÖS 2/1929, Florent Louwage, ”Notwendigkeit der Schaffung von Landes-Zentralstellen behufs Führung der Evidenz über die internationalen Verbrecher”, 3–4.

²¹⁵ Vasa 1967, 104.

²¹⁶ PM 18/1940, Kosti Vasa, ”Kansainvälisen rikollisuuden vastustaminen”, 480–482.

²¹⁷ SPL 5–6/1940, ”Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomus vuodelta 1939”, 84–86.

hän todisti, kuinka Rüdiger von Starhemberg in ”kodinturvapuolue” marssi istuntosaliin sotilaallisesti univormuihin pynttäytyneinä, mitä Vasa kuvaili lähinnä ”humoristiseksi”.²¹⁸ Kyseessä oli austrofasismin kärjessä kulkenut Heimwehr-liike, joka vahvistuessaan sai tukea etenkin nuorista poliiseista ja sotilaista.²¹⁹ Näiden pökkurointi herätti Vasassa ilmeisesti myötähäpeää, mutta esimerkiksi Saksan tilanteesta ja sota-ajasta hän muistelmissaan pitkälti vaikenä ja oikoi mutkia. Toteamus IKPK:n toiminnan keskeytymisestä on osin ristiriidassa rikostutkimuskeskuksen toiminnan kanssa. Muistelmissaan Vasa saattoi suojella poliisikuntaa ja itseään, sillä Saksa-yhteydet olivat 1960-luvulla erityisen kiusallisia.

Poliisiasiainosasto – Esko Heilimo ja Martti Eliel Koskimies

Sisäasiainministeriön poliisiasiainosasto tunnetaan nykyisin sisäministeriön poliisiosastona. Se käsittelee poliisihallituksen alaisia hallinnon ja rikostorjunnan kysymyksiä ja poliisiin liittyviä kansainvälisiä asioita.²²⁰ Heilimo toimi sen päällikkönä vuosina 1926–1934.²²¹ Ajanjaksolle osui poliisin kannalta merkittäviä kehitysaskelia, kuten rikostutkimuskeskuksen perustaminen ja maan liittyminen rikospoliisikomissioon. Heilimolle yhteistyö sen kanssa merkitsi mahdollisuutta kehittää poliisia verkostojensa kautta ja vuonna 1928 hän totesi: ”*Sen [IKPK] kautta henkilökohtaisen tuttavuuden perusteella voi helpommin saada tarvittavia tietoja poliisiolojen järjestelystä ja poliisin toimintamuodoista eri maissa.*”²²² Hän osallistui virallisena jäsenenä yleiskokouksiin Wienissä ja Antwerpenissa vuonna 1930 ja Pariisissa vuonna 1931.²²³ Seuraavana vuonna matkalle ei myönnetty rahoitusta²²⁴ ja vuoden 1933 kokous peruuntui.²²⁵

Komissioon liittyvien velvollisuuksien ohella virka poliisiasiainosastossa oli muutenkin kansainvälinen ja esimerkiksi Antwerpenin kokouksen aikoihin Heilimo oli jo kaupungissa siellä järjestetyssä kansainvälisessä poliisikongressissa. Toiminnan keskittymisestä tiettyjen yksilöiden käsiin kertoi, että IKPK:n kokoukseen ilmoitettiin lisäksi Gustaf Ignatius ja varalle Forstén.²²⁶ Se näkyi myös Suomen Poliisilehdessä Heilimon 50-vuotiskirjoituksessa keväällä 1933. Päivänsankarin todettiin ”säännöllisesti” osallistuneen IKPK:n kokouksiin, edustaneen maata kansainvälisissä

²¹⁸ Vasa 1967, 98.

²¹⁹ Jedlicka 1966, 127, 140. Nuori polvi tuki sittemmin usein myös kansallissosialisteja. Austrofasismi perustui kuitenkin juuri itävaltalaisuuteen ja isänmaallisuuteen, ja kansallissosialismi oli sen ideologinen kilpailija ja vastustaja.

²²⁰ ”Poliisiosasto”. SM:n verkkosivut. <<https://intermin.fi/ministerio/johto-ja-organisaatio/osastot-ja-yksikot>> [luettu 3.8.2021].

²²¹ Havu et al. 1954, 191.

²²² SPL 18/1928, Esko Heilimo, ”Kansainvälinen yhteistoiminta rikospoliisialalla”, 263–264.

²²³ Esim. Hietaniemi 1995, 179.

²²⁴ SM UM:lle, 4.8.1932. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

²²⁵ Itävallan lähetystö UM:lle, 19.9.1933. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

²²⁶ SM UM:lle, 19.7.1930. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

kongresseissa ja johtaneen kahta seuruematkaa ulkomaille: ”Huomattava asema on esittelijäneuvos Heilimolla ollut Suomen poliisin ulkomaisten suhteiden järjestäjänä --. Solmimillaan suhteilla ulkomaisiin ylimpiin poliisiviranomaisiin on esittelijäneuvos Heilimo suurelta osalta tehnyt mahdolliseksi poliisimiestemme kouluttamisen ulkomaisissa poliisilaitoksissa ja -opistoissa.”²²⁷

Elokuussa 1934 sisäasiainministeriö kuitenkin ilmoitti ulkoasiainministeriölle Heilimon siirtyneen poliisiasianosastolta ”muihin tehtäviin” ja pyysi ilmoittamaan IKPK:lle, että Suomea edustaisi jatkossa Martti Eliel Koskimies.²²⁸ Hietaniemi on kuvannut Heilimon siirtoa ”merkittäväksi” ratkaisuksi, jonka taustalla oli tämän vastustus koskien oikeistolevottomuuksiin varautumiseksi kaavailtuja poliisiuudistuksia. Asenne herätti epäilyksiä ja siitä oli keskusteltu poliisijohdon ja hallituksen välillä jo vuonna 1932. Heilimo vastusti esimerkiksi EK:n määrärahalisia ja niiden pieneneminen herätti pääministeri Toivo Kivimäessä paheksuntaa. Hän ja Esko Rieki halusivat siirtää Heilimon rangaistuksenomaisesti toisiin tehtäviin. Heilimon oikeistosympatiat tiedostettiin ja tapaus liittyi samalla uudistuksiin, joiden tarkoitus oli pitää radikaalioikeisto poissa poliisista.²²⁹

Myös Kivikatajan päiväkirjojen mukaan Heilimo suhtautui suopeasti oikeiston äärilaitaan. Elokuussa 1934 Kivikataja kuvasi miestä kiivaaksi lapualaismieliseksi, joka ”miehellään pilaili presidentti ’Plootuvuoren’ kyydityksestä”. Sittemmin Heilimosta oli taas tullut luja Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) kannattaja, mistä hän oli itse maininnut Kivikatajalle ja kertonut ”uskovansa, että IKL:llä oli tulevaisuus”. Esitetyn mukaan mies oli ilmaissut myöntyneensä erottamiseensa, koska siitä voisi olla hyötyä puolueen päästessä valtaan.²³⁰

Plootuvuorella viitattiin presidentti Ståhlbergin jo vuonna 1918 saamaan pilkkanimeen.²³¹ Lapuan liikkeelle ja aktivisteille hän edusti 1920–1930-luvuilla voimatonta demokratiaa ja tämän kyydittämisessä vuonna 1930 heijastui lapualaisten ajatus väkivallasta politiikan välineenä.²³² On merkittävää, mikäli sisäasiainministeriössä poliisiasioita johtanut virkamies vitsaili presidentin vapaudenriistosta. Se kuvastaa ajan poikkeuksellista ilmapiiriä ja sitä, ettei poliisissakaan välttytty sen vaikutuksilta. Yleisemmin tapaus tosin johti siihen, että mielipide kääntyi lapualaisten laittomuuksia vastaan²³³. Aiemmin näiden rikokset olivat harvoin johtaneet esitutkintoihin, mikä johtui

²²⁷ SPL 7/1933, ”Esittelijä neuvos Esko Heilimo 50-vuotias”, 149–150.

²²⁸ SM UM:lle, 28.8.1934. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

²²⁹ Hietaniemi 1992, 175, 187–189. Toisaalta haviteltiin myös ”arvovaltaa” oikeiston silmissä. Esimerkiksi poliisimestari O. A. Vilkmänin nimittämistä Helsingin poliisilaitoksen johtoon epäroitiin, koska hän oli leimallisesti vasemmiston ehdokas.

²³⁰ Kivikatajan päiväkirja, 27.8.1934.

²³¹ Roselius & Silvennoinen 2019, 45–46. Maltillisuuden edustajana mies oli herättänyt aktivisteissa kovaa kritiikkiä.

²³² Uola 2006, 215–217. Kauna kumpusi myös siitä, että Ståhlberg oli karsastanut jääkäri liikettä.

²³³ Keskinen & Silvennoinen 2004, 132.

poliisijohdon taipumisesta painostuksen ja uhkailun alla, minkä lisäksi yksittäisissä poliiseissa löytyi sympatioita liikettä kohtaan.²³⁴

Kivikatajan päiväkirjojen mukaan Heilimon ”subjektiivinen katsantokanta” oli tullut esille kaikissa ratkaisuisissa ja nimittämisissä, minkä lisäksi erottaminen oli Kivikatajasta ollut aivan Heilimon omaa syytä. Toisaalta seuraajakaan ei miellyttänyt. Kivikatajan mukaan oli vääryys, että muita virka- ja ikävuosiltaan nuorempi Koskimies nimitettiin kaikkien ohi, eikä asiaa auttanut, että mies oli Kivikatajan mielestä ilmeisen selkärangaton. Koskimies oli näet aiemmin ollut Heilimon ”kuuliainen alamainen”, ja jälkimmäinen oli asemansa heikentyessä joutunut ”oman koiran” ja ”sylilapsen” puremaksi, kun Koskimies ”heittäytyi Esko Riekin syliin”, jolla oli tuolloin paljon valtaa poliisikysymyksissä.²³⁵

Koskimiehen suhteesta politiikkaan ei aineistossa ole juuri viitteitä. Kivikataja vaikuttaa pitäneen tätä ennen kaikkea opportunistina, mutta voi olla, että hän oli myös katkera oman tai jonkun muun etenemisen estyessä. Merkinnässä lokakuulta 1935 Kivikataja totesi kuulleensa Koskimiehen mielistelleen IKL:llä ja pyrkineen sen miesten suosioon kenties ennakoiden ”aikojen muuttumista”²³⁶. Jälkimmäisellä saatettiin viitata IKL:n aseman parantumiseen, mutta tuolloin puolue oli jo eristänyt itsensä politiikasta demokratian haastajana. Sen toiminnan estämiseen oli tietoisesti pyritty vuodesta 1933 alkaen ja yleisesti demokratia koettiin Suomessa, kuohuista huolimatta, suojelemisen arvoiseksi. Silloinkin, kun Euroopassa yhä useampi valitsi toisin.²³⁷

Dressler toivotti Koskimiehen tervetulleeksi komissioon lokakuussa 1934 ja pahoitteli, ettei suomalainen ollut päässyt kyseisen vuoden yleiskokoukseen.²³⁸ Asia korjattiin seuraavana vuonna, kun Koskimies matkusti Kööpenhaminassa järjestettyyn kokoukseen.²³⁹ Kokous tunnetaan myös siitä, että natsi-Saksa vaikutti tuolloin ensimmäistä kertaa näkyvästi IKPK:ssa.²⁴⁰ Sitten Koskimies osallistui vielä Lontoon kokoukseen vuonna 1937²⁴¹ ja hänet ilmoitettiin mukaan peruuntuneeseen, syksyille 1939 suunniteltuun kokoukseen Berliinissä.²⁴²

²³⁴ Tossavainen 2004, 99.

²³⁵ Kivikatajan päiväkirja, 27.8.1934.

²³⁶ Kivikatajan päiväkirja, 9.10.1935.

²³⁷ Uola 2006, 256–257, 263–264.

²³⁸ Dressler Koskimiehelle, 8.10.1934. IKPK:n kirjeet 1934–1935, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

²³⁹ SM UM:lle, 8.5.1935. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

²⁴⁰ Deflem 2002b, 24.

²⁴¹ SM UM:lle, 10.5.1937. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

²⁴² SM UM:lle, 20.7.1939. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

Koskimies edusti Suomea IKPK:ssa aikana, jolloin kansallissosialistinen poliisi aloitti toimintansa järjestössä ja lopulta kontrolloi sitä. Lisäksi hän kuului vuosina 1935–1939 komission hallintokomiteaan (*Verwaltungsausschusse*)²⁴³, jonka tehtävä oli valmistella esityksiä yleiskokouksia varten ja keskustella niissä käsiteltävistä aiheista.²⁴⁴ Tällä vaikuttaa kuitenkin olleen merkitystä lähinnä ennen vuotta 1939, mikä menetettiin, kun sota hajotti komitean useiden siihen kuuluvien jäsenten lopetettua yhteydenpitonsa.

Koskimies ei kirjoittanut IKPK:sta ammattilehdille, mutta julkisuuden ulkopuolella hän kävi kirjeenvaihtoa ensin Wienin ja sitten Berliinin päämajan kanssa. Yhteydenpito väheni vuoden 1939 jälkeen, mikä todennäköisesti johtui sodan haasteista ja siitä, ettei järjestö ollut prioriteetti. Dresslerin pyytessä elokuussa 1940 Koskimiehen valokuvaa ja uraketomusta Heydrichin suunnittelemaan komission juhlakirjaan, vastasi suomalainen kirjeeseen neljä kuukautta myöhemmin. Hän lähetti pääsihteerille selostuksen, jossa kertoi toimineensa poliisijulkaisu *Nordisk Kriminalteknisk Tidskriftin* toimituksessa ja tutustuneensa eri poliisi-instituutioihin Euroopassa.²⁴⁵

Sodan jälkeen Koskimies siirrettiin tehtävistään, sillä uusia vallanpitäjiä epäilyttivät aiemmat suhteet Saksaan ja Valpon sota-aikaiseen johtoon.²⁴⁶ Näihin poliisin puhdistuksiin liittyi Neuvostoliiton myötäily, mutta myös vasemmiston katkeruus. Vielä 1920-luvulla iso osa poliisista oli oikeistomyönteistä tai vasemmistovastaista ja jälkimmäisen edustajia oli toisinaan painostettu eroamaan tehtävistään.²⁴⁷ Asenne oli muuttunut vähitellen vasta 1930-luvulla²⁴⁸, mutta toisaalta kommunismia ei tuolloinkaan siedetty.

Turvallisuuspoliisi

Ulkomaalaisvalvontaan ja kommunismin torjuntaan keskittynyt turvallisuuspoliisi oli luonnollisesti kiinnostunut IKPK:sta, kuuluihan kansainvälisyys kiinteästi turvallisuuspoliisin työhön. Lackman on kuvaillut etenkin Riekin ansioituneen EK:n ulkomaansuhteiden järjestämisessä. Tämä piti 1920-luvulla yhteyttä moniin Euroopan maihin ja matkusti esimerkiksi Puolassa, Latviassa, Virossa, Unkarissa ja Itävallassa. Taustalla oli tiedonvaihto ja -tarve, mutta myös halu oppia ja kehittää

²⁴³ IÖS 9/1935, Oskar Dressler, "XIth Ordinary Meeting at Copenhagen of the International Criminal Police Commission", 14. Koskimies valittiin komiteaan Kööpenhaminan kokouksessa 1935.

²⁴⁴ IÖS 11/1930, "Statue of the International Criminal Police Commission", 1–3. Ks. SPL 23-24/1935, Kosti Vasa, "Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö", 562–565. Komiteaan kuului vuonna 1935 yhdeksän vaihtuvaa esittelijää.

²⁴⁵ Koskimies Dresslerille, 20.12.1940. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Kirjan julkaisusta ei ole tietoa.

²⁴⁶ Uola 2013, 108.

²⁴⁷ Keskinen & Silvennoinen 2004, 128.

²⁴⁸ Vares 2016, 127.

kotimaan toimintaa. Lisäksi Riekki solmi hyvät suhteet Saksaan.²⁴⁹ Sen myötä aukesivat EK:n säännölliset yhteydet maahan, mutta suhde oli Silvennoisen mukaan selvästi ”opettajan ja oppipojan”. Läheisin kumppani turvallisuuspoliisillekin oli Ruotsi.²⁵⁰

Riekki oli 1920-luvulla kansainvälisen kehityksen pulssilla ja huomioi IKPK:n jo ennen Suomen liittymistä siihen tai rikostutkimuskeskuksen asettumista EK:n tiloihin. Vuonna 1924 Riekki oli asian tiimoilta yhteydessä Itävallan valtiollisen poliisin Heinrich Tandleriin. Kirjeessään Riekki kertoi kuulleen IKPK:n ensimmäisestä varsinaisesta kokouksesta vuonna 1924 ja tiedusteli, olisiko järjestön kiertojulkaisua mahdollista tilata EK:lle.²⁵¹ Järjestely ilmeisesti onnistui, sillä jo kesäkuussa 1925 Riekki tilasi Saksista rikostutkimuslaitteita julkaisussa olleen ilmoituksen pohjalta.²⁵² IKPK:ta seurattiin EK:ssa ilmeisen tiiviisti 1920–1930-luvuilla ja sitä koskevia lehti uutisia leikattiin talteen Ratakadun arkistoihin.²⁵³ Poliisia aktiivisesti kehittänyt Riekki saattoi kokea, että IKPK tarjosi tärkeitä oppeja myös EK:n etsiville.

Turvallisuuspoliisin näkökulmasta liikkuva rikollisuus ja väärennösrikokset olivat uhkia sisäiselle turvallisuudelle, minkä lisäksi etsittyihin rikollisiin saattoi kuulua poliittisesti epäilyttävää ainesta. Etsivää keskuspoliisia ja Valpoa vaikuttavat kiinnostaneen väärennös- ja salakuljetusrikokset, joihin liittyi epäilyttävien henkilöiden ja vaarallisen tavaran helpompi liikkuminen. Vuosina 1928–1929 IKPK:n julkaisun toimitus lähetti Riekkille ainakin neljä ”etsivän keskuspoliisin päällikölle” osoitettua kirjettä, jotka sisälsivät ilmoituksia muiden muassa seteli- ja passiväärennöksiin liittyen²⁵⁴. Lisäksi rikostutkimuskeskus luovutti EK:lle IKPK:n verkostossa vaihdettuja passilomakkeita ja tietoja mahdollisesti maahan saapuvista rikollisista.²⁵⁵ Turvallisuuspoliisihan viime kädessä saattoi estää henkilön maahantulon.

Vuoden 1937 lopussa EK:sta tuli Valpo, ja Riekki erosi tehtävästään seuraavan vuoden tammikuussa. Lackmanin mukaan hallituspuolueet pyrkivät tuolloin vahvistamaan asemaansa virkamiehistön vaihtamisella ja eroaminen oli viisain vaihtoehto. Valpon johtoon nimitettiin Paavo Säippä.²⁵⁶ Valpon

²⁴⁹ Lackman 2007, 168–173, 289.

²⁵⁰ Silvennoinen 2008a, 77–78.

²⁵¹ Riekki Tandlerille, 4.11.1924. XXII D, 2843 EK, amp, VALPO I, KA.

²⁵² Riekki Saksin Landeskriminalamtille, 10.6.1925. XXII D, 2843 EK, amp, VALPO I, KA.

²⁵³ Esim. ”S. Sos. dem.”, 19.9.1928. XXII F 2d, 2862 EK, amp, VALPO I, KA. Arkistossa on lehtileikkeitä myös esimerkiksi Uudesta Suomesta ja Helsingin Sanomista.

²⁵⁴ Kirjeet IÖS:ltä Riekkille, 1928–1929. XXXIII, 3019 smp, amp, VALPO I, KA.

²⁵⁵ Esim. Diaarikortti F43-167, Budapestin rikospoliisilta saapunut kirje 20.4.1936. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Budapestin poliisin lähettämät tiedot eräistä jalokivivarkaista välitettiin EK:lle.

²⁵⁶ Lackman 2007, 345–346, 357. Ks. Silvennoinen 2008a, 117. Säipän itsensä mukaan hänen nimittämiseensä vaikuttivat Riekin suhteet saksalaisiin. Säippä puolestaan osoittautui lopulta heikoksi johtamaan sota-ajan toimintaa.

suhde komissioon jää lähteiden valossa vaatimattomaksi, mutta esimerkiksi salakuljettaja Algoth Niskan passiväärennösjuttua koskevien asiakirjojen yhteydestä löytyy Internationale Kriminalpolizein numero vuodelta 1940²⁵⁷. Valpo selvitti vuonna 1938 ilmi tullutta kansainvälistä tapausta yhteydessä Gestapoon²⁵⁸, mutta se oli myös RKPA:n ja sen myötä IKPK:n työpöydillä.²⁵⁹ Vaikka IKPK:ta ei ilmeisesti hyödynnetty poliittiseen valvontaan, oli turvallisuuspoliisilla yhteyksiä järjestössä toimineisiin henkilöihin Suomessa ja ulkomailla.

4.2 Kansainväliset mallit Suomen poliisissa

”Ilmeistä on, että länsi- ja keskieurooppalaisten esikuvien seuraaminen on ollut poliisiolojemme kehitykselle eduksi.”

Poliisimies-lehdessä vuonna 1936

Poliisissa kansainvälistymistä pidettiin yleisesti tärkeänä, mutta se korostui päällystössä, joka sai aiheesta myös koulutusta. Ensimmäisellä sisäasiainministeriön rikospoliisipäällystökurssilla vuonna 1937 aiheesta luennoi Vasa²⁶⁰. Lisäksi poliisijohto matkusti ulkomailla suhteellisen usein 1920- ja 1930-luvuilla. Esimerkiksi Kivikataja teki vuonna 1927 kolmiviikkoisen opintomatkan Berliiniin²⁶¹ ja vuonna 1930 Unkariin matkustivat muiden muassa Koskimies, Heilimo ja Riekki.²⁶²

Matkoja arvostettiin ja niiltä odotettiin paljon, mistä kertoi poliisitarkastaja Mauno Nummen pettynyt kirjoitus Suomen Poliisilehdessä vuonna 1936: *”Niin lyhytaikaiselta opintomatkalta, jonka allekirjoittanut sai Sisäasiainministeriön myöntämin apurahoin vuonna 1935 tehdä, ei voi odottaa syvempää perehtymistä vieraiden maiden poliisioloihin, varsinkin kun matkalle lähtö tapahtui kutakuinkin äkkinäisesti ilman, että etukäteen olisi voinut laatia tarkempaa suunnitelmaa.”* Harmitusta lisäsi, että mies ehti vierailta vain Pohjoismaissa.²⁶³ Matkarahojen jakaminenkin aiheutti mielipahaa. Kun Koskimiehelle myönnettiin syksyllä 1934 yli 24000 markan apuraha kuusiviikkoiseen opintomatkkaan, piti Kivikataja summaa hyvin suurena.²⁶⁴ Sävystä oli tulkittavissa, ettei Kivikataja ollut järjestelyyn erityisen tyytyväinen.

²⁵⁷ ”Internationale Kriminalpolizei”, 20.2.1940. XXXIII, 3017 smp, amp, VALPO I, KA.

²⁵⁸ Laitinen 2009, 94. Jussi Laitinen käsittelee tapausta vuonna 2009 valmistuneessa historian pro gradu -tutkielmassaan.

²⁵⁹ IKP 19/1939, 5.

²⁶⁰ SPL 8/1937, ”Rikospoliisipäällystökurssit”, 180.

²⁶¹ SPL 8/1927, ”Ulkomaiset opintomatkat”, 115.

²⁶² SPL 9/1930, Allan Lumme, ”Poliisimiesten vierailumatka Baltian maihin ja Unkariin”, 162–163.

²⁶³ SPL 4/1936, Mauno Nummi, ”Matkalta”, 63.

²⁶⁴ Kivikatajan päiväkirja, 14.10.1934.

Tästä matkasta saapui tieto myös IKPK:lle ja lokakuussa 1934 Dressler ilmoitti, että Koskimiehen vierailua Wienissä odotettiin innolla.²⁶⁵ Lisäksi hän kävi ainakin Saksassa ja Italiassa, joista toi mukanaan toimintaa kuvaavaa materiaalia, kuten poliisilehtiä ja valokuvia varusteista.²⁶⁶ Merkintöjä näissä ei ollut, mutta ne kuvasivat kiinnostusta käytännön järjestelyihin. Matkakohteet kertoivat taas siitä, millaisten valtioiden kanssa yhteistyötä oli pakkokin tehdä. Saksassa oli vallassa Hitler, Italiassa vallitsi Mussolinin fasismi ja Itävallassa oli siirrytty Engelbert Dollfussin ”austrofasismiin”. Samalla itävaltalaisilla ja saksalaisilla oli vanhastaan osaavien poliisien maine ja Italiankin sotilaallinen poliisi sai osakseen huomiota. Kaikki kolme, erityisesti Saksa ja Itävalta, olivat olleet aktiivisia IKPK:ssa. Maiden politiikkaan ei kiinnitetty suurta huomiota, kun asioita tarkasteltiin sen ulkopuolelta ja tavoitteena oli kuitenkin oman maan oloihin sovitettu malli.

Poliisin julkisuudessakin kiinnostus ulkomaita kohtaan oli ammatillista ja suhtautumista eri maihin voi Vareksen mukaan tarkastella politiikan ulkopuolelta. Esimerkiksi myönteinen suhtautuminen Saksaan 1930-luvulla kertoi usein enemmän muista kuin poliittisista sympatioista. Weimarin Saksa tunnettiin edistyksen mallimaana ja muisto säilyi Hitlerin valtaannousun jälkeenkin.²⁶⁷ Ammattilehdissä korostuivat ruotsalaiset, britit, saksalaiset ja itävaltalaiset. Maiden koettiin edustavan kulttuuria, jonka omaksumista pidettiin tärkeänä – niin erilaisia kuin ne keskenään olivatkin. Vuonna 1936 Poliisimieheissä kirjoitettiin: ”*Ilmeistä on, että länsi- ja keskieuropalaisten esikuvien seuraaminen on ollut poliisiolojemme kehitykselle eduksi*”. Opit olivat havaittavissa ”*monissa uusissa järjestelyissä poliisitoimen eri aloilla*”, kuten rikostutkimuskeskuksessa.²⁶⁸

Kaikkeä ei tosin haluttu tai voitu soveltaa sellaisenaan.²⁶⁹ Yllä viitatussa artikkelissa esitettiin, että toiminta tuli aina sovittaa maan omiin oloihin, kansanluonteeseen ja yhteiskuntaan. Suomalaisilla oli juopuneena ”*valitettavan yleinen taipumus tarttua puukkoon, puntariin tai pannunjalkaan*” ja tšekäläistä kansaa pidettiin kovin hankalana vaikkapa ranskalaisiin verrattuna. Eikä Suomessa ollut aina rahaakaan siihen, mitä muualla voitiin toteuttaa.²⁷⁰ Suomen Poliisilehdessä oli todettu jo vuonna 1932, ettei maassa tullut suoraan omaksua ulkomaisia malleja. Oli hyvä, että poliisia kehitettiin kulttuurisesti, missä olikin parantamisen varaa, mutta todettiin: ”*Mikä sopii Jupiterille, ei sovi härälle*.” Ongelma paikannettiin tuolloinkin kansanluonteeseen. Suomalaiset olivat humalassa niin

²⁶⁵ Dressler Koskimiehelle, 29.10.1934. IKPK:n kirjeet 1934–1935, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

²⁶⁶ 2 Poliisiasiainosaston päällikön M. E. Koskimiehen ulkomaanmatkat, Poliisikeskusvarikon arkisto, KA.

²⁶⁷ Vares 2018, 227.

²⁶⁸ PM 23–24/1936, ”Poliisitoimemme kehittämispyrkimyksistä”, 718–719.

²⁶⁹ Vares 2018, 222.

²⁷⁰ PM 23–24/1936, ”Poliisitoimemme kehittämispyrkimyksistä”, 718–719.

arvaamattomia, ettei ”sivistyskaupunkien” toimintatapoja voitu täällä soveltaa. Vaikutteita sai ottaa, mutta tavoitteena tuli olla Suomeen sopiva poliisi – ainakin kunnes täällä opittaisiin olemaan.²⁷¹

Suomeen sovitettu malli oli realistinen tavoite ja kertoi siitä, että omaan tekemiseen uskottiin. Kulttuurisesti poliisin todettiin jääneen jälkeen eurooppalaisesta sivistyksestä, mutta sekin johtui olosuhteista, ei poliisiaineksesta. Nimimerkki Sivullinen muistutti itsearvostuksesta Poliisimieheissä vuonna 1936: ”*Ulkomailta me voimme kernaasti hakea oppia poliisitoimenkin alalla, ja niin onkin tehtävä, mutta ulkomaalaisen poliisin ihailuun suomalaisen rinnalla ei meillä ole enää syytä*”. Toisten ammattitaito ja sivistys tuli myöntää, mutta omaa poliisia ei saisi syyttä aliarvioida. Kirjoitus muistutti edelleen, että Suomessa oli moniin maihin verrattuna hyvin erilaiset olot.²⁷² Myös resurssit olivat usein pienemmät kuin muualla.

Yksittäisten maiden rinnalla IKPK oli etäinen. Sen toiminta kosketti harvoja ja vaikka työtä arvostettiin, eivät IKPK:n kysymykset olleet kovin keskeisiä. Joulukuussa 1934 Suomen Poliisilehti lainasi sen julkaisusta artikkelia kuninkaallisten turvatoimista ja totesi, että kirjoitus oli mielenkiintoinen, vaikka tällainen ei ”*meillä kuulu jokapäiväisiin asioihin*.”²⁷³ Kaikkea ei pidetty tarpeellisena, mutta tulevaisuutta silmällä pitäen haluttiin pysytellä kehityksen liepeillä. Tämä näkyi kansainvälistä poliisiradiota koskevassa artikkelissa vuonna 1931: ”*Emme voi väittää, että tuntuisi vielä välttämättömältä, että meidän maamme liittyisi kansainväliseen poliisiradioliikenteeseen, mutta on luonnollista, että kehitys ennen pitkää tulee siihenkin johtamaan*.”²⁷⁴

Samana vuonna Heilimo totesi järjestön olevan Suomen näkökulmasta ennen kaikkea mahdollisuus kehittymiselle: ”*Nimenomaan meidän maamme poliisiolojen kehittämisen kannalta on ollut suuri etu, että Suomikin on saanut olla osallisena rikospoliisikomisionin työskentelyssä ja yhteistoiminnan kehittämisessä eri maiden poliisiviranomaisten kanssa*.”²⁷⁵ Tätä heijasteli myös hänen Öffentliche Sicherheitille kirjoittamansa onnittelet lehden kymmenvuotistaipaleen johdosta. Heilimo kiitti toimitusta IKPK:n julkaisusta, jonka ”*kautta on toimituskunta huomattavasti myötävaikuttanut poliisitoiminnan edistämiseen muissakin maissa*.”²⁷⁶

²⁷¹ SPL 21/1932, A. A-n, ”Mistä varteenotettava esikuva?”, 517–518.

²⁷² PM 23–24/1936, ”Suomalainen ja ulkomaalainen poliisi siviilimiehen silmällä nähtynä”, 713–714.

²⁷³ SPL 23–24/1934, F. E. Louwage, ”Kuningasvierailut – kuningasmurhat”, 556.

²⁷⁴ SPL 5/1931, ”Poliisiradio”, 65–66.

²⁷⁵ SPL 20/1931, Esko Heilimo, ”Kansainvälinen rikospoliisikomisioni”, 382–383.

²⁷⁶ ÖS 1-2/1931, Esko Heilimon onnitteletkirjoitus, 6. Teksti on julkaistu saksaksi ja suomeksi.

Kosti Vasakin totesi Suomen Poliisilehdessä vuonna 1936, että IKPK:sta oli maan poliisille ”*suurta apua ja hyötyä*”. Hän piti sen työhön osallistumista tärkeänä, vaikka Suomessa harvoin tavattiinkin kansainvälisiä rikollisia.²⁷⁷ IKPK oli väylä saada tietoa kiinnostavista poliisijärjestelyistä, ja kun Suomen Poliisilehdessä vuonna 1932 ihailtiin fasistisen Italian poliisia, toivottiin Suomen edustajan kirjoittavan tästä lisää vieraillessaan saman vuoden yleiskokouksessa Roomassa.²⁷⁸ Heilimo ei osallistunut kokoukseen, mutta loppuvuodesta lehdessä ilmestyi kokousta käsittelevä artikkeli. Siinä tervetuliaisia ja ohjelmaa paraatikatselmuksineen kuvailtiin juhlallisiksi.²⁷⁹

Nämä juhlallisuudet olivat osa kansainvälisyyden ulottuvuutta, joka palveli jäsenvaltioita turvallisuuskysymysten ulkopuolella. Kokousten isännöinti oli mahdollisuus tehdä vaikutus osallistujiin ja osoittaa hyvää tahtoa, minkä lisäksi toivottiin välitettävän positiivista maakuva. Tanskalainen Eigil Thune-Jacobsen toivoi vuonna 1935, että Kööpenhaminassa kokoustaneet veisivät kotimaihinsa vaikutelman tanskalaisista sydämellisenä, vilpittömänä ja rauhaa rakastavana kansana²⁸⁰. Ulkomaiden tunnustus oli tärkeää Suomessakin ja Suomen Poliisilehdessä pidettiin vuonna 1932 erityisen hyvänä, että maan poliisioloja tehtiin tunnetuksi ulkomaisissa lehdissä²⁸¹. Samana vuonna kerrottiin Heilimon esitellessä maata IKPK:n julkaisulle, mikä olisi ”*omiaan yhä laajemmissa poliisimiespiireissä kiinnittämään huomiota maahamme ja poliisiimme*.”²⁸²

IKPK muodosti toisaalta vain yhden viitekehyksen poliisin verkostoitumiselle ja sen ulkopuolellakin ammattilaiset olivat yhteydessä toisiinsa. Eri maiden välisellä kirjeenvaihdolla hoidettiin käytännön asioita, kuten rikostutkintaa, mutta aivan yhtä usein tiedusteltiin poliisijärjestelyistä, toimintatavoista ja lainsäädännöstä. Esimerkiksi vuonna 1935 Bernistä pyydettiin rikostutkimuskeskukselta saksan-, englannin- tai ranskankielistä käännöstä Suomen sterilisaatiolaeista²⁸³ ja puolalaiset tiedustelivat maassa tavatuista murtautumismenetelmistä.²⁸⁴ Suomen poliisi ei ollut yksin tiedonjansansa kanssa ja kokemuksia ja malleja oltiin monissa maissa valmiita jakamaan ja soveltamaan. Osaltaan toivottiin kansainvälistä yhtenäistämistä, mutta toisaalta ratkaisut tuli sovittaa kunkin valtion oloihin. Suomessa moni toivoi, että yhteistyön kautta poliisi saataisiin liitettyä ”länteen”.

²⁷⁷ SPL 1/1936, Kosti Vasa, ”Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö”, 8.

²⁷⁸ SPL 9/1932, ”Rooman Polizia Metropolitana”, 227–228.

²⁷⁹ SPL 23/1932, ”Kansainvälisen rikospoliisikomissionin IX yleiskokous Roomassa”, 633.

²⁸⁰ ÖS 8/1935, Oskar Dressler, ”Die XI. Tagung der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission in Kopenhagen”, 6.

²⁸¹ SPL 11/1932, ”Suomen poliisiolot huomion kohteena ulkomailla”, 272.

²⁸² SPL 17/1932, ”Suomen poliisiorganisaatiosta”, 390.

²⁸³ Diaarikortti FI7-170, Kirje Dm.Med.St. Zurukgaglylta 10.4.1934. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

²⁸⁴ Diaarikortti F28-167, Kirje Varsovasta 13.5.1935. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

4.3 Tärkeät pohjoismaat

Pohjoismaisuus ja ennen kaikkea Ruotsi vakiintui lyhyen etsikkoajan jälkeen Suomen sotien välisen ulkopoliitiikan suunnaksi. Naapurimaa koettiin tutuimmaksi ja omimmaksi ja se oli sekä henkisesti että käytännössä lähellä. Pohjoismaisuuden korostaminen osana suomalaista identiteettiä ja yhteiskuntaa oli lisäksi perusteltua ja luonnollista, olihan takana satojen vuosien perinteet.²⁸⁵ Tämä näkyi poliisissäkin, jossa eurooppalaisen sivistyksen lisäksi kiinnostivat pohjoismaat, jotka olivat jo maantieteellisistä syistä merkittävä osa kansainvälisyyttä. Poliisisanomissa ulkomaalaiset etsintäkuulutukset tulivat usein Ruotsista, minkä lisäksi suomalaiset rötöstelivät länsinaapurissa²⁸⁶.

Pohjoismainen poliisiyhteistyö alkoi konkretisoitua vuonna 1931, kun Oslon poliisimestari kutsui Ruotsin, Tanskan ja Suomen poliisijohtoa koolle Norjaan.²⁸⁷ Suomesta tapaamiseen matkustivat muun muassa Rieki ja Turun poliisimestari Maximilian Spåre, jonka alustamana keskusteltiin välittömän pohjoismaisen yhteistoiminnan kehittämistä. Poliisiviranomaisten tulisi kokouksen kannustamana esittää hallituksilleen, että ei-poliittisten rikosten kohdalla poliisin olisi voitava ryhtyä yhteistyöhön ilman muiden viranomaisten välitystä.²⁸⁸ Esitetystä oli IKPK:sta tuttu kaiku, muttei ole varmaa, vaikuttivatko komissiosta saadut kokemukset päätöksiin. Selvää kuitenkin oli, että välittömyys ja poliisin itsenäistyminen nähtiin pohjoismaissakin tärkeiksi.

Yhteistyö poiki myös oman julkaisun, ”kriminaliteknillisen” Nordisk Kriminalteknisk Tidskriftin, jota kuvattiin Suomen Poliisilehdessä oivaksi yhdyssiteeksi toisiaan muistuttavissa oloissa toimiville poliisimiehille. Suomen näkyvyys siinä koettiin niin tärkeäksi, että vuonna 1933 poliisiasianosasto esitti suoran toivomuksen rikospoliiseille lähettää kirjoituksia Suomen toimituskunnan puheenjohtajalle Gustaf Ignatiukselle.²⁸⁹ Näkyvyydellä tiivistettiin suhteita ja luotiin poliisikuvaa. Esimerkiksi Ruotsissa suomalaisella rikospoliisilla oli hyvä maine. Tukholman ylikäskynhaltijan kiertäessä vuonna 1937 eurooppalaisia rikostutkimuskeskuksia malliksi Ruotsille, totesi tämä Suomen keskuksen olevan ”*suorastaan johtava laitos alallaan*” ja paras esimerkki naapurimaalle.²⁹⁰

Naapureiden malleja saatettiin pitää helpommin käsitettävänä ja sovellettavina kuin keskieuropalaisia verrokkeja. Yleisemminkin pohjoismaisen yhteistyön edut olivat jossain määrin IKPK:n kanssa tehtävää työtä konkreettisemmat. Maiden välillä jouduttiin tekemään enemmän

²⁸⁵ Vares 2010a, 189–191.

²⁸⁶ Esim. Poliisisanomat (PS) 28/1935, 4. Kaksi suomalaista etsintäkuulutettiin Ruotsissa tehdyistä murtovarkauksista.

²⁸⁷ Hietaniemi 1995, 180.

²⁸⁸ SPL 12/1931, ”Pohjoismaiden poliisipäällystön kokous Oslossa”, 213.

²⁸⁹ SPL 2/1933, ”Nordisk Kriminalteknisk Tidskrift”, 29–30.

²⁹⁰ SPL 10/1937, ”Suomen rikostutkimuskeskus esimerkkinä ulkomailta”, 253–254.

käytännön rikostutkimusta ja olojen samankaltaisuus ja yhteinen historia yhdistivät poliiseja myös periaatteellisella tasolla. Yhteisiä perinteitä korostettiin, mikä Suomessa oli tie ulos venäläisyydestä.

Näissä suhteissa korostuivat samat hahmot kuin muussakin kansainvälisessä toiminnassa. Vuonna 1937 pohjoismaisen poliisijulkaisun vuosikokouksessa olivat läsnä esimerkiksi Gustaf Ignatius, Koskimies ja Vasa. Naapureista mukana olivat ruotsalaiset Harry Söderman ja Erik Ros, Oslon poliisimestari Kristian Welhaven ja Tanskan valtiollisen poliisin päällikkö Thune-Jacobsen.²⁹¹ Koskimies, Welhaven, Ros ja Thune-Jacobsen toimivat vuorollaan myös maidensa jäsenenä IKPK:ssa.²⁹² Södermanista tuli Ruotsin edustaja vuonna 1942, mutta käytännössä hän vastasi yhteyksistä jo vuonna 1939.²⁹³ Tämä osoittaa, että poliisijohto oli keskenään tekemisissä monissa eri yhteyksissä ja kansainvälinen toiminta oli hyvin keskitettyä muissakin maissa.

4.4 Kalkkunavarkaita ja kansainvälisiä petkuttajia – kansainvälisen tutkinnan piirteitä

”Jokainen on kuullut puhuttavan tai lukenut kansainvälisistä rikollisista, miehistä ja naisista, jotka kulkevat maasta toiseen ja suorittavat mitä ovelimpia ja häikäilemättömpiä varkauksia, petoksia, väärennyksiä tai muita rikoksia.”²⁹⁴

Suomen Sosiaalidemokraatti 10.9.1938

Spåren kiinnostus yhteistyöhön kumpusi varmasti siitä, että Turussa jouduttiin usein tekemisiin ulkomaalaisten kanssa. Kaupunki oli keskeinen matkustuskohde ja portti Suomeen ja sen poliisia työllistivät runsaat passi- ja oleskeluluvat.²⁹⁵ Yhteistyössä aatteellisuuden rinnalla kulkikin toive käytännön hyödyistä, joista yksi tärkeimmistä oli rikollisten tunnistaminen. Pentti Ignatius totesi Suomen Poliisilehdessä vuonna 1932, että Suomessa tuli pitää yllä kattavaa sormenjälkirekisteriä, josta tarpeen tullen löytyisivät myös ulkomailla pidätetyt suomalaiset. Hän piti vuonna 1926 käyttöönotettua rekisteriä maan suurimpana tekona kansainväliselle yhteistyölle. Suomeen saapui jo tuolloin vuosittain useita henkilöllisyystiedusteluja, valtaosa Saksasta ja pohjoismaista.²⁹⁶ Naapurimaiden lisäksi Saksa oli monille suomalaisille läheinen maa, mikä osaltaan satoi poliisin yhteistyöhön sen viranomaisten kanssa. Se juontui jo siitä, että maiden välillä liikkui paljon ihmisiä, myös rikollisia ja huijareita.

²⁹¹ SPL 18/1937, Martti Koskimies, ”Pohjoismainen Kriminaliteknillinen Aikakauslehti”, 415.

²⁹² IKP 8/1938, ”Verzeichnis der Mitglieder der Internationalen kriminalpolizeilichen Kommission“, 4–5.

²⁹³ Selling 2017, 330, 333. Rosia edelsi Erik Hallgren 1931–1938, josta tuli sitten Ruotsin salaisen poliisin päällikkö.

²⁹⁴ Suomen Sosiaalidemokraatti, 10.9.1938. ”Kansainväliset rikolliset tarkkan valvonnan alaisina”.

²⁹⁵ Vares 2016, 120–121. Ks. Ibid., 100. Spåre oli Turun poliisimestarina ”legendaarinen” ja värikäs hahmo.

²⁹⁶ SPL 8/1932, P.I., ”Sormenjälkien käytön puolesta”, 195–196.

Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomukset antavat osviittaa siitä, paljonko tietoa vaihdettiin ulkomaiden ja IKPK:n kanssa. Vuonna 1929 Wienistä saapui 136 kansainvälistä rikollista koskevat sormenjäljet ja valokuvat ja Suomesta komissiolle lähetettiin vastaavat tiedot kuudesta henkilöstä. Yksittäisiltä mailta saapui taas 20 henkilöllisyystiedustelua.²⁹⁷ Seuraavana vuonna kansainväliseen kortistoon oli kertynyt jo 246 henkilön tiedot, Suomi lähetti komissiolle tietoja viidestä rikollisesta ja muualta, kuten Ruotsista, Preussin poliisilta ja Sveitsistä saapui 27 henkilötiedustelua.²⁹⁸ Tätä kirjeenvaihtoa ei monelta osin ole säästynyt KRP:n materiaaleissa. Jatkotutkimuksessa olisi hyvä selvittää tarkemmin, millaisia henkilöitä tiedonvaihto koski.

Vuosikertomuksia lähetettiin säännöllisesti rikostutkimuskeskukselta kansainväliselle toimistolle jo ennen Suomen liittymistä komissioon ja 1930-luvulta lähtien ne painettiin yleensä IKPK:n julkaisuun. Tilastoja lähetettiin myös muille ulkomaalaisille viranomaisille, joilta vastaukseksi saatiin vastaavaa aineistoa²⁹⁹. Tätä materiaalia kertyi tasaisesti. Vuonna 1934 arvioitiin, että liittymisen jälkeen IKPK:lta oli saapunut yli tuhannen rikollisen tiedot ja yhteistyötä sen ja ulkomaiden kanssa kuvattiin kiinteäksi.³⁰⁰ Vuonna 1937 kansainvälinen kortisto kattoi tiedot yli 1600 kansainvälisestä rikollisesta. Ulkomailta saapui tuolloin 89 henkilöllisyystiedustelua ja vastaavasti niitä lähetettiin 51.³⁰¹ Samana vuonna kansainvälinen poliisisähkötykskoodi oli jo käytössä rikostutkimuskeskuksen ja EK:n lisäksi 11 poliisilaitoksella, kuten Helsingissä, Viipurissa, Turussa, Kotkassa, Oulussa ja Tampereella.³⁰² Tuolloin suuriin tiedonvaihtomääriin saattoivat jo vaikuttaa Euroopan jännitteet, kun Saksan tilanteen myötä pakolaismäärät ja muu ihmisten liikehdintä kasvoivat.

Kansainvälinen yhteydenpito oli siis jo 1930-luvulla melko runsasta. IKPK:lta saapui vuosittain paljon postia, joskin sen osalta keskityttiin lähinnä omaa toimintaa koskeviin kysymyksiin. Vasa kuvaili vuonna 1936 Suomen olevan ”vilkkaassa yhteistoiminnassa” Wienin kanssa³⁰³, mutta tämä vilkkaus oli Euroopan mittakaavassa vaatimatonta. Dresslerin vuonna 1935 Suomeen lähettämistä tilastoista kävi ilmi, että vuosina 1927–1929 Suomesta saapui kansainväliseen tunnistamistomistoon 12 ilmoitusta, kun samaan aikaan Saksasta näitä oli tullut 762 ja Itävallasta peräti 908. Maaliskuun 1929 ja kesäkuun 1934 välillä Suomesta välitettiin tietoja 17 henkilöstä, kun taas Norjasta lähetettiin

²⁹⁷ SPL 12/1930, ”Kertomus rikostutkimuskeskuksen toiminnasta vuonna 1929”, 215–218.

²⁹⁸ SPL 9/1931, ”Kertomus rikostutkimuskeskuksen toiminnasta vuonna 1930”, 157–160.

²⁹⁹ Esim. Diaarikortti FI5-169, RTK:n lähettämät kirjeet 1.4.1935/4.4.1935. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Vuonna 1935 vuosikertomus lähetettiin mm. Dresdeniin, Berliiniin, Pariisiin, Madridiin, Riikaan, Kööpenhaminaan, Osloon, FBI:lle ja Ottavaan.

³⁰⁰ SPL 5/1935, ”Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomus vuodelta 1934”, 96–98.

³⁰¹ SPL 5/1938, ”Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomus vuodelta 1937”.

³⁰² IÖS 14/1937, 14.

³⁰³ SPL 7/1936, Kosti Vasa, ”Kertomus rikostutkimuskeskuksen toiminnasta vuosilta 1926–1935”, 163–170.

viiden, Ruotsista yhdentoista ja Tanskasta 19 henkilön tiedot.³⁰⁴ Pohjoismaiset luvut kalpenivat keski-Euroopan rinnalla, mikä heijasteli niiden etäisyyttä Euroopan polttopisteistä. Pohjoisten naapureiden kesken Suomi ei vaikuttanut sen eristäytyneemmältä kuin nekään.

Sama kaava toistui IKPK:n julkaisussa. Lokakuun 1932 ja elokuun 1934 välillä Suomesta ei lähetetty ainuttakaan etsintäkuulutusta julkaistavaksi. Dressler ei uskonut kansainvälisen rikollisuuden olevan Suomessa näin vähäistä ja epäili, että todellisuudessa maassa käsiteltiin huomattavasti enemmän kansainvälisiksi katsottavia juttuja. Hän korosti, että ilmoitusten vähyys koski myös yleisesti vaarallisina pidettyjä rikosmuotoja, kuten väärennöstapauksia. Koskimiestä pyydettiin varmistamaan, että IKPK saisi Suomesta kaiken mahdollisen tuen. Toiminta olisi tehokasta vain, jos materiaalia saataisiin kattavasti jäsenmaista.³⁰⁵ Suomessa tilanne ei kuitenkaan vastannut Dresslerin kuvitelmia ja tämän huolehtiminen saattoi tuntua kiusalliselta. Kansainvälisiin rikoksiin ei yksinkertaisesti törmätty järin usein, vaikkei Suomi täysin tältä välttynytäkään.

Siwakin tapauksen myötä Suomen Poliisilehdessä päästiin kirjoittamaan IKPK:n eduista. Lehdessä todettiin, että kansainvälistä rikospoliisityötä koskevien sopimusten mukaan IKPK:lle lähetettiin tiedot kaikista ulkomaalaisista rikollisista. Sen myötä olikin selvinnyt, että Siwak oli Puolan poliisin etsintäkuulutama ”hevoskauppias”. Tapausta pidettiin tärkeänä esimerkkinä kansainvälisestä yhteistyöstä, ”*vaikkakin Suomeen saapuu verrattain harvoin kansainvälisiä rikoksellisia.*”³⁰⁶ Asian tiimoilta tehtiin Wienin lisäksi yhteistyötä Ruotsin, Puolan ja Latvian viranomaisten kanssa.³⁰⁷

Tapaus kertoi myös maansisäisestä yhteistoiminnasta ja varautumisesta ulkomaalaisiin rikollisiin. Helsingin poliisi vaikuttaa olleen nopeasti tilanteen tasalla, ja koska miehen arveltiin pakenevan Ruotsiin, oltiin kaupungista yhteydessä Turkuun ja sitten Maarianhaminaan.³⁰⁸ Vasa piti muistelmissaan Siwakia esimerkkinä siitä, kuinka rikolliset hyväksikäyttivät matkailun helpottumista ja kuinka turistien mukana kulki henkilöitä, joiden tarkoitus ei ollut ”ensi sijassa ihailia maamme kauneutta”.³⁰⁹ Huomio kertoi poliisimiehen tavasta hahmottaa eri ilmiöitä. Niiden osalta arvioitiin mahdollisia riskejä järjestykselle ja turvallisuudelle. Poliisin näkökulmasta tapauksessa

³⁰⁴ Dressler Koskimiehelle, 8.4.1935, s. 1–4. IKPK:n kirjeet 1934–1944, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP – RTK, KRP.

³⁰⁵ Dressler Koskimiehelle, 8.4.1935, s. 3–5. IKPK:n kirjeet 1934–1935, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP – RTK, KRP.

³⁰⁶ SPL 11/1932, ”Esimerkki kansainvälisestä yhteistyöstä poliisialalla”, 270.

³⁰⁷ HS, 7.5.1932. ”Minesco ei ollutkaan Minesco”; HS, 10.1.1932. ”Oliko kreikkalaisella kanssarikollinen”; HS, 17.1.1932. ”Minesco muistelee saaneensa liikaa rahaa”.

³⁰⁸ HS, 9.1.1932. ”Kreikkalainen petkuttaja”.

³⁰⁹ Vasa 1967, 141–142.

kulminoituivat yhteistyön suuret kysymykset, kuten rikollisten tunnistaminen, luovuttaminen, liikkumisen kontrollointi ja passiväärennösten vastustaminen.

Tapaus osoitti, että IKPK:ta osattiin Suomessa hyödyntää tarpeen tullen. Sen mahdollisuudet tiedostettiin kaupunkien poliisilaitoksilla, joista osalle myös tilattiin IKPK:n julkaisua. Esimerkiksi loppuvuonna 1936 Helsingin rikospoliisi pyysi rikostutkimuskeskukselta, että erääseen kellotukkuliikkeeseen tehdystä murrosta annettaisiin tieto Euroopan poliisiviranomaisille. Keskus päätti ilmoittaa varkaudesta IKPK:n julkaisulle, mutta ilmoitus peruttiin jutun selvittyä paria viikkoa myöhemmin.³¹⁰ Samaan tapaan elokuussa 1939 Helsingin poliisi lähetti rikostutkimuskeskukselle ryöstömurhaan syyllistyneen miehen tuntomerkit, jotta tämä kuulutettaisiin etsittäväksi IKPK:n kautta. Tämäkin ilmoitus peruttiin nopeasti miehen jäätyä kiinni Virossa.³¹¹

Pian rikosten paljastumisen jälkeen tehdyt pyynnöt kertoivat ilmoittamiskynnyksestä ja siitä, milloin kansainvälinen apu koettiin tarpeelliseksi. Kumpikin rikos oli luonteeltaan vakava, minkä lisäksi ainakin murhajuttuun liittyi selvä kansainvälinen ulottuvuus. Helsingin Sanomat kirjoitti heinäkuun puolivälissä, kolme päivää henkirikoksen jälkeen, että poliisi epäili merimiehenä toimineen tekijän koettavan paeta maasta.³¹² Jouluaattona tapahtunutta kellotukun murtoa kuvailtiin taas ”*suurimmaksi, mitä Helsingissä on koskaan tehty*”. Lähes puoli miljoonaa markkaa varastanut kopla paljastui lopulta joukoksi suomalaisia, poliisille entuudestaan tuttuja miehiä.³¹³

Yleensä maiden välistä poliisiyhteistyötä vaatinut rikostutkinta koski kuitenkin pieniä ja arkisia tapauksia. Kesällä 1935 Perniön päänimismies pyysi rikostutkimuskeskusta ilmoittamaan Ruotsiin eräältä maatilalta varastetuista kalkkunan- ja hanhenpoikasista. Syyllisiksi epäiltiin Tukholmaan lähteneen kaljaasin miehistöä. Lintuja ei löytynyt.³¹⁴ Seuraavana vuonna Riiasta pyydettiin taas tietoa tapauksesta, jossa erään suomalaisen palttoo oli varastettu laivaa lastatessa.³¹⁵ Eikä yhteydenpito aina koskenut edes rikoksia, vaan lähialueilta tiedusteltiin myös kadonneita ja tunnistamattomia henkilöitä. Vuonna 1934 Poliisisanomissa ilmoitettiin Ruotsissa talteen otetusta, arvatenkin suomalaisesta miehestä, joka väitti olevansa ”Karle Kahestoista” ja oli ilmeisesti mielisairas.³¹⁶

³¹⁰ Diaarikortti F80-168, Helsingin poliisilaitoksen kirje 28.12.1936. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³¹¹ Diaarikortti F59-168, Helsingin rikospoliisin kirje 2.8.1939. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³¹² HS, 18.7.1939. ”Mäntymäen murha”.

³¹³ HS, 19.1.1937 ”Puolen miljoonan murto selvitetty”.

³¹⁴ Diaarikortti F34-168, Perniön päänimismiehen kirje 4.7.1935. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³¹⁵ Diaarikortti F12-167, kirje Riikan poliisilta 19.1.1937. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³¹⁶ PS 44/1934, 4.

Vuonna 1935 etsintäkuulutettiin taas Ruotsissa mielisairaalasta karannut mies, jonka epäiltiin pyrkivän Suomeen.³¹⁷

Naapurimaiden välillä kulki paljon erilaista väkeä, mikä näkyi poliisin toiminnassa. Suomen kaltaisessa maassa kulkureiteissä korostuivat meriyhteydet ja monet Poliisisanomissa etsintäkuulutetuista ulkomaalaisista olivat satamissa pysähtyneitä merimiehiä. Lisäksi varastettu tavara liikkui vesillä – toisinaan kirjaimellisesti. Heinäkuussa 1938 Danzigin poliisi ilmoitti rikostutkimuskeskukselle kaupungista varastetusta purjeveneestä, joka myöhemmin löytyi Turusta. Poliisi otti kiinni alukselta tavatut kaksi puolalaista miestä ja rikostutkimuskeskus vahvisti näiden henkilöllisyyden Varsovasta. Elokuun lopussa keskus pyysi toimittamaan pidätetyt Turusta Helsinkiin maasta poistamista varten.³¹⁸

Tämäkin tapaus antoi kirjoitettavaa lehdistölle. Turun Sanomissa kerrottiin hämmästyneinä, kuinka toinen pidätetyistä oli kesken kuljetuksen hypännyt ”täydessä vauhdissa” olleesta poliisiautosta ja paennut Ruissalon metsiin, mistä tämä saatiin kiinni vasta lisävoimien saavuttua.³¹⁹ Tarkimmin tapauksesta uutisoi IKL:n lehti Varsinais-Suomi. Sen mukaan miehet olivat matkustaneet Suomeen Ruotsin kautta ja syyllistyneet sielläkin varkauksiin, mikä selvisi poliisin ilmoitettua ruotsalaisille miehiltä löytyneistä tavaroista. Toinen pidätetyistä oli Puolan armeijasta karannut ”Mikolai Sobieszanski”.³²⁰ Krzysztof Mikołaj Sobieszkański tuli sittemmin kotimaassaan legenda, jonka elämästä kirjailija Roman Bratny otti inspiraatiota teokseensa ”Kolumbowie: Rocznik 20”, joka kertoi Puolan nuoresta sotasukupolvesta ja näiden vastarinnasta.³²¹

Myöhempi kuuluisuus oli myös Armas Äikiä, josta Tukholman poliisi pyysi tietoja rikostutkimuskeskukselta marraskuussa 1935, kun Äikiä oli saapunut toisen suomalaisen kanssa Ruotsiin ja ilmoittanut olevansa poliittinen pakolainen. Ruotsin poliisi selvitti nyt tiedon oikeellisuutta ja pyysi nähdä miesten rikosrekisteriotteet. Nämä toimitettiinkin, mutta pakolaisasiaan ei diaarikortin toimenpideilmoituksissa otettu kantaa.³²² Totuuden siemen siinä oli. Äikiä oli ollut vuosina 1927–1928 ja 1930–1935 kommunistina vankilassa ja oli juuri päässyt ehdonlaiseen. Ruotsin kautta hän siirtyi Neuvostoliittoon ja toimi sittemmin niin kutsutussa Terijoen hallituksessa

³¹⁷ PS 42/1935, 16.

³¹⁸ Diaarikortit F46-168, Danzigin poliisilta saapunut kirje 6.8.1938. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³¹⁹ Turun Sanomat, 20.8.1938. ”Kaksi puolalaista pidätetty Turussa”.

³²⁰ Varsinais-Suomi, 1.9.1938. ”Danzigin venevarkaat”.

³²¹ Marat 2018, passim. Marat mainitsee teoksensa *Sen Kolumba* sivuilla 134–136 myös ”Kolumbin” veneseikkailun Ruotsista Turkuun ja miesten kiinnijäämisen Suomessa.

³²² Diaarikortti F70-167, Tukholman poliisin rikososaston kirje 23.11.1935. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

maatalousministerinä.³²³ Ruotsin viranomainen oli asiasta yhteydessä rikostutkimuskeskukseen, koska se tunnettiin ja tiedettiin kansainvälisen yhteydenpidon keskuksena.

Tämänkaltainen yhteistyö tapahtui 1930-luvulla pitkälti kirjeenvaihdolla ja sähkötyksellä, mikä oli osin immuuni niille vaikeuksille, joita muu suhteiden ylläpito kohtasi vuosikymmenen alussa. Tammikuussa 1933 Suomen Poliisilehdessä valiteltiin: ”*Taloudellisessa suhteessa ahdas ja sisäpoliittisessa suhteessa levoton aika on ollut tunnusmerkillistä kuluneelle vuodelle.*” Se loi varjon kansainväliseen toimintaan ja todettiin, että yhteydenpito oli rajoittunut lähinnä kirjeenvaihtoon.³²⁴ Vuosina 1932–1934 suomalaiset eivät käyneet IKPK:n kokouksissa ja vuonna 1934 arveltiin, että kansainvälisen yhteistyön osalta ”*lienee mainittavin tapaus Kööpenhaminassa pidetty pohjoismaisten poliisipäällikköjen konferenssi.*”³²⁵

Kongressien ja kokoustamisen ulkopuolella käytännön yhteistyö saattoi jatkua. Poliisisanomissa julkaistiin 1930-luvun alussakin tuon tuosta ulkomailta saapuneita ilmoituksia, kun ne koskettivat Suomea. Keväällä 1932 julkaistiin Viron poliisin ilmoitus varastetusta tavarasta ”*koska on mahdollista, että rikoksenteelijät ovat tuoneet varastamansa esineet Suomeen.*”³²⁶ Samankaltaisin perustein julkaistiin syyskuussa etsintäkuulutus kavalluksen tehneestä saksalaispariskunnasta, joiden epäiltiin pakenevan pohjoismaihin.³²⁷ Tosin aina selitystä ei annettu. Edelleen syksyllä 1932 etsintäkuulutettiin kolme itävaltalaisista ilman lisäystä pohjoismaista.³²⁸ Poliisisanomia lähetettiin myös Wieniin, missä siitä arkistoitiin tietoja väärentäjistä ja muista ”vaarallisiksi” koetuista henkilöistä.³²⁹ Yleisvaarallisuuden nimissä tietoa vaihdettiin siis muistakin kuin kansainvälisistä rikollisista.

Kokonaisuudessaan rikostutkimuskeskukselle saapuneesta postista iso osa tuli Ruotsista, vaikka se kalpeni määrällisesti Wienin raha- ja sekkiväärennösten vastaiselle keskukselle, koska jälkimmäinen välitti ilmoituksia ympäri Eurooppaa kaikista sen tietoon tulleista väärennöksistä. Myös amerikkalaiset tuntuvat jakaneen suuria määriä etsintäkuulutuksia tarkemmin kohdentamatta. Sellaisia saattoi saapua FBI:ltä jopa 17 henkilöstä kerrallaan³³⁰. Mutta oltiin Atlantin takaa yhteydessä

³²³ Kalemaa, 2007–. Kansallisbiografia. ”Äikiä, Armas (1904–1965)”. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008666>> [luettu 15.10.2021]. Ks. myös Uola 2013, 309–312.

³²⁴ SPL 1/1933, ”Vuoden vaihtuessa”, 2.

³²⁵ SPL 1/1935, ”Vuoden vaihteessa”, 3.

³²⁶ PS 10/1932, 21.

³²⁷ PS 37/1932, 2–3.

³²⁸ PS 39/1932, 2, 4.

³²⁹ SPL 23/1932, Kuha, ”Pikkupiirteitä Wienin rikospoliisista”, 617–618.

³³⁰ Diaarikortti F19-166, FBI:ltä saapunut kirje 24.4.1935. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

henkilökohtaisemmissakin merkeissä. Vuonna 1936 Sioux Fallsin poliisilta saapui kirje, jossa paikallinen poliisiylitarkastaja kertoi keräilevänsä sormenjälkikortteja ja pyysi saavansa malleja Suomesta.³³¹ Kiireellisenä asiaa ei pidetty, sillä kirjeeseen vastattiin kaksi vuotta myöhemmin.³³² Se kertoo kuitenkin, että yhteydenpito oli monitahoista ja koski erilaisia kysymyksiä.

Suomen poliisi joutui 1930-luvulla usein tekemisiin ulkomaisten kollegoidensa kanssa ja henkilötietopyyntöjä saapui runsaasti vuosikymmenen kuluessa. On kuitenkin osin epäselvää, millaisia tapauksia nämä olivat. IKPK:n kanssa vaihdettiin tietoja vakavissa ja selvästi kansainvälisissä tapauksissa, mutta usein arkisempia juttuja selvitettiin maiden välillä. Näitä tutkimuksia ja selvityksiä tehtiin lähialueiden poliisien välillä ja Keski-Euroopan osalta Itävallan ja Saksan kanssa. Aineistosta ei juuri hahmotu, että samaan aikaan jälkimmäisissä maissa elettiin myllerryksessä. Etenkin Saksassa oli meneillään valtava poliittinen muutos poliisinkin osalta.

5 Kansainvälinen komissio ja uusi Saksa 1933–1938

”Sen mitä Churchill kuvasi sanoilla ’the gathering storm’, sen rajuilman, joka miltei lopettaa Euroopan, saattoi vainuta Interpolin piirissä, jonka toiminta niveltyi niin likeisesti asianomaisten maiden hallituksiin. Vuonna 1935 Kööpenhaminassa pidetty kongressi antoi aavistaa, mitä oli tulossa.”³³³

Harry Söderman muistelmissaan vuonna 1956.

IKPK:n asema eurooppalaisen poliisiyhteistyön johtotähtenä vakiintui 1930-luvulle tultaessa ja poliisijohto tuntui olleen yhtä mieltä järjestön tarpeellisuudesta, mutta vuosikymmen toi mukanaan ennennäkemättömiä haasteita. Hsi-Huey Liang onkin sijoittanut komission ”menestyksen vuodet” sen ensimmäisille kymmenelle vuodelle, sillä yhteistyö muodostui 1930-luvun edetessä hyvin vaikeaksi. Sen edistäminen kävi lopulta lähes mahdottomaksi poliittisessa kuohunnassa, joka kosketti isoa osaa merkittävistä jäsenmaista. Ajatus yhteisestä eurooppalaisesta rauhasta ja järjestyksestä ei lopulta ollut sovitettavissa ajan ”poliittiseen todellisuuteen”.³³⁴ Sitä oli vaikea paeta järjestössä, jonka päämaja oli Euroopan polttopisteessä kasvavien radikaalien voimien paineessa.

³³¹ Baker Vasalle, 15.1.1936. F-asiakirjat 1934–1942, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³³² Vasa Bakerille, 31.1.1938. F-asiakirjat 1934–1942, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Sioux Fallsiin toimitettiin kaksi mallikorttia

³³³ Söderman 1958, 441.

³³⁴ Liang 1992, 239–240.

Heinäkuun 25. päivänä vuonna 1934 joukko itävaltalaisia SS-miehiä tunkeutui rakennukseen, jossa maan hallituksen piti kokousta, suunnitelmanaan kaapata valta ja korvata se kansallissosialistisella komennolla. Tieto uhasta oli kuitenkin tavoittanut kokoustajat ja moni ennätti poistua kahakan tieltä, mutta paikalle jäänyttä Dollfussia ammuttiin ja hän menehtyi tunteja myöhemmin. ”Juli Putschina” tunnetun kaappausyrityksen suunnitelma ei ilmeisesti ollut Hitlerin tiedossa, mutta siitä tiesi moni Itävallan hallinnon virkamies.³³⁵ Mukana suunnitelmassa oli huomattava määrä poliiseja ja kaappauksen yksityiskohdista oli keskusteltu usean rikospoliisiviranomaisen kesken. Tietoinen asiasta oli lisäksi poliisijohtaja Otto Steinhäusl, josta piti tulla Wienin seuraava poliisipresidentti.³³⁶

Joulukuussa 1935 itävaltalainen *Illustrierte Kronen Zeitung* -lehti uutisoi, että Steinhäusl oli tuomittu seitsemäksi vuodeksi vankeuteen avunannosta maanpetokseen. Tuomiossa katsottiin, että syytetty oli laiminlyönyt tehtävänsä ja mahdollisuutensa estää edellisvuoden tapahtumat. Lisäksi hänen todettiin olleen, jos ei kansallissosialisti, niin ainakin näiden sympatisoija.³³⁷ Tuomio ei kuitenkaan ollut miehen loppu. Vain muutaman vuoden kuluttua Steinhäusl oli kuin olikin Wienin poliisipresidentti ja samalla IKPK:n puheenjohtaja³³⁸. IKPK:n julkaisussa tuomio unohdettiin ja jäseniä tuuditettiin uuteen normaaliin. Osa uneksi yhteistyön jatkamisesta, kunnes heräsi painajaiseen syksyllä 1939.

Tässä luvussa käsittelen IKPK:ta 1930-luvun myllerryksessä ja Saksan vaikutuspiirissä. Sen osallistuminen toimintaan herätti heti epäilyksiä, mutta yleensä yhteishenkeä korostettiin. Käyn läpi poliisin muutosta Hitlerin Saksassa, ja kuinka saksalaiset pyrkivät vakuuttamaan IKPK:n jäsenet järjestelmästä. Tarkastelen myös, miten tämä ja uusi Saksa nähtiin Suomessa. Osa kansallissosialistien ajatuksista sopi vanhoihin eurooppalaisiin käsityksiin, esimerkiksi romanivastaisuus oli yleistä, ja Saksassa vähemmistön sorrosta vastasi juuri rikospoliisi. IKPK:ssakin toimi kansainvälinen ”mustalaisuuden vastainen” toimisto, johon rikostutkimuskeskusta ohjeistettiin olemaan tarpeen mukaan yhteydessä. Vuosikymmenen loppu merkitsi IKPK:n rappiota, mutta tie Ansluusiin ja syyskuuhun 1939 oli pitkä. Se osoitti, että moni oli valmis uskomaan järjestöön.

5.1 Myrskypilvet ja vallankumous Saksan poliisissa

Kun Hitler oli nimitetty Saksan valtakunnankansleriksi tammikuun lopussa vuonna 1933, alettiin maassa toteuttaa Saksan kansallissosialistisen työväenpuoleen visiota paremmasta tulevaisuudesta. Kontrolli koveni nopeasti ja kommunistien syyksi vieritettyä Saksan valtiopäivätalon paloa

³³⁵ Jelavich 1987, 205–206, 243.

³³⁶ Boeckl-Klamper, Mang & Neugebauer 2022, 33.

³³⁷ *Illustrierte Kronen Zeitung* 21.12.1935, ”Dr. Steinhäusl wegen Mitschuld am Hochverrat verurteilt”.

³³⁸ Esim. Deflem 2002b, 25.

helmikuussa seurasi hätätila-asetus ja valtalaki, joiden myötä puolueet kansallissosialisteja lukuun ottamatta kiellettiin. Maaliskuussa pystytettiin ensimmäinen keskitysleiri poliittisille vangeille. Silvennoisen mukaan seurasi yhteiskunnan läpi leikannut asteittainen vallan vakiinnuttaminen, missä olennaista oli saada haltuun valtion ”kontrollikoneisto” eli asevoimat ja poliisi. Himmlerin johtama SS ryhtyi soluttautumaan poliisihallinnon tärkeimmille paikoille ja poliisia alettiin puhdistaa. Poliisissa ”vallankumous” tapahtui vaivihkaa ja ”helpommin ja nopeammin” kuin esimerkiksi asevoimissa.³³⁹

”Mutta nykyisessä Saksassa ei edistetä ainoastaan poliisin valmiutta valtionjohdon tahdon toimeenpanemiseen, vaan ennen kaikkea sen mahdollisimman suurta yhteenkuuluvuutta niihin, joita todella elähyttää vakava tahto yhteistyöhön rauhallisen ja voitokkaan uudelleen rakentamisen hyväksi, rauhan ja järjestyksen varmentamiseksi turvaksi kaikkien hyvien kansalaisten henkeä, terveyttä ja omaisuutta uhkaavia vaaroja vastaan.”³⁴⁰

Kurt Daluege Suomen Poliisilehdessä vuonna 1936

Emsley on kuvannut poliisin haltuunoton Saksassa tapahtuneen varsin kivuttomasti. Katkeamattomaltakin vaikuttava siirtymä ei kuitenkaan johtunut siitä, että kaikki poliisit olisivat olleet kiihkeitä kansallissosialismin kannattajia tai erityisen kiinnostuneita sen aatteista, vaan ammattimiehiä kiehtoivat budjetti- ja palkkalisät, lupaukset epäpoliittisena säilyvästä ammattikunnasta ja Saksa, jossa epäonnistunut demokratia ei hidastaisi rikollisuuden vastaista taistelua ja poliisin kehittämistä. Uusi johto esitteli yhteiskunnan, jossa poliisin asema saattoi näyttäytyä monessa suhteessa aiempaa parempana. Osa ajatuksista oli helppo omaksua, sillä kansan vakuuttamiseksi puolue sovitti ideologiseen malliinsa lukuisia perinteisiä käsityksiä poliisista ja rikollisuudesta.³⁴¹

Vares on muistuttanut, etteivät natsit varsinaisesti keksineet edes rotukysymystä, vaan ”omaksuivat olemassa olevia elementtejä ja kärjistikivät niitä äärimmäisyyksiin asti”.³⁴² On myös huomioitava, että kansallissosialistit olivat Saksassa aidosti suosittuja ja propaganda herätti uskoa uuteen yhteiskuntaan. *Markku Jokisipilän* mukaan Hitleriä kiiteltiin monesti ”lain ja järjestyksen palauttamisesta”, kun mennyt aika koettiin kaoottiseksi ja rikollisuuden tahraamaksi.³⁴³ Yleisöä

³³⁹ Silvennoinen 2008a, 84–86. Natsi-puolue, NSDAP, *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*. Ks. Rabinbach & Gilman 2013, 4. Termi ”natsi” syntyi pilkkanimenä puolueen vastustajien piirissä ja yleistyi pakolaisten myötä ulkomailla.

³⁴⁰ SPL 10/1936, Kurt Daluege, ”Poliisin organisatio kansallissosialistisessa Saksassa”, 249–252.

³⁴¹ Emsley 2007, 258.

³⁴² Vares 2018, 493.

³⁴³ Jokisipilä 2017, 23–25, 28.

vakuuteltiin mainostamalla paluuta kuriin ja järjestykseen sekä korostamalla tehokasta poliisia. Uutta modernia Saksaa poliisivoimineen esiteltiin ahkerasti myös ulkomaille.³⁴⁴

Keväällä 1936 Suomen Poliisilehdessä julkaistiin käännös Saksan järjestyspoliisia johtaneen Kurt Daluegen kirjoittamasta artikkelista, jossa hän kuvaili, kuinka Saksan poliisi taisteli rikollisuutta vastaan ”laajalla rintamalla”, minkä saavuttamiseksi poliisi haluttiin sitouttaa kansallissosialismin tavoitteisiin ja maan jälleenrakentamiseen. Berliiniin oli nyt perustettu näkemyksen mukainen poliisiopisto, jonka tehtävä oli antaa rikospoliisille ”*henkiset aseet virkaansa varten*”.³⁴⁵ Historioitsija *Michael Wildtin* mukaan Himmlerin tavoitteena oli poliisi, joka SS-koneistoon sulautettuna turvaisi kansaa ja varjeli rotua kaikkia niiden vihollisia vastaan.³⁴⁶

Artikkelissaan Daluege totesi yhteiskunnallisen muutoksen palauttaneen kansan kunnioituksen poliisia kohtaan, mutta ”vapaaehtoiseen kuriin taipuminen” vaati vuorovaikutusta. Tehostamisen lisäksi pyrittiinkin edistämään poliisin suhteita kaikkiin, jotka olivat mukana ”voitokkaassa uudisrakentamisessa” ja ”järjestyksen turvaamisessa hyviä kansalaisia uhkaavia vaaroja vastaan”. Tätä autettiin esimerkiksi mahdollisuudella sulkea ammattirikolliset ja rikosten uusijat keskitysleireille.³⁴⁷ Artikkelista kirjoittanut Vares on huomauttanut, että tuolloin maininta leireistä tuskin ”särähti lukijan korvaan”, kun rangaistuskin koski lähinnä ammattirikollisia.³⁴⁸ ”Hyvästä kansalaisesta” puhuttiin rauhaa rakastavana ja lainkuuliaisena ihmisenä, joskin todellisuudessa käsite oli yhä rajatumpi. Juutalaisten kansalaisoikeudet oli riisuttu edellisvuonna Nürnbergin laeissa³⁴⁹.

Myöhemmin vuonna 1936 Poliisimiehessä kerrottiin Saksan poliisin keskitetyn yksiin käsiin ja sen olevan ”entistä iskukykyisempi”.³⁵⁰ Himmler nimitettiin SS:n ja koko Saksan poliisin päälliköksi kesäkuussa 1936, mikä Silvennoisen mukaan ”heijasteli SS:n vaikutusvallan lopullista läpimurtoa poliisissa”. Poliisi jaettiin nyt hallinnollisesti kahteen päävirastoon. Rikospoliisi (Kripo) ja Gestapo muodostivat turvallisuuspoliisin (Sipo) ja muu poliisi liitettiin Daluegen johtamaan järjestyspoliisiin (Orpo).³⁵¹ Kripon valtakunnalliseksi keskuksesi tuli RKPA, jonka tehtävänä oli Arthur Neben johdossa yhteiskunnan turvaaminen ”fyysisesti ja moraalisesti” rappeutuneilta rikollisilta. Vaikka se ja Gestapo olivat muodollisesti erillään, tekivät ne tiiviistä yhteistyötä. Gestapoa tutkinut *Frank*

³⁴⁴ Emsley 2007, 258.

³⁴⁵ SPL 10/1936, Kurt Daluege, ”Poliisin organisaatio kansallissosialistisessa Saksassa”, 249–250.

³⁴⁶ Wildt 2009, 151, 164.

³⁴⁷ SPL 10/1936, Kurt Daluege, ”Poliisin organisaatio kansallissosialistisessa Saksassa”, 250–252.

³⁴⁸ Vares 2018, 450.

³⁴⁹ McDonough 2017, 231.

³⁵⁰ PM 19/1936, ”Sieltä täältä”, 625.

³⁵¹ Silvennoinen 2008a, 94. Kripo *Kriminalpolizei*, Orpo *Ordnungspolizei* ja Sipo *Sicherheitspolizei*.

McDonough on todennut, että poliisivallankumous huipentui syksyllä 1939 valtakunnan pääturvallisuusvirasto RSHA:n perustamiseen. Siinä Sipo, tiedustelupalvelu SD ja Orpo yhdistyivät ”kaikkivaltiaaksi virastoksi”.³⁵² RKPA liitettiin Neben johtamaan osastoon V.³⁵³

Deflem on kuvannut tätä mullistusta poliisin natsifikaatioksi, joka tapahtui kolmessa vaiheessa. Ensin henkilökunta puhdistettiin, sitten puolueen tärkeimpiin elimiin, kuten SS, solmittiin kiinteät yhteydet ja lopulta poliisi keskitettiin sen käsiin. Sama koski kansainvälistä yhteistyötä ja alueellisten poliisien yhteyksiä ulkomaille rajoitettiin vuodesta 1935 alkaen. Poliisilaitoksille sallittiin yhteydenpito ulkomaihin ja kansainväliseen toimistoon tutkimuksellisissa asioissa, mutta muun yhteydenpidon IKPK:n kanssa tuli tapahtua RKPA:n kautta. Myös ulkomaille lähtevät oikeudelliset asiakirjat piti hyväksyttää sisäministeriössä ja kopioida RKPA:lle. Vuoden 1939 jälkeen käytännössä kaikki yhteydenpito alistettiin RSHA:lle.³⁵⁴ Komission julkaisussa oli jo vuonna 1937 ilmoitus, jonka mukaan Saksaan liittyvissä asioissa kansainvälinen toimisto luovuttaisi tiedot RKPA:lle, joka välittäisi ne tarpeen mukaan eteenpäin muille viranomaisille.³⁵⁵ Näin SS kontrolloi poliisiyhteistyötä, pyrki osaltaan ohjaamaan sitä ja ajamaan haluamaansa poliisipolitiikkaa tämän kautta.

Kansallissosialistien voittokulku heijastui myös IKPK:n kotipaikkaan Itävaltaan, jossa nähtiin 1930-luvun alussa väkivaltaisia valtataisteluita austrofasistien, sosiaalidemokraattien ja kansallissosialistien välillä. Hitlerin menestyksen myötä natsipuolueen asema maassa oli vahvistunut Saksan tuella ja maaliskuussa 1933 parlamentarismia lakkauttanut Dollfuss kielsi puolueen. Pian kansallissosialisteja suljettiin rangaistusleireille hallinnon vastustajina ja moni pakeni Saksaan. Lisäksi leireille toimitettiin muitakin vastustajia ja sosiaalidemokraatit, kommunistit ja kansallissosialistit vetäytyivät maan alle. Poliisia ja armeijaa työllistivät nyt näiden toiminnan ja levottomuuksien ehkäiseminen.³⁵⁶

Kun IKPK suunnitteli juhlivansa kymmenvuotispäiviään Wienissä syksyllä 1933, todettiin sen järjestäminen mahdottomaksi. Suomen ulkoasiainministeriölle ilmoitettiin kokousta siirrettävän myöhemmälle, koska suuri osa jäsenistä ei voisi osallistua siihen ”kotimaissaan pakottavien virkatehtävien vuoksi”. Näissä ”valitettavissa olosuhteissa” kokous ei palvelisi tarkoitustaan.³⁵⁷

³⁵² McDonough 2017, 53–55. RSHA eli *Reichssicherheitshauptamt*.

³⁵³ Wildt 2009, 149, 211.

³⁵⁴ Deflem 2002b, 24, 27–28.

³⁵⁵ IÖS 16/1937, 10.

³⁵⁶ Jelavich 1987, 194–195, 197–199.

³⁵⁷ Itävallan lähetystö UM:lle, 19.9.1933. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM. ”--mit ziemlicher Gewissheit ergeben, dass eine nicht geringe Anzahl von Mitgliedern der Kommission infolge zwingender dienstlicher Inanspruchnahme in ihrem Heimatlande nicht in der Lage sein wird, an der vorerwähnten Tagung teilzunehmen. Abgesehen davon, dass unter solchen bedauerlichen Umständen die Gründlichkeit und Erspriesslichkeit der Beratungen leiden müsste--”.

Hietaniemen mukaan peruuntuminen johtui Saksan tapahtumista³⁵⁸, mutta samoin siihen vaikutti Itävallan oma levoton tilanne.

Franz Brandl kirjoitti komission julkaisussa vuoden 1933 osoittaneen, että kansainvälinen yhteistyö vaarantui helposti. Hän valitteli politiikan olevan poliisin yläpuolella ja totesi, ettei suunniteltua kokousta voitu toteuttaa ”syistä, joista tässä haluamme vaieta”. Brandl totesi kuitenkin toivovansa, että kaikki vastakkainasettelu jäisi syrjään ja komissio kokoontuisi taas Schoberin henkeä kunnioittaen.³⁵⁹ Seuraavana vuonna Dressler kirjoitti kokousta siirretyn ”useista jäsenten tiedossa olevista syistä”, mutta nyt IKPK pääsisi vihdoin kokoontumaan.³⁶⁰ IKPK:n johto vältteli kiusallisia kysymyksiä ja alleviivasi, että poliisi oli politiikan edessä voimaton. Poliitikkaan puuttumista vältettiin kaikin tavoin ja julkisuudessa merkittäviäkin tapahtumia jätettiin sivulauseisiin.

Syksyn 1934 kokousta edelsi levoton vuosi. Helmikuussa poliisiratsia sosiaalidemokraattien puolisoitilaallista Schutzbund-järjestöä vastaan oli johtanut useita päiviä kestäneeseen väkivallan eskaloitumiseen ja veriin yhteenottoihin.³⁶¹ Heinäkuun vallankaappausyritys oli puolestaan valtava arvovaltatappio Itävallan poliisille, jonka toimintaa pidettiin täysin tehottomana. Jälkiselvittelyissä tapahtumiin yhdistettiin merkittäviä poliisijohtajia, Steinhäuslin lisäksi esimerkiksi Eugen Seydel ja Michael Skubl.³⁶² Näistä kumpikin toimi sittemmin IKPK:n johdossa. Sen jäseniä vakuuteltiin taas puolueettomuudesta ja rauhanomaisista arvoista. Skubl kohotti Wienin kokouksessa 1934 maljan harmoniselle yhteistyölle ja toivoi komission jatkavan työtä yhteisen rauhan ja hyvinvoinnin eteen.³⁶³

Finjaut on katsonut, että jo Wienin kokouksessa tasoitettiin tie Saksan kaappaukselle IKPK:ssa. Tuolloin vahvistettiin Italian ehdotuksesta päätös, että puheenjohtajuus olisi jatkossakin sidottu Wieniin. Itävallan ja Saksan tilanne olivat toki herättäneet huolta ja päämajan paikasta keskusteltiin edelleen Lontoossa vuonna 1937, mutta Dressler vakuutti jäsenet pidättäytymään muutoksista vuoteen 1942 saakka.³⁶⁴ Samaan aikaan Saksan merkitys Itävallassa kasvoi. Natsipuolueella oli laittomuudestaan huolimatta vaikutusvaltaa, joka vain vahvistui Dollfussin kuoleman jälkeen. Tämän seuraaja Kurt Schuschnigg sulautti Heimwehriin edeltäjänsä perustamaan Isänmaan rintama -

³⁵⁸ Hietaniemi 1995, 180.

³⁵⁹ IÖS 20/1933, Franz Brandl, ”Zehn Jahre Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission”, 2-3. ”Die Umstände, über die wir schweigen wollen--”. Schober kuoli vuonna 1932.

³⁶⁰ IÖS 12/1934, Oskar Dressler, ”X. Ordentliche Tafung der Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission, Wien”, 2. ”Aus mehrfachen, den Kommissionsmitgliedern bekannten Gründen --”.

³⁶¹ Jelavich 1987, 201; Mann 2004, 231–232. Tapahtumasta on puhuttu myös sisällissotana.

³⁶² Liang 1992, 280–281.

³⁶³ IÖS 12/1934, Oskar Dressler, ”10th ordinary meeting of the International Criminal Police Commission”, 7–8.

³⁶⁴ Finjaut 1997, 116.

puolueeseen, jolloin osa kovia otteita kaivanneista miehistä loikkasi kansallissosialisteihin, joukossaan nuori Ernst Kaltenbrunner.³⁶⁵

Levottomuus heijastui myös Kööpenhaminan yleiskokoukseen vuonna 1935. Tanskan hallituksen tervehdyksessä oikeusministeri Zahle lausui rikospoliisin tehtävien olevan erityisen tärkeitä ”näinä levottomina ja vaikeina aikoina” ja niiden tehokas toteuttaminen olisi entistä merkittävämpää. Hän ilmaisi, että vaikka poliisin tehtävät asetettiin hallinnoilta, oli poliisi kansallista olemustaan laajempi, politiikasta irrallaan oleva toimija. Thune-Jacobsen ilmaisi, että Tanska halusi osallistua ”koko maailmaa painavien vaikeuksien” ratkaisemiseen ja korosti IKPK:n yhteishenkeä: ”*Voinen tässä ilmaista toiveen: levitkään se erinomainen ja rauhanomainen veljeshenki, joka on kaikkina aikoina vallinnut kansainvälisessä rikospoliisikomissiossa, lukuisiin yksilöllisiin yhteisöihinkin.*”³⁶⁶ Puheet korostivat, kuinka IKPK nähtiin irrallisena ja itsenäisenä toimijana, jonka sisällä poliisin jalot tavoitteet voitaisivat aikakauden vaikeudet ja poliittiset ristiriidat. Jälkimmäisten vaikutus oli kuitenkin vääjäämätöntä, eikä IKPK kyennyt suojautumaan 1930-luvun yhä röyhkeämmiltä toimijoilta.

IKPK:n virallisissa näkemyksissä politiikasta vaiettiin järjestään, vaikka jäsenistössä politisoitumista jo pelättiin. Esimerkiksi Norman Kendal piti vuoden 1936 kokousta Belgradissa viihdykkeineen lähinnä Jugoslavian propagandana³⁶⁷. Pääsihteeri Dressler sen sijaan kirjoitti IKPK:n julkaisussa, että kokous oli omiaan vahvistamaan kansainvälisiä siteitä ja seuramatkat ilahduttaneet osallistujia. Mukana olivat jälleen saksalaisetkin esittelemässä poliisiaan, kuten Nebe ja Daluege, jotka tosin vetivät pois esityksensä rikospoliisiuudistuksesta ja -työstä Saksassa vedoten siihen, ettei aiheiden käsittelylle ollut aikaa.³⁶⁸ Esityslista kuitenkin kertoi näiden innokkuudesta olla näkyvillä.

Vares on todennut, että yhtenä vaikuttamiskeinona saksalaiset suuntasivat viestintää juuri ammattiryhmiin ja esimerkiksi politiikan ulkopuolinen poliisi tarjosi mahdollisuuden ”pehmeän sektorin” vaikuttamiselle, mitä kautta tavoiteltiin ongelmatonta Saksa-kuvaa laajemminkin yhteiskunnissa.³⁶⁹ Viestinnässä välteltiin kiusallisia aiheita ja samalla politiikan välttämisestä tuli

³⁶⁵ Mann 2004, 210–211, 226. Ks. Ibid., 209. Dollfuss loi Isänmaan rintaman vuonna 1934 Itävallan ainoaksi puolueeksi. Heimwehrin yhdistyminen siihen tapahtui vuonna 1936.

³⁶⁶ IÖS 9/1935, Oskar Dressler, ”XIth Ordinary Meeting at Copenhagen of the International Criminal Police Commission” 12–15. ”*I may here express this hope: may the excellent and peaceable spirit of fraternity, which at all times prevailed in the International Criminal Police Commission, extend over the various individual communities.*”

³⁶⁷ Whitaker 2014, 131–132.

³⁶⁸ IÖS 9/1936, Oskar Dressler, ”XIIth Ordinary Meeting at Belgrad of the International Criminal Police Commission”, 14–15.

³⁶⁹ Vares 2018, 9, 446–447.

tavallaan yksi Saksan ulkopoliittikan keinoista.³⁷⁰ Se sopi komissioon, joka tarjosi alustan kansainväliselle vaikuttamiselle. Esimerkiksi varapuheenjohtajistoon kuulunut Daluge luovutti tammikuussa 1936 järjestölle kirjan kolmannen valtakunnan keinoista ammattirikollisuuden vastustamiseksi³⁷¹ ja Belgradissa hän jakoi useita eri teoksia osallistujille. Näihin kuuluivat Berliinin olympialaisia varten kerätty vihkonen kansainvälisistä rikollisista, hänen itsensä toimittama kirja kansallissosialistisesta rikollisuuden vastaisesta taistelusta ”*Nationalsozialistischer Kampf gegen das Verbrechen*” ja nuorisolle suunnattu ”*Die Polizei – dein Freund – dein Helfer*”.³⁷²

Saksa mukanaolo heijastui vähitellen laajemminkin yleiskokouksiin. Belgradin kokousta on kuvattu yksimieliseksi lukuun ottamatta saksalaisten kieltäytymistä äänestää Kansainliittoa koskevissa kysymyksissä. Lontoon yleiskokouksessa vuonna 1937 Iso-Britannia taas kielsi univormujen käytön, ilmeisesti estääkseen saksalaisten mahtailun.³⁷³ Iso-Britannian ulkoministeriö toivoi kutsussaan, ettei asetakkeja käytettäisi virallisissa tilaisuuksissa ja totesi ne kokouksen luonteeseen sopimattomaksi. Lisäksi ilmoitettiin harkittavan ”viihteen huomattavaa rajoittamista”, sillä aiemmissa kokouksissa sosiaaliseen puoleen oli kiinnitetty liikaa huomiota. Virallisille illallisille ei saisi osallistua kuin kaksi delegaattia, minkä lisäksi tulisi kiinnittää huomiota delegaatioiden kokoon, sillä osalla maista oli ollut tapana lähettää kokouksiin kohtuuttoman suuria kokoonpanoja.³⁷⁴

Kendal koki Saksan näiden ongelmien syyksi. Saksalaisilla oli ollut tapana osallistua kokouksiin mukanaan joukko ”satelliitteja” ja esimerkiksi Kööpenhaminassa näillä oli kaksitoista osallistujaa, mihin ranskalaiset vastasivat yhdeksällä delegaatilla ja lopulta kokous oli muistuttanut ”kiertävää sirkusta”. Lontoossa IKPK haluttiin ”palauttaa maan pinnalle”, mistä olivat Kendalin kanssa keskustelleet Tanskan, Norjan ja Ruotsin edustajat. Myös pukeutumiskysymys oli noussut esiin Saksan myötä, sillä nämä olivat vaatineet osallistua tilaisuuksiin univormuissa.³⁷⁵ Uusilla ohjeilla haettiin puolueettomuutta ja näin osa jäsenistä pyrki suojaamaan komissiota poliittisilta vaikuttimilta.

Saksalaiset eivät osallistuneet Lontoon kokoukseen ja Finjautin mukaan nämä jättäytyivät pois välttääkseen keskustelua Schoberin seuraajista ja Itävallan tilanteesta, minkä lisäksi Heydrich ja Himmler järjestivät samana vuonna oman kansainvälisen kommunisminvastaisen

³⁷⁰ Vares 2010a, 178.

³⁷¹ Dressler kaikille jäsenmaille, 15.1.1936. IKPK:n kirjeet 1936–1937, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

³⁷² IÖS 9/1936, Oskar Dressler, ”XIIth Ordinary Meeting at Belgrad of the International Criminal Police Commission”, 14.

³⁷³ Deflem 2002a, 178.

³⁷⁴ Snow UM:lle, 1.4.1937. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

³⁷⁵ Whitaker 2014, 128, 131–133.

poliisikonferenssinsa.³⁷⁶ Puheenjohtajuuden säilyttämistä Wienissä esitti jälleen Italian edustaja, Antonio Pizzutto, jonka mukaan ratkaisu kunnioittaisi Schoberin muistoa. Myös pääsihteerin ja pysyvien esittelijöiden Louwagen ja Schultzin tehtävät tulisi säilyttää. Näin myös päätettiin.³⁷⁷

Lontoosakin puheenjohtaja Skubl painotti työtä rauhan eteen ja totesi yhteistyöhön osallistumisen todistavan hyvää tahtoa ja toveruutta.³⁷⁸ Ristiriidoista huolimatta korostettiin puolueettomuutta, mikä kantoi pitkälle vuoden 1938 yli. Whitakerin mukaan esimerkiksi Kendal toivoi vielä vuonna 1939 tulehtuneen tilanteen ratkeamista, vaikka oli huolissaan politisoitumisesta ja pelkäsi saksalaisten hyödyntävän IKPK:ta ”propagandatarkoituksiin”.³⁷⁹ Eikä Kendal ollut väärässä. Vaihtoehtoja ei kuitenkaan ollut, jos yhteistyötä haluttiin jatkaa, mitä taas pidettiin liian tärkeänä uhrattavaksi politiikan alttarilla. Poliittisen kaaoksen keskellä jatkuvuuteen pyrkinyt IKPK haki kompromisseja koko toiminnan kohtalon ehdoilla.

5.2 IKPK ja Saksan vaikutus eurooppalaiseen poliisikulttuuriin

Historioitsija *Patrick Bernhard* on kirjoittanut, että natsi-Saksan ja sen kumppaneiden poliisiyhteistyöllä 1930-luvulla oli huomattavia vaikutuksia koko Eurooppaan. Se johti mukana olleiden kasvavaan yhtenäisyyteen esimerkiksi tiedonvaihdon osalta, mutta lähensi myös käsityksiä rikollisuudesta, mikä näkyi IKPK:ssa Saksan ja Italian vaikutusvallan kasvaessa. ”Fasistinen malli” teki Bernhardin mukaan usein vaikutuksen muihinkin konservatiivisiin ja nationalistisiin jäseniin, minkä ohella moni ajatus heijastui poliisien näkemyksissä. Esimerkiksi ”mustalaiset” eli romanit todettiin yleisesti vaarallisiksi, synnynnäisiksi rikollisiksi, jotka olivat liian pitkään saaneet kulkea rajoituksitta. IKPK vahvisti näitä asenteita ja loi rutiineja, jotka saattoivat osin selittää myöhemmin ”saumatonta” yhteistyötä joidenkin paikallispoliisien ja SS:n kanssa.³⁸⁰

Petrucellin mukaan IKPK tarjosi poliiseille mahdollisuuden kiertää kotimaan lainsäädäntöä, joka saatettiin kokea rikollisia suojelevaksi ja lepsuksi. Tiedonvaihto tapahtui diplomaattisten ja oikeudellisten kanavien ulkopuolella, minkä taustalla oli ajatus välittömästä ja turvallisesta yhteistyöstä, mutta se avasi samalla mahdollisuuden erityisryhmien sortamiselle. Valvontaa kohdistettiin kansainvälisiksi koettuihin rikollisiin, jotka ”eivät tunteneet moraalialia ja kansallisuutta

³⁷⁶ Finjaut 1997, 120. Ks. Silvennoinen 2008a, 99. Mukana olivat Suomesta Riecki ja Aaltonen.

³⁷⁷ IÖS 1937 erikoisnumero, Oskar Dressler, ”XIII. Ordinary Meeting of the International Criminal Commission in London”, 8–9.

³⁷⁸ IÖS 1937 erikoisnumero, Oskar Derssler, ”XIII. Ordinary Meeting of the International Criminal Commission in London”, 4–5.

³⁷⁹ Whitaker 2014, 132–133, 138–140.

³⁸⁰ Bernhard 2019, 279.

ja levisivät ihmiskunnan vitsauksena koko sivistysmaailmaan”. Heihin kuului yhä useammin itäeurooppalaisia, romaneja ja juutalaisia, joilla ei Euroopassa ollut aina lainsuojaa tai se oli huomattavasti kärsinyt.³⁸¹ Suomessakin todettiin 1930-luvun lopulla, että kansainväliset rikolliset olivat tilastojen perusteella usein juuri puolanjuutalaisia³⁸². Tässä saattoi heijastua ryhmän syrjäytyneisyys ja erityisvalvonta.

IKPK:n vaikutus oli suurimmillaan Euroopassa, jonka keskiosiin sen toiminta oli painottunut alusta alkaen, ja eurooppalaisuus omaksuttiin myös järjestön sisällä. Saksalainen Hans Palitzsch korosti vuonna 1929 Suomen Poliisilehdessä lainatussa artikkelissa, että eurooppalaisten tuli komission osalta tavoitella nimenomaisesti omiin oloihin sopivaa järjestelmää.³⁸³ Amerikkalaisen poliisijärjestö IPC:n (*International Police Conference*) järjestäessä Pariisissa kokouksen vuonna 1931 samaan aikaan kun IKPK kokoontui kaupungissa, korostettiin, ettei amerikkalaisilla ollut mitään tekemistä IKPK:n kanssa ja IPC ”*Euroopan eri valtioiden taholta nyt – yhtä vähän kuin aikaisemmatkaan samanlaiset yritykset – tuskin tulee saamaan mitään huomiota osakseen.*”³⁸⁴

IPC oli vuonna 1922 perustettu järjestö, joka Deflemin mukaan jäi lyhyen olemassaolonsa aikana lähinnä amerikkalaiseksi, koska sen ei onnistunut perustella tarvetta transatlanttiselle yhteistyölle. IKPK oli taas onnistunut lyömään läpi kansainvälisen rikollisuuden myytilä, eikä sille sen aseman vakiinnuttua jäänyt kilpailijoita Euroopassa.³⁸⁵ Schoberin vieraillessa vuonna 1925 Yhdysvalloissa tutustumassa IPC:n toimintaan Dressler kirjoitti, että IKPK saattoi hyvin kutsua itseään ”Euroopan edustajaksi”.³⁸⁶

Amerikkalaiset saivat osakseen jopa halveksuntaa. Vuonna 1931 Heilimokin kummasteli Suomen Poliisilehdelle näiden ”melko lailla amerikkalaisia” menettelytapoja, kun IPC:n kokousohjelmaan oli listattu kunniapuheenjohtajiksi IKPK:n jäseniä lupaa kysymättä. IKPK:ssa oltaisiin valmiita yhteistyöhön ”*sillä nimenomaisella edellytyksellä, että amerikkalaisten taholta liitytään rikospoliisikomission jäseneksi asianomaisen hallituksen välityksellä, kuten kaikki muutkin valtiot*

³⁸¹ Petrucelli 2020, 257. Lainausta on Bruno Schultzin esityksestä Kansainliitolle vuonna 1931.

³⁸² Suomen Sosiaalidemokraatti, 10.9.1938. ”Kansainväliset rikolliset tarkkan valvonnan alaisina”.

³⁸³ SPL 19-23/1929, ”Eri maiden välinen yhteistyö rikollisuuden vastustamiseksi”, 110–112. Ks. IKP vuosikerrat. Palitzsch toimi komissiossa koko sodan ajan ja 1930-luvulla Dresdenin poliisipäällikkönä.

³⁸⁴ SPL 18/1931, ”Kansainvälisen rikospoliisikomission kuluva vuoden yleiskokous Pariisissa”, 332.

³⁸⁵ Deflem 2002a, 132, 142–143.

³⁸⁶ ÖS 7-8/1925, Oskar Dressler, ”Die internationale Polizeikonferenz in New-York”, 1. ”-- die Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission, die sich wohl als Vertreterin Europas bezeichnen darf --.”

ovat tehneet.”³⁸⁷ Näin tehtiin kesällä 1938, mutta yhteistyö päättyi pian sodan alettua. FBI:n johtaja Hoover ilmoitti yhteydenpidon katkaisemisesta Saksassa sijaitsevaan päämajaan vuonna 1941.³⁸⁸

IKPK säilyi siten 1930-luvulla Eurooppa-keskeisenä, vaikka jäseniksi liittyi kaukaisempiakin maita.³⁸⁹ Järjestö oli perustettu Euroopan sydämessä ja vakiinnutti asemiaan solmimalla yhteyksiä eurooppalaisiin hallituksiin.³⁹⁰ Maanosassa poliisi oli riittävän itsenäinen, minkä ohella nopea liikkuminen valtioiden välillä herätti huolta kansainvälistyvistä rikollisuudesta ja teki yhteistyöstä käytännössäkin välttämätöntä. Lisäksi merkittävää oli, että vaikka poliisi oli jäsenmaissa usein järjestetty eri tavoin, oli näillä yhteistä kosketuspintaa ja jaettuja käsityksiä aikakauden ilmiöistä.

Emsleyn mukaan jaettujen näkemysten muodostumiseen vaikutti esimerkiksi julkinen keskustelu. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen mediassa nostettiin esiin vanhoja rikollisen stereotyyppioita, joihin liitettiin yhteiskunnan ”ulkopuoliset”, esimerkiksi kulkurit ja ulkomaalaiset, ja sotien välisen ajan taloudellinen ahdinko vain kiihdytti vieroksuja asenteita. Samaan aikaan nousi kiinnostus poikkeuksellisiin rikoksiin, kuten sarjamurhiin, joita kauhisteltiin lehdistössä ympäri Eurooppaa. Nämä olivat omiaan vahvistamaan käsitystä ”biologisesti vääristyneestä” yksilöstä, joka ei voinut vaikuttaa rikollisuuteensa, vaan oli syntyjään vaarallinen.³⁹¹

Myös historioitsijat *Robert Gellately* ja *Nathan Stoltzfus* ovat todenneet, että poliisin epäilykset kohdistuivat perinteisesti ”ulkopuolisina, kiusankappaleina ja ongelmatapauksina” pidettyihin ryhmiin, joista kansallissosialismikin löysi vihollisensa.³⁹² Näihin kuuluivat esimerkiksi irtolaiset ja työttömät, joihin liitetty laiskuus oli osa rikollisen stereotypiaa. Monimutkaisille ilmiöille oli tyypillistä antaa tietämättömyyteen, yksinkertaistuksiin ja pelkoihin nojaavia selityksiä ja kokonaisten ihmisryhmien nähtiin pelkällä olemassaolollaan muodostavan uhan yhteiskunnalle. Saksa oli vain yksi esimerkki monista valtioista, jotka hyödynsivät näitä stereotyyppioita kansanhuollossaan.³⁹³ Eugeniikka ei ollut vieras ajatus demokraattisemmissakaan maissa, kuten Yhdysvalloissa ja Skandinaviassa, mutta Saksassa toimenpiteet eskaloituivat äärimmäiseen tuhoamiseen.³⁹⁴

³⁸⁷ SPL 19/1931, ”Kansainvälisen rikospoliisikomission kokous”, 364.

³⁸⁸ Deflem 2002b, 36–37. FBI:llä oli omat verkostot ja se osallistui toimintaan jäsenyyden ulkopuolellakin.

³⁸⁹ Esim. IKP 8/1938, ”Verzeichnis der Mitglieder der Internationalen kriminalpolizeilichen Kommission”, 2. Vuonna 1938 jäsenluettelossa olivat mm. Egypti, Chile, Kiina, Ecuador, Iran ja Turkki.

³⁹⁰ Hietaniemi 1995, 176.

³⁹¹ Emsley 2007, 243–244.

³⁹² Gellately & Stoltzfus 2001, 3.

³⁹³ Emsley 2007, 245.

³⁹⁴ Matthäus 2015, 165.

Deflemin mukaan IKPK:n sovittaminen Saksan ideologiseen muottiin oli yksinkertaista, sillä Saksan mallit olivat monilta osin jatkumoa aiemmille ja tavoiteltuun kontrolliin liittyi monia IKPK:n asialistalla olleita kysymyksiä, kuten passiväärennösten vastustaminen. Toisaalta esimerkiksi rotukysymykset eivät useimmissa jäsenmaissa kuuluneet rikosoikeuden tai poliisityön piiriin, eikä näitä oltu valmiita sellaisenaan omaksumaan. Siltä osin Saksan vaikutus jäikin vähäiseksi.³⁹⁵ Käytännön työn sijaan kanssakäymisellä saattoi kuitenkin olla kulttuurista vaikutusta. Petrucelli on esittänyt, että moni IKPK:ssa radikalisoitui ja asettui tukemaan Saksaa, joka poliisin uusin ja laajoin valtuuksin ja ennaltaehkäisevin toimenpitein loi uutta järjestystä, jota todellinen laillisuus ei enää määritellyt.³⁹⁶ Kenties yksittäiset ammattilaiset näkivät vanhan järjestelmän aikansa eläneeksi ja kokivat, että uusilla kovilla otteilla oli paikkansa kaotteisessa maailmassa.

Daluegen Belgradin yleiskokouksessa jakama teos *Nationalsozialistischer Kampf gegen das Verbrechen* kertoi tästä järjestelmästä. Siinä hän kuvasi nuorta Ernst-nimistä rikollista, joka liikkui homoseksuaalisissa piireissä. Poika oli tuomittu 1900-luvun alussa useita kertoja eri rikoksista, mutta oli aina palannut tapoihinsa tai paennut kasvatustaloksista. Hänet pysäytettiin Daluegen mukaan vasta, kun vuonna 1933 ”kansallissosialistinen henki” oli läpäissyt maan ja poika tuomittiin kuudeksi vuodeksi pakkotyöhön. Kirjoittaja kehotti miettimään, minkälaisia kustannuksia tämä ”korruptoitunut marxisti” oli kansalle tuottanut. Aiempi suvaitsevaisuus rikollisia kohtaan olisi Saksassa nyt ohi ja valtio veti tiukan rajan kunniallisten kansalaisten ja epäsosiaalisten kansanvihollisten (*Volksfeinde*) välille estääkseen kansan moraalisen degeneraation ja eristääkseen ihmiskunnan pohjasakan tavallisista ihmisistä.³⁹⁷ Weimarin hyysäämiksi katsottuihin kansanvihollisiin kuului yhä laajeneva joukko erilaisia vähemmistöjä.

5.3 ”Mustalaisyksymys” ja ennaltaehkäisevät poliisitoimet

Vuonna 1935 Suomen Poliisilehdessä kerrottiin lyhyesti IKPK:n Kööpenhaminan yleiskokouksesta. Käsiteltyjen yleisten aiheiden lisäksi saksalaiset olivat Tanskassa esitelleet ammatti- ja taparikollisten varalle käyttöönotettuja ”erikoistoimenpiteitä”, minkä lisäksi keskusteltiin toimista ”mustalaisten tekemien rikosten vastustamiseksi”.³⁹⁸ Erikoistoimenpiteitä, kuten turvasäilöön ottamista, oli esitelty Karl Zindel ja ”mustalaisyksymystä” käsitteli tohtori Bader, joka suositti muun muassa

³⁹⁵ Deflem 2002b, 31–32.

³⁹⁶ Petrucelli 2020, 268. Ks. Silvennoinen 2008a, 109. Silvennoinen on maininnut, että saksalaiset saattoivat hyödyntää komissiota ”valjastaakseen” kollegat tavoitteidensa ajamiseen.

³⁹⁷ Rabinbach & Gilman 2013, 339–341. Ote Daluegen kirjasta *Nationalsozialistischer Kampf gegen das Verbrechen*. (Munich: Verlag Franz Eher Nachfolger GmbH, 1936), sivuilta 9, 11–12, 14.

³⁹⁸ SPL 14/1935, ”Kansainvälisen rikospoliisikomissionin vuosikokous”, 330.

”pahamaineisten” romanien sterilointia.³⁹⁹ Hänestä kysymys oli ennen kaikkea poliisiasia ja hän kertoi, kuinka Badenissa oli jo rekisteröity kaikki ”mustalaiset”, ”puolimustalaiset” ja ”mustalaisten tavoin kulkevat kulkurit”.⁴⁰⁰ IKPK totesi Zindelin esittelemien toimenpiteiden tuottaneen tuloksia ja Baderinkin esitystä pidettiin mielenkiintoisena. Suositettiin, että niistä kerrottaisiin hallituksille maissa, joita kysymykset läheisesti koskettivat.⁴⁰¹

Romaniväestöön suhtautuminen rikollisina oli yleistä Euroopassa, mihin liittyi osin heidän liikkuva elämäntapansa. Irtolaisuus, työttömyys ja valtaväestöön sopimattomat elämäntavat nähtiin epäilyttävinä ja poliisille irtolaiset edustivat monissa maissa turvallisuusriskiä. Siihen toki liittyi monimutkaisia sosiaalisia ongelmia ja lieveilmiöitä, joita ruodittiin eri maissa eri tavoin, mutta usein ratkaisuissa näkyi usko kontrolliin ja valvontaan. Tähän yhdistyi käsitys rikosten ennaltaehkäisemistä ihmisryhmiä määrittelemällä. Monella Euroopan poliisissa oli samansuuntaisia ajatuksia ja ne heijastuivat Suomeenkin.

”Ylivoimaisesti huonoilla ominaisuuksilla varustettu kansanaines”

Vaeltavaa elämää viettävien romanien rekisteröintiä kaavailtiin useissa maissa 1920- ja 1930-luvuilla ja sen mahdollistanut laki tuli voimaan esimerkiksi Tshekkoslovakiassa vuonna 1927. Väestön tuli sen mukaan kantaa mukanaan todistetta ”mustalaisuudestaan” ja oikeudesta harjoittaa elämäntapaansa, mikä myönnettiin enintään vuodeksi kerrallaan. Öffentliche Sicherheitin aiheesta kertovassa uutisessa todettiin ”mustalaisvitsauksen” (*Zigeunerplage*) aiheuttavan ongelmia useissa Euroopan maissa.⁴⁰² Tätä pohti myös itävaltalainen rikostarkastaja Karl Otter, joka kirjoitti lehdessä vuonna 1933 väestön aiheuttavan valtavasti työtä poliisille, eikä heidän tunnistamiseensa kiinnitetty tarpeeksi huomiota.⁴⁰³

Myös Norjassa kaavailtiin 1920-luvulla ”kiertolaisten” (*Tater*) rekisteröimistä, minkä taustalla Sellingin mukaan vaikuttivat Baijerin ”mustalaislait” vuodelta 1926. Vielä vuonna 1934 Welhaven ilmoitti kiertolaisrekisterin olevan valmistuttuaan IKPK:n käytettävissä, mutta tämä ei ilmeisesti

³⁹⁹ Selling 2017, 330. Sana ”gypsy” käännetty ”mustalaiseksi”. Termiä käytettiin yleisesti Suomessa. Ks. Evans 2001, 20. ”Mustalaisiin” yhdistettiin Euroopassa erityisesti romani- ja sintiväestöt.

⁴⁰⁰ Milton 2001, 221. Ks. myös Gasche & Holler 2021, 95. Kyseessä oli Karl Siegfried Bader. Bader esitti, etteivät ”mustalaiset” koskaan kuuluisi Sakan kansanyhteisöön (*Volksgemeinschaft*).

⁴⁰¹ IÖS 9/1935, Kööpenhaminan kokouksen päätökset, 3.

⁴⁰² ÖS 7/1927, ”Die Bekämpfung der Zigeunerplage in der Tschechoslowakei”, 7. Ks. Donert 2017, 23. ”Vaeltavien romanien” henkilöllisyyden määrittelyä pidettiin tärkeimpänä elementtinä väestön liikkumisen rajoittamisessa ja koetun yhteiskunnalle aiheutuvan vaaran vähentämisessä.

⁴⁰³ ÖS 6/1933, Karl Otter, ”Zigeuner in Wien”, 18. Romaneja Otter kuvasi ajan lähteistä tuttuun sävyyn työttömiksi ja rikoksiin taipuvaisiksi.

toteutunut.⁴⁰⁴ Baijerin lait ”mustalaisia, kulkureita ja työnvieroksujia vastaan” valtuuttivat poliisin rekisteröimään alueen romanit ja niidenkin osalta kysymystä pidettiin erityisesti poliisiasiana, mikä heijastui myöhemmässä kehityksessä. Historioitsija *Sybil Miltonin* mukaan natsi-Saksassa romanien valvonnasta ja ”mustalaisten holokaustista” (*Samudaripen, Porajmos*⁴⁰⁵) vastasi juuri rikospoliisi. RKPA:ssa toimi myös valtakunnallinen keskustoimisto ”mustalaisuutta” vastaan. Vaikka Saksan toimet olivat äärimmäisiä, olivat ne usein lähtökohdiltaan tuttuja ja Milton on todennut IKPK:n kuvastaneen osaltaan eurooppalaisen poliisin ”mustalaisvastaista” konsensusta.⁴⁰⁶

IKPK onkin yhdistetty romanien 1930–1940-luvuilla kokemaan sortoon ja tähän ollaan lähiaikoina saamassa lisää valoa. Kesällä 2021 Itävallan kansallinen rahasto kansallissosialismin uhreille myönsi rahoituksen hankkeelle *100 Jahre Interpol 1923–2023*. Se on osa Interpolin vuoden 2023 satavuotisjuhlaan liittyvää historiankirjoitusta. Wienin poliisin ystävien yhdistyksen vetämän hankkeen on todettu selvittävän komission itävaltalaisen johdon radikalisoitumista ja yhteistyötä Saksan kanssa. Tekijöiden mukaan päämajaa kolmanteen valtakuntaan seurasivat myös ”kansainvälisen mustalaisrekisterin” arkistot, joita saatettiin hyödyntää romanien keskitysleireille karkottamisessa.⁴⁰⁷ Tuloksia tutkimuksesta ei ole vielä julkaistu.

Mainittua keskusta kaavailtiin komissiossa pitkään. Kysymys nousi esiin jo Pariisin kokouksessa 1931, kun Saksa, Ranska, Itävalta, Tshekkoslovakia ja Unkari muodostivat komitean pohtimaan toimia romanien liikkumisen rajoittamiseksi.⁴⁰⁸ Hallintokomiteaa kehoitettiin tarkastelemaan asiaa seuraavana vuonna, kun Jugoslavian edustaja esitteli komissiolle Itä-Euroopan ”mustalaisongelmaa”.⁴⁰⁹ Suomen Poliisilehdessä todettiin, että koska kysymys oli merkittävä Balkanilla ja Keski-Euroopassa, oli päätetty perustaa kansainvälinen toimisto ”*mustalaisten harjoittaman rikollisuuden vastustamista varten*.”⁴¹⁰ Keskustelu jatkui Kööpenhaminassa Saksan tukemana.⁴¹¹ Kuultuaan Baderin esityksen Bruno Schultz nosti keskuksen perustamisen jälleen esiin⁴¹² ja ajatus alkoi konkretisoitua.

⁴⁰⁴ Selling 2017, 331.

⁴⁰⁵ ”Genocide, Holocaust, Porajmos, Samudaripen”. Romarchive. <<https://www.romarchive.eu/en/voices-of-the-victims/genocide-holocaust-porajmos-samudaripen/>> [luettu 19.11.2021]. Romanien kansanmurhasta on käytetty nimityksiä Porajmos ja Samudaripen. Kansainvälinen Romani Unioni (IRU) suosittaa jälkimmäistä.

⁴⁰⁶ Milton 2001, 212–213, 222. RKPA:n keskustoimisto *Reichszentrale zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens*.

⁴⁰⁷ ”100 years of Interpol 1923–2023”. National Fundin verkkosivut. <<https://www.nationalfonds.org/detail-view/5682>> [luettu 14.1.2022].

⁴⁰⁸ Selling 2017, 330.

⁴⁰⁹ IÖS 1/1933, Rooman kokouksen päätökset, 1–3.

⁴¹⁰ SPL 23/1932, ”Kansainvälisen rikospoliisikomissionin IX yleiskokous Roomassa”, 633.

⁴¹¹ Deflem 2002b, 28.

⁴¹² IÖS 9/1935, Oskar Dressler, ”XIth Ordinary Meeting at Copenhagen of the International Criminal Police Commission”, 2, 13.

Maaliskuussa 1936 Dressler kirjoitti jäsenille, että kansainvälisen keskus (*Internationalen Zentralstelle zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens*) toimisi Wienissä IKPK:n muiden toimistojen rinnalla. Sen tehtävänä olisi pitää rekisteriä ”mustalaisista” ja jakaa tietoa viranomaisille tarpeen mukaan. Rekisterin piiriin kuuluisivat ”mustalaiset” ja näiden tavoin liikkuvat henkilöt, jotka eivät olleet oleskelumaansa kansalaisia.⁴¹³ Dressler toivoi jäsenmaita keräämään maansa ”mustalaisista” sormenjälkiä, perhetaustoja ja rikosrekistereitä keskuksen perustamista varten.⁴¹⁴ Koskimies sai ilmoituksen keskuksen toiminnan alkamisesta tammikuussa 1937. Etenkin Saksa ja Itävalta tukivat sitä tuolloin toimittamalla materiaalia.⁴¹⁵

IKPK:n julkaisun perusteella keskuksen tavoitteena oli tukea toimintaan osallistuvia viranomaisia, minkä lisäksi laadittaisiin sukupuut rekisteröidyistä ”mustalaisista”. Jos joukossa oli kansainvälisiä rikollisia, heidät listattiin kansainväliseen rikosrekisteriin.⁴¹⁶ Keskusta varten tehdyssä ilmoituslomakkeeseen tuli kirjata muun muassa henkilön siviilisääty, asuinpaikka ja perhetiedot, kuten vanhempien, lasten, puolison ja mukana matkustavien nimet. Erikseen tuli vielä merkitä, jos henkilö oli syyllistynyt rikoksiin.⁴¹⁷ Huomiot rikollisuudesta ovat merkittäviä, sillä usein oltiin tarkkoja siitä, että yhteistyö koski tavallisia rikollisia. Nyt rekisteriin kerättiin tietoja pelkän ”mustalaisuuden” perusteella. Se osoitti, kuinka kokonaiseen ihmisryhmään yhdistettiin yhteiskunnallinen uhka ja sen torjuminen otettiin osaksi rikospoliisityötä. Lomakkeen perusteella pitkälti elämäntapaan perustuva rekisteri saattoi kattaa kokonaisia yhteisöjä. Sen lopullinen laajuus ja käyttö ei ole tutkimuksissa kuitenkaan selvinnyt⁴¹⁸.

Suomen näkökulmasta toiminta ei vaikuta aktiiviselta, eikä keskus ilmeisesti näytellyt merkittävää roolia monessakaan maassa. Esimerkiksi tammikuussa 1939 Iso-Britannia, Danzig, Latvia, Luxemburg, Portugali, Sveitsi, Tanska, Norja ja Suomi olivat todenneet IKPK:lle, ettei ”mustalaiskysymys” ollut maissa merkittävä.⁴¹⁹ Lisäksi esimerkiksi Belgia, Irlanti, Luxemburg,

⁴¹³ Dressler komission jäsenille, 18.3.1936, s. 1–3. IKPK:n kirjeet 1936–1937, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴¹⁴ Selling 2017, 330.

⁴¹⁵ Dressler Koskimiehelle 4.1.1937, IKPK:n kirjeet 1936–1937, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴¹⁶ IÖS 5/1936, Bruno Schultz, ”Errichtung einer Internationalen Zentralstelle zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens” 2-3. Ks. Diaarikortti FI71-171, kirje IKPK:lta 23.5.1938. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. ”Zigeunerwesens” käännettiin ”mustalaisvallattomuudeksi”.

⁴¹⁷ Dressler kaikille komission jäsenille, 18.3.1936, s. 5. IKPK:n kirjeet 1936–1937, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴¹⁸ Esim. Selling 2017, 345. Ks. Donert 2017, 26. Historian tohtori *Celia Donert* on esittänyt, että Saksan vaikutusvallan kasvun myötä kansainvälinen elin olisi menettänyt merkityksensä. Käyttämieni lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden valossa edes toimintaan osallistuneiden maiden määrä ei ole täysin selvillä.

⁴¹⁹ Schultz Koskimiehelle, 3.1.1939. IKPK:n kirjeet 1939–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

Norja, Portugali ja Suomi ilmoittivat, ettei niillä ollut voimassa erityisiä ”mustalaislakeja”, kuten monella muulla maalla oli.⁴²⁰ Zindel totesi IKPK:lle syksyllä, että Saksassa romaneja koskevat käytännöt noudattivat Himmlerin asetusta ”mustalaisrekisteristä”, jonka toteutuksesta vastasi Nebenjohtama Kripo Robert Ritterin rotubiologisen instituutin ohjauksessa.⁴²¹

Himmlerin joulukuussa 1938 antamassa asetuksessa todettiin, että ”mustalaiskysymyksen” lopullinen ratkaisu Saksassa saavutettaisiin rodullisin periaattein. Koska juuri ”puolimustalaiset” syyllistyivät hänen mukaansa useimmin rikoksiin, vaati kysymyksen ratkaisu heidän erottamistansa ”rodullisesti puhtaista mustalaisista”. Tämän toteuttamiseksi tuli määrittää kaikkien valtakunnan alueella olevien ”mustalaisten” rodullinen asema ja sitä varten heidät oli rekisteröitävä rikospoliisissa. Poliisiviranomaisten tuli ilmoittaa RKPA:lle kaikista henkilöistä, jotka muistuttivat tavoiltaan, moraaliltaan tai ulkonäöltään ”mustalaisia tai näiden tapaisia kulkureita”.⁴²²

Ritter oli lääkäri ja rotutieteilijä, jonka mukaan rikollisuus johtui ennen kaikkea perinnöllisyydestä. Hän toteutti vuosien 1936–1940 aikana useita laajoja tutkimuksia Saksan romaniväestöstä, mistä syntyneitä kortistoja rikospoliisi hyödynsi romanien karkotuksissa Auschwitziin. Vuoden 1943 maaliskuussa Puolaan karkotettiin Kripin toimesta arviolta 13000 itävaltalaisista ja saksalaisista ”puoliveristä” romania. Lisäksi vuosien 1943–1945 aikana poliisin määräyksestä steriloiitiin noin 2000–2500 romania yhteiskunnallisen sopeuttamisen nimissä.⁴²³ Rikollisena pidetty irtolaisuus pyrittiin määrittelemään rodullisin termein, joka loi pohjan Euroopan laajuiselle kansanmurhalle, rotukokeille ja pakkosteriloinneille.⁴²⁴

Saksa oli äärimmäisyydessään poikkeus, mutta kovia otteita toivottiin muuallakin ja myös Suomessa romaneihin suhtauduttiin usein ongelmana. Siitä huolimatta, ettei Koskimies pitänyt ”mustalaiskysymystä” merkittävänä⁴²⁵. Nimimerkki W pakinoi Poliisimiehessä vuonna 1935, että maan viranomaiset suhtautuivat romaneihin aivan liian suvaitsevaisesti, kun muualla ”*ei heille paljonkaan arvoa anneta*”. Kirjoittaja piti romanien elämäntapaa todellisena uhkana järjestykselle ja vaati ankaria toimenpiteitä omistaen tekstinsä ”rauhaa rakastaville kansalaisille” ja niille, jotka

⁴²⁰ Schultz Koskimiehelle, 23.3.1939. IKPK:n kirjeet 1939–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴²¹ Selling 2017, 331.

⁴²² Rabinbach & Gilman 2013, 357. Himmlerin asetus 12.12.1938.

⁴²³ McDonough 2017, 215–217.

⁴²⁴ Matthäus 2015, 165.

⁴²⁵ Koskimies Schultzille, 28.2.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

toivoivat väestön karkottamista ”*niin pitkälle kuin pippuri kasvaa*”. Ongelma vain oli, että ”mustalaiset” olivat lain silmissä Suomen kansalaisia, eikä heitä voitu karkottaa maasta.⁴²⁶

Romanien historiaa tutkineen *Tuula Rekolan* mukaan Suomessa vähemmistöä oli pitkään pidetty ”lähtökohtaisesti epäilyttävänä”.⁴²⁷ Julkisuudessa se liitettiin 1800-luvulta alkaen yhä useammin rikollisuuteen, mitä tutkija *Miika Tervonen* selittää ennakkoluuloilla, mutta myös kiertolaiselämään liittyvillä ongelmilla. Lisäksi ”mustalaiskysymys” nousi esiin poliittisista syistä. Kansallisvaltion rakentamiseen kuuluivat yleistyksiset, joiden avulla luotiin myyttiä yhtenäisestä kansasta. Ihanteeseen oli vaikea sovittaa saamelaisia, juutalaisia ja romaneja, joskaan romanien ei tarvinnut taistella kansalaisuudestaan, vaan heidät luettiin sisällissodan jälkeen osaksi väestöä.⁴²⁸ Toisaalta *Panu Pulman* mukaan romanit joutuivat 1920-luvulla usein ahtaammalle kuin esimerkiksi juutalaiset, joita siedettiin paremmin.⁴²⁹

Keväällä 1937 IKPK:n julkaisussa todettiin rikostutkimuskeskuksen toimivan Suomen kansallisena keskuksena ”mustalaisasioissa”.⁴³⁰ Koskimies oli ilmoittanut asiasta helmikuussa ja totesi ohjeistaneensa rikostutkimuskeskusta tekemään yhteistyötä ”mustalaisuutta” vastustavan kansainvälisen keskuksen kanssa sitä koskevista kysymyksistä. Suomessa oli lisäksi tarkastettu maan keskusrekistereissä olleet romanit, mutta Koskimiehen mukaan kansainvälisen yhteistyön piiriin liittyviä henkilöitä ei löytynyt. Uusista tapauksista tiedotettaisiin tarpeen mukaan.⁴³¹ Dressler oli jälleen ehtinyt valitella, ettei Suomesta saatu materiaalia.⁴³² KRP:n arkistojen perusteella tietoja ei lähetetty jatkossakaan. Mahdollisesti asiakirjat on ehditty hävittää, mutta todennäköisesti vähäiseltä vaikuttavan tiedonvaihdon taustalla olivat puhtaasti käytännölliset syyt. Suomessa ei yksinkertaisesti törmätty rekisteröitäviin henkilöihin.

Koskimies kuvaili Schultzille alkuvuonna 1938, että Suomessa ”mustalaisia” oli arviolta 2300 ja näistä poliisin ”keskusrekistereissä” vain 127. Koskimies kertoi ryhmän viettävän enimmäkseen kiertelevää elämää, myyvän käsitöitä ja käyvän hevoskauppaa. Vaelluksillaan he saattoivat syyllistyä varkauksiin ja petoksiin, ja heitä voitiin toisinaan pitää ammattirikollisinakin, mutta vakavimmat rikokset, kuten pahoinpitelyt, liittyivät joukon keskisiin kiistoihin. ”Mustalaiskysymyksellä” ei ollut

⁴²⁶ PM 15/1935, W., ”Calot eli mustalaiset ja poliisiviranomaiset”, 356.

⁴²⁷ Rekola 2012, 68–69.

⁴²⁸ Tervonen 2012, 84–85, 132, 136–140.

⁴²⁹ Pulma 2005, 458–460.

⁴³⁰ IÖS 4/1937, 7–8.

⁴³¹ Koskimies IKPK:lle, 27.2.1937. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴³² Dressler Koskimiehelle, 4.1.1937. IKPK:n kirjeet 1936–1937, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

suurta yhteiskunnallista merkitystä, minkä lisäksi vaeltavan väestön määrä jatkuvasti väheni. Siksi varsinaisia ”mustalaislakejakaan” ei koettu tarpeellisiksi.⁴³³

Toisaalta käytössä olleilla irtolaislaeilla pyrittiin rajoittamaan myös liikkuvien romanien elämää.⁴³⁴ *Malte Gasche* ja *Martin Holler* ovat esittäneet, että Suomen 1930- ja 1940-lukujen irtolaisuudenvastaiset toimet kohdistuivat erityisesti romaniväestöä vastaan. Vaikka irtolaislaissa ei suoraan mainittu ryhmää, oli se verrannollinen moniin eurooppalaisiin romanivastaisiin toimiin. Gasche ja Holler ovat tarkastelleet myös Koskimiehen IKPK:lle antamia lausuntoja Suomen ennaltaehkäisevistä poliisitoimista. Romaneja ei tuotu keskusteluissa esiin, mutta irtolaisuuden vastaiset toimet olivat johdettavissa väestöön, joka oli Suomessa ”ainoa helposti tunnistettava” kiertelevä ryhmä.⁴³⁵ Heihin usein yhdistettiin kiertolaisuuteen liitettyjä ongelmia.

Vuoden 1936 irtolaislain mukaan irtolaisuudesta saatettiin tuomita pakkotyöhön esimerkiksi prostituoidut, maankulkijat ja työnvieroksijat. Pakkotyö oli kuitenkin asteikolla ankarin rangaistus ja irtolaisasia oli ennemmin huollollinen kuin rikosoikeudellinen kysymys. Rangaistusten toivottiin tehostavan huoltotyötä, jonka ajatus oli esimerkiksi työllistämisen kautta ehkäistä ”yhteiskunnalle haittaa tuottavia elämäntapoja”.⁴³⁶ Kuitenkin koettiin, etteivät romanit soveltuneet tavallisiin työsuhteisiin tai työhön ”tavallisten työvelvollisten kanssa”, kuten asiaa pohtinut komitea totesi vuonna 1943. Erityisryhmäksi heidät katsottiin kiertolaisuuden ja siihen yhdistetyn rikollisuuden vuoksi, minkä uskottiin parantuvan erityistyöleireillä. Niiden toteutus jäi kuitenkin vähäiseksi.⁴³⁷

Ajatusta heijasteli eräs kovasanainen kirjoitus Suomen Poliisilehdessä vuonna 1937. Siinä pohdittiin, voisiko laiskan ja rikollisen joukon ”varastoida” jonnekin, missä nämä parannettaisiin työllä ja koulutuksella, koska ”hirttuomiota ei meidän sivistysvaltiossamme voitane mustalaisiin nähden sovelluttaa”.⁴³⁸ Edellisvuonna väestöstä oli kirjoitettu maltillisemmin, mutta silloinkin valistusajattelua ja ajan asenteita mukailten. Nimimerkki P.I. toivoi, että valistuksen kautta ”mielenkiintoinen” väestö asettuisi aloilleen ja sulautuisi lopulta muuhun kansaan. Samalla hän kuitenkin koki poliisin törmäävän jatkuvasti pelkurimaisiksi ja viekkaiksi, mutta henkisiltä

⁴³³ Koskimies Schultzille, 28.2.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Ks. Gasche & Holler 2021, 94. Arvioiden mukaan Suomessa oli noin 4000 romanina, mutta niihin on suhtauduttava varauksella, sillä tarkkoja tilastollista tietoja ei ole.

⁴³⁴ Tervonen 2012, 137–140. Tervosen mukaan muuten maassa vallitsi ”romanipolitiikan hiljainen aika” ja rotuoppikin jäi keskusteluissa vähäiseksi esimerkiksi Ruotsiin verrattuna.

⁴³⁵ Gasche & Holler 2021, 94–96. Gasche ja Holler ovat hyödyntäneet Internationale Kriminalpolizei-lehteä lähteenä.

⁴³⁶ Kinnunen 2019, 25, 30–32.

⁴³⁷ Pulma 2012, 160–162.

⁴³⁸ SPL 11/1937, Pekka Karjalainen, ”Mustalaiset”, 273–274.

lahjoiltaan usein vähäisiksi kuvaamiinsa ihmisiin. ”Rotupuhtautensa” romanit olivat hänen mukaansa säilyttäneet, koska avioliittoja ”vieraiden rotujen kanssa on pidetty rikoksena ja halveksittavana”.⁴³⁹

Rodusta puhuminen oli harvinaista, mutta näkyi vielä vuonna 1942 varatuomari Harry Blombergin kirjoituksessa. Siinä todettiin Nimismiesyhdistyksen toivovan ”mustalaiskysymyksen” nopeaa ratkaisua. Blombergin mukaan romanit harrastivat jatkuvaa työnvieroksumista ja rikosten tekemistä samalla, kun muut olivat sotimassa. Ongelman ratkaisu vaatisi rotuperusteita: ”Koska mustalaiset nykyisin ovat perustuslakimme mukaan Suomen kansalaisia eikä perustuslaki tee mitään eroa rotuasioissa, ei Nimismiesyhdistys ole voinut tehdä suorastaan lakiehdotusta mustalaisasian ratkaisemiseksi radikaalisin keinoin.” Kansainvälisesti keinot olivat vaihdelleet kuolemantuomioista ”inhimillisempiin parannuskeinoihin”. Blombergista tulisi vähintään huolehtia, ettei ”ylivoimaisesti huonoilla ominaisuuksilla varustettua kansanainesta” sulautuisi suomalaisiin.⁴⁴⁰

Euroopassa yleiset käsitykset romaneista rikollisena ongelmaväestönä heijastuivat Suomeen. Saksan rotusodalle ei ole vertailukohtaa, mutta laajemmassa kuvassa tämä liittyi kulttuurilliseen kokemukseen ja ihmisten kesken jaettuihin näkemyksiin. Kansainvälisen ”mustalaisuuden” vastaisen keskuksen perustaminen IKPK:ssa oli osoitus tästä. Huomionarvoista on, että pitkään hautunut ajatus konkretisoitui vasta, kun kansallissosialistinen Saksa alkoi vaikuttaa komission sisällä. Monissa maissa tällaiseen kohdennettuun valvontaan liitettiin myös ajatus siitä, että rikollisuutta voitaisiin ehkäistä ennalta.

Rikoksen ennaltaehkäiseminen

Diskriminaatiota tutkinut *Richard Evans* on todennut, että eugeniikan käsitteistö oli laajasti käytössä juristien ja rangaistuslaitosviranomaisten kesken jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Etenkin itävaltalaisilla ja saksalaisilla oli näkyvä rooli lääketieteen ja rikosoikeuden yhdistämiseen keskittyneissä kansainvälisissä järjestöissä. Moni piti kastraatiota ja jopa teloituksia vartenotettavina keinoina rikollisuuden ehkäisemiseksi. Toistuvasti rikoksiin syyllistyneiden nähtiin osoittaneen sopimattomuutensa yhteiskuntaan ja taipumuksen siirtyminen jälkipolville tuli estää.⁴⁴¹ Tämä liittyi läheisesti ajatukseen rikollisuuden ennaltaehkäisemisestä, jota IKPK:ssakin pohdittiin.

⁴³⁹ SPL 5/1936, P.I., ”Hieman Suomen mustalaisista”, 84–89. Mahdollisesti Pentti Ignatius.

⁴⁴⁰ SPL 20/1942, Harry Blomberg, ”Mustalaisista”, 647–652. Ks. Gasche & Holler 2021, 98. Samanlaisia käsityksiä esitettiin muissakin lehdissä. Huoltaja-lehdessä kirjoitettiin vuonna 1942, että romanit olivat luonnoltaan epäilyttäviä ja rikollisia ja pohdittiin keskitysleirejä näiden sijoituspaikkana.

⁴⁴¹ Evans 2001, 32. Näkemykset olivat yleisiä, mutta etenkin Saksassa niitä sovelsivat lääketieteen asiantuntijat

Suomessa tuli vuonna 1935 voimaan sterilisaatiolaki, jonka perusteella saatettiin steriloida myös rikollisia. Lakia edeltäneissä keskustelussa esitettiin näkemyksiä rikollisuuden periytyvyydestä, vaikka ajatus oli jo tuolloin vanhentunut. Vaikkei lakia lopulta yleisesti sovellettu rikollisiin, katsottiin, että ainakin lain kuvaamat ”degeneroituneet”, kuten mielisairaat ja kehitysvammaiset, olivat mahdollisia tulevia rikollisia. Varsinaisten rikollisten osalta steriloinnilla tähdättiin esimerkiksi sairaalloisen sukupuolivietin poistamiseen ja kyse oli rotuhygienian sijaan ”yhteiskunnallisen uhan torjumisesta”. Vastaavanlaisia lakeja oli käytössä muissakin pohjoismaissa. Ruotsissa lakia oli kaavailtu jo 1920-luvulla ja se tuli voimaan vuonna 1934.⁴⁴² Saksassa sterilointilakia alettiin soveltaa saman vuoden tammikuussa.⁴⁴³

Toimenpiteet heijastelivat osaltaan käsitystä parantumattomista yksilöistä. Vuonna 1935 Suomen Poliisilehdessä julkaistiin artikkeli, jossa kuvailtiin Preussin poliisin toimia ammattirikollisia vastaan. Saksassa voimaan tullut ”laki kansan ja valtion suojelemisesta” mahdollisti ”parantumattomien” rikolliset pitämisen vangittuina, vaikka nämä eivät olisi syyllistyneet uusiin rikoksiin. Lisäksi rikolliset saatettiin ennaltaehkäisevästi eristää keskitysleireille.⁴⁴⁴ Aihe herätti kiinnostusta myös IKPK:ssa ja Belgradin kokouksessa vuonna 1936 Schultz piti esitelmän ennaltaehkäisevistä poliisitoimista koskien rikosten valmistelua ja rikollisen tahdon määrittämistä. Monessa maassa lainsäädännön todettiin olevan puutteellinen tai säädökset erosivat huomattavasti keskenään.⁴⁴⁵

Keskustelu toimenpiteistä ja Saksan mallista jatkui vuoden 1938 yleiskokouksessa ja painottui rikosten suunnittelun ehkäisemiseen ja rikollista tahtoa ilmentävän käyttäytymisen tunnistamiseen. Hallintokomitean jäsenenä Koskimies osallistui keskusteluun IKPK:n julkaisussa. Vuosina 1938–1939 pohdittiin esimerkiksi sitä, voitiinko henkilö pidättää vain sillä perusteella, että tämä käyttäytymisellään tai olemuksellaan ilmaisi rikollista tahtoa. Tällä ei tarvitsisi olla rikollista menneisyyttä, vaan vaarallisuus yhteiskunnalle tulkittaisiin muista tekijöistä, kuten elämäntapojen perusteella. Schultz tiedusteli, oliko jäsenmaissa käytössä keinoja kuten ennaltaehkäisevä pidätys, ja kannattivatko jäsenet Saksan mallia. Welhavenin mukaan kysymys tuli jättää jäsenmaiden lainsäädännön varaan, eikä ennaltaehkäisevä vangitseminen sopinut norjalaiseen oikeudentajuun,

⁴⁴² Mattila 1999, 68–69, 174–177, 302, 341–342. Ruotsissa osa lääkäreistä oli 1920-luvulla steriloinut ilman lakiakin, ”maan tapana”, esim. mielisairaita ja siveellisyysrikollisia.

⁴⁴³ McDonough 2017, 189–194. Lain soveltaminen laajeni maassa nopeasti, sillä ”asiasialisuus” katsottiin hyvin usein periytyväksi piirteeksi.

⁴⁴⁴ SPL 2/1935, ”Uusia menettelytapoja taistelussa ammattirikollisuutta vastaan”, 26.

⁴⁴⁵ IÖS 9/1936, Oskar Dressler, ”XIIth Ordinary Meeting at Belgrade of the International Criminal Police Commission”, 13.

vaan rankaisemisen taustalla tuli aina olla oikeuden asiantuntemusta.⁴⁴⁶ Thune-Jacobsenkin totesi, että tämä tuskin toimisi Tanskassa, jossa oikeusistuimella oli vahva asema.⁴⁴⁷

Koskimies taas näki Suomen olevan osittain esitetyn linjoilla, mistä piti esimerkkinä irtolaislakia. Hänen mukaansa ”pääosa rikollisesta aineksesta” esiintyi irtolaisten keskuudessa, kuten oli havaittu useissa maissa. Koska erityisesti mainittuun joukkoon kuului yhteiskunnalle vaarallisia henkilöitä, tuli heidät saattaa valvonnan piiriin, vaikka he eivät olisi syyllistyneet mihinkään rangaistavaan. Koskimies tosin korosti, ettei laki antanut poliisille erityisoikeutta ottaa ketään säilöön, vaan se mahdollisti vain tiukemman seurannan, jonka kautta rikolliset aikeet pyrittiin estämään. Samalla hän esitteli sterilisaatiolakia, jota saatettiin soveltaa myös yhteiskunnalle vaarallisiksi koettuihin rikollisiin.⁴⁴⁸ Tarkemmin se koski rikoksesta tai sen yrityksestä tuomittuja henkilöitä, jotka nähtiin sukupuolivietiltään tai väkivaltaisuudeltaan vaarallisiksi ja epänormaaleiksi.⁴⁴⁹

Suomessa irtolaiset koettiin rikollisuuden osalta erityisryhmäksi. Irtolaislain lisäksi näillä oli kohtansa myös rikoslaissa, jossa määrättiin sakkoa, mikäli irtolaiselta löytyi tavatessa tiirikka tai väärä avain.⁴⁵⁰ Se oli osa ennaltaehkäisevää toimintaa. Myös Lontoon yleiskokouksessa 1937 oli käsitelty toimenpiteitä tilanteessa, jossa aiemmin tuomitun rikollisen hallusta löydettäisiin rikoksen tekoon soveltuvia välineitä. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin, että tuomittua voitaisiin rangaista materiaalin hallussapidosta, mikäli tälle ei olisi perusteltua syytä. Koskimiehen mukaan se toimisi tehokkaana keinona rikollisuuden vastustamiseksi.⁴⁵¹

Deflem on päätellyt, että saksalaisten näkemykset ennaltaehkäisevistä poliisitoimista ja rangaistuksista eivät kuitenkaan saaneet IKPK:ssa laajaa kannatusta, eivätkä näytelleet merkittävää roolia sen työssä, vaikka Saksan vaikutukset komissioon ovatkin osin selvittämättä. Osa Saksan toivomuksista 1930-luvulla myös toteutui.⁴⁵² Näihin kuului esimerkiksi passien myöntämiseen ja luovuttamiseen liittyviä suosituksia, kuten asiakirjan epääminen rikollisiksi oletetuilta.⁴⁵³ Ja vaikka saksalaisten ajatuksia ei sellaisenaan hyväksytty, oli monissa maissa jo ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä ja yhteiskunnalle vaaraksi koettujen eristämiseen ja valvontaan tähtäviä lakeja. Lait

⁴⁴⁶ IKP 1/1939, Bruno Schultz, ”Äußerungen”, 1–2, 5–6, 9. Ks. Gasche & Holler 2021, 96.

⁴⁴⁷ IKP 11/1939, Bruno Schultz, ”Äußerungen”, 4–5.

⁴⁴⁸ IKP 1/1939, Bruno Schultz, ”Äußerungen”, 8–11. ”*Wie in vielen anderen Ländern konnte auch in Finnland festgestellt werden, daß sich das kriminelle Element hauptsächlich aus Individuen zusammensetzt, die keinen ständigen Wohnsitz haben --.*”

⁴⁴⁹ Koskimies Schulzille, 2.11.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁵⁰ Kinnunen 2019, 33.

⁴⁵¹ IKP 1/1939, Bruno Schultz, ”Äußerungen”, 3, 5–6.

⁴⁵² Deflem 2002b, 32.

⁴⁵³ Deflem 2002a, 180.

heijastelivat yleisempää ilmapiiriä, eivätkä keskitysleiritkään välttämättä olleet ajatuksena täysin mahdottomia, kun ne esitettiin rangaistuslaitoksina rikollisille.

Rotuajattelukin oli yleistä. Varesen mukaan ”eräänlainen rodunjalostus” oli tuttua Saksan ulkopuolella, mutta kysymys nähtiin usein lähinnä kansanterveystyönä. Ideologiset rotulait ja äärimmillen viety tulkinta rotuhierarkiasta olivat monesti outoja. Vaikka kansanterveyttä oltiin valmiita pitämään yllä esimerkiksi sterilisaatioin, nähtiin se ammatillisena ja epäpoliittisena, eikä siinä yleensä ollut kyse etnisyydestä.⁴⁵⁴ Poliisissäkin kohdennettu valvonta yhdistyi usein paheksuttuun elämäntapaan ja siihen yhdistettyyn rikolliseen taipumukseen, ei rotuun sinänsä.

Rikollisuuden tarkastelu biologisesta näkökulmasta oli toisaalta vanha ja Suomessakin tuttu ilmiö. *Markku Mattila* on suomalaista rotuhygieniää käsittelevässä väitöskirjassaan osoittanut, että rotuajattelu ja rikollisuuden vastustaminen kietoutuivat maassa yhteen vielä 1930-luvun alussa.⁴⁵⁵ Myös Koskimies oli kiinnostunut kriminaalibiologiasta. Kun IKPK lähetti tälle vuonna 1938 listan eri aiheista, joihin hallintokomitean jäsenten toivottiin perehtyvän, valitsi suomalainen yhdeksi teemaakseen ”kriminaalibiologian käyttämisen taistelussa rikollisuutta vastaan”.⁴⁵⁶

Joitakin kertoja myös IKPK:n julkisuudessa käsiteltiin rotuhygieniää rikollisuuden ehkäisyssä. Keväällä 1939 Dressler kirjoitti sen julkaisulle kirja-arvostelun Saksan rotulakeja käsittelevästä teoksesta ja kuvasi rotukysymyksellä olevan kansojen selviytymisen ohella tärkeä rooli rikollisuuden vastustamisessa. Hän suositti kirjaa maille, joissa ei ollut rotulakeja tai huomioitu perinnöllisyyskysymyksiä.⁴⁵⁷ Tyypillistä ajatusta kansanhuollollisesta rotuhygieniasta heijasteli myös vuonna 1940 Suomen Poliisilehdessä lainattu, IKPK:n julkaisussa ilmestynyt artikkeli nuorisorikollisuudesta, jonka kirjoittaja Abdul Hasanat korosti rodunjalostuksen tärkeyttä. Hänestä rikollisuuden ehkäisemiseksi oli huolehdittava siitä, että yksilö syntyi ”kelvollisena” eikä aloittaisi elämäänsä perinnöllisten heikkouksien rasittamana: ”-- *tehokkaat toimenpiteet positiivisen ja negatiivisen rotuhygienian alalla voivat mahdollisesti vapauttaa yhteiskunnan useista näistä perinnöllisten heikkouksien rasittamista jälkeläisistä.*”⁴⁵⁸ Samana vuonna Vasa kertoi

⁴⁵⁴ Vares 2018, 419.

⁴⁵⁵ Mattila 1999, 174. Tämä näkyi esimerkiksi huhtikuussa 1934 perustetun Kriminalistiyhdistyksen perustamisen yhteydessä.

⁴⁵⁶ Koskimies Dresslerille, 18.11.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Lisäksi Koskimies ilmoitti haluavansa perehtyä tuntomerkkikysymyksiin ja rikostutkimustekniikkaa koskeviin uusiin menettelytapoihin.

⁴⁵⁷ IKP 6/1939, 3.

⁴⁵⁸ SPL 10/1940, Abdul Hasanat, ”Nuorisorikollisuus – sen syyt ja käsittely”, 178.

Poliisimieheissä IKPK:n aloittaneen ”toimenpiteet kriminaalibiologisten tutkimuspaikkojen perustamiseksi eri maihin”.⁴⁵⁹

Yllä mainitut kirjoitukset ilmestyivät Saksan saatua IKPK:n haltuunsa, mitä ennen rotu ilmeisesti haluttiin pitää IKPK:n ulkopuolella saksalaistenkin toimesta. Vuoden 1938 jälkeen saksalaisvaikutus kävi selväksi, mutta tuolloinkin Saksaa ja sen poliisia esittelevät kirjoitukset verhoiltiin ammatillisuuteen, mikä heijasteli pyrkimyksiä muovata mielipiteitä Saksalle suopeammaksi. Radikaaleja ulostuloja vältettiin ja viesti esitettiin yleisölle helpommin hyväksyttävästi ja politiikkaa vältellen. Toisaalta kriminaalibiologia ja kansanhuollollinen rotuhygienia olivat perinteisiä lähestymistapoja, eivätkä aina suoraan liittyneet saksalaisten näkemyksiin.

Kansallissosialistien ajattelussa kansan elinvoimaa uhkasivat sen epäsosiaaliset viholliset, kuten taparikolliset, alkoholistit ja romanit. Rikospoliisin ja Gestapon tuli suojella kansanyhteisöä näiltä vaaroilta torjumalla sen terveyttä uhkaavien voimien hyökkäykset. Vuodesta 1935 käytännössä kaikki rikoksenuusijat tuomittiin päättymättömiin vankeusrangaistuksiin, vähäpätöisistäkin rikoksista, ja ennaltaehkäisevät pidätykset saivat nopeasti mielivaltaisia piirteitä.⁴⁶⁰ Harva IKPK:ssa oli halukas omaksumaan tällaista, mutta maltillisiin ennaltaehkäiseviin toimiin suhtauduttiin suopeasti. Vielä vuonna 1939 Suomen sisäasiainministeriö antoi monen maan ohella siunauksensa rikollisen väliaikaiselle pidättämiselle ennen virallisen pidätysmääräyksen saamista, mikäli ulkomainen viranomais esitti tälle riittävät perusteet. Koskimies totesi Dresslerille Suomen poliisin antavan maan lakien puitteissa kaiken mahdollisen tuen ulkomaalaisille kollegoille.⁴⁶¹ Näin IKPK vaikutti konkreettisesti poliisin valtuuksiin Suomessa vielä Anschlussin jälkeen.

Osa poliisissa totesi, ettei ennaltaehkäisevä toiminta kehittynyt Suomessa kovinkaan nopeasti. Tätä perusteltiin Suomen Poliisilehdessä vuonna 1941 sillä, ettei rikollisuus maassa asettanut poliisille yhtä suuria haasteita kuin ulkomailla ja oli muutenkin ”suhteellisen yksinkertaista”. Nimimerkki M.N. kuitenkin varoitti, että sodan jälkeen tilanne voisi muuttua, eikä ennaltaehkäisevää työtä tullut Suomessakaan aliarvioida.⁴⁶² Kuten IKPK:ssa oli todettu, toimet olivat toisinaan tuottaneet ”hyviä

⁴⁵⁹ PM 18/1940, Kosti Vasa, ”Kansainvälisen rikollisuuden vastustaminen”, 480–482.

⁴⁶⁰ McDonough 2017, 187–188, 196–199.

⁴⁶¹ Koskimies Dresslerille, 7.6.1939. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁶² SPL 1/1941, M. N., ”Keskustelua keskusrikospoliisista”, 42.

tuloksia”. Saksassa joidenkin vakavien rikosten määrät osoittivat laskua, mutta toisaalta ankarat rangaistukset pikkurikoksista eivät myöhemmin tarkasteltuna vaikuttaneet niiden määrään⁴⁶³.

Ennaltaehkäisevistä toimista ja ”mustalaisyksymyksestä” käyty keskustelu kertoivat aikansa käsityksistä, joiden pohjalta monissa maissa oltiin valmiita nykyajassa radikaaleilta tuntuviin toimenpiteisiin. Osa niistä oli laajalti hyväksytyjä ja niiden toimivuuteen todella uskottiin. Osaltaan poliisikulttuuri nojasi alan stereotypioihin ja muoti-ilmiöihin, kuten monen muukin ammattiryhmän. Toisaalta kaikki eivät kannattaneet kovin poikkeuksellisia toimenpiteitä ja niitä karsastettiin monien oikeusvaltioon uskoneiden poliisimiesten keskuudessa.

5.4 Hitlerin poliisi suomalaisten silmissä

”Suurten vallankumousten yhteydessä on aina omistettu erikoista huomiota uuden, vahvan ja iskuvalmiin poliisin aikaansaamiseen. Niin kävi myöskin Saksassa kansallissosialistien saatua siellä vallan käsiinsä.”⁴⁶⁴

Nimimerkki N.S.H Poliisimiehessä vuonna 1936

Vesa Vareksen mukaan Hitlerin valtaannousu oli Suomen julkisuudessa ”jonkinlainen yllätys”. Kansallissosialistien suosio oli vaikuttanut laskevan vuosien 1932–1933 vaihteessa, eikä esimerkiksi Suomen sivistyneistössä Hitleriä pidetty kovinkaan suurena johtajana. Natsien otteet koettiin usein barbaarisiksi ja näiden valtaannousun jälkeenkin yleinen suhtautuminen vakiintui kriittiseksi.⁴⁶⁵ Oula Silvennoinen on kirjoittanut, että terroria ja juutalaisten sortoa karsastettiin laajalti ja ymmärrystä sille löytyi lähinnä äärioikeistossa. Tosin vähäisestä innostuksesta huolimatta Saksa saattoi tavalliselle kansalaiselle vaikuttaa ainakin lain ja järjestyksen maalta ja siten, kaikesta huolimatta, ”ytimeltään terveeltä”. Kova kommunisminvastaisuus oli sille eduksi.⁴⁶⁶

Vareksen mukaan oli mahdollista, että ”kuri ja järjestys” vetosi poliisissakin. Kovat rangaistukset ja suuret määrärahat herättivät vastakaikua ammattimiehissä, jotka painivat kotimaassa samojen kysymysten kanssa. Osa kenties koki Saksan tehneen oikeita ratkaisuja, eivätkä taustatekijät kuuluneet poliisin pohdittavaksi. Julkisuudessa Saksaan kuitenkin suhtauduttiin varovasti. Ammattilehdissä maata ja sen muutoksia käsiteltiin vähän ja toteavan ammatillisesti. Osin

⁴⁶³ McDonough 2017, 196–198. Esimerkiksi seksuaalirikosten ja aseellisten ryöstöjen määrä laski. Saksassa rikosten kokonaismäärä laski vuosien 1937–1940 välillä yli 440000:sta noin 260000:een. Taustalla oli kuitenkin monisyisempiä tekijöitä kuin vain kovien rangaistusten pelko tai niiden tehoaminen.

⁴⁶⁴ PM 20/1936, N. H. S., ”Saksan poliisin ennakkoehkäistytoiminnasta”, 631–632.

⁴⁶⁵ Vares 2018, 246–247, 265.

⁴⁶⁶ Silvennoinen 2008a, 41.

mielenkiinto säilyi, mutta sen taustalla vaikutti usein muisto ja kokemus Weimarista.⁴⁶⁷ Saksaan liittyviä kiusallisia poliittisia kysymyksiä haluttiin välttää ja siksi jatkosodankaan aikana maahan ei viitsitty puuttua tai niin oli käsketty. Vares on todennut, että kumppanin vähäistä näkyvyyttä on muuten vaikea selittää.⁴⁶⁸

Täysin huomiotta Saksan mullistus ei jäänyt. Nimimerkki N. S. H. kirjoitti uudistuksista Poliisimieheissä vuonna 1936 todeten aiheen varmasti kiinnostavan lukijoita ja kuvasi Saksan ”iskukykyisen” poliisin ”säälimättömän” taistelun rikollisuutta vastaan olleen tuloksekasta.⁴⁶⁹ Osin menestyksen nähtiin johtuvan poliisin laajemmista valtuuksista. Vuonna 1938 todettiin, että Berliinin olympialaisten alla Saksan poliisi oli saanut laajat oikeudet ennaltaehkäiseviin pidätyksiin ja harmiteltiin, että Suomessa tuskin sallittiin ”radikaalisia” toimia ja oli tyydyttävä lähinnä valvonnan tehostamiseen valmistauduttaessa Helsingin olympialaisiin. Rikospoliisin tulisi, kuten Saksassa, varautua myös kansainvälisiin rikollisiin. Sivistykseltä ja käytökseltään poliisin olisi kuitenkin vastattava ennemmin Englannin ”bobbya”.⁴⁷⁰ Kirjoitus ilmensi ratkaisuja, jotka osa poliiseista saattoi nähdä Saksan osalta oikeiksi. Laajemmat oikeudet toimia rikollisuutta vastaan ilman hankalia järjestelmän asettamia esteitä eivät välttämättä kuulostaneet sellaisenaan tuomittavilta.

Myös saksalaisia ammattilehtiä ja kirjallisuutta seurattiin. Esimerkiksi vuonna 1934 Suomen Poliisilehden ajankohtaisessa kirja-arvostelussa esiteltiin Saksan rikoslakiuudistusta esittelevää teosta *Kriminalpolitik auf kriminologischer Grundlage*, jota pidettiin kiinnostavana, sillä rikosoikeutta uudistettiin nyt radikaalisti. Sen uudeksi tehtäväksi kuvattiin ”sivistyksellinen rakennustyö” ja käyttöön oli otettu ”tärkeät toimenpiteet rikollisuuden tehokkaaksi vastustamiseksi”, kuten turvasäilö ja sterilisaatio.⁴⁷¹ Ne eivät käsitteinä olleet Suomessa vieraita, eikä niiden todellisuudesta välttämättä ollut täyttä tietoa. Tapahtumien synkkä vyöry Saksassa ei ollut vielä täydessä vauhdissa.

Saksan poliisiuudistus teki vaikutuksen ainakin Valpon tulevaan päällikköön Arno Anthoniin, joka vieraili maassa vuonna 1937 ja kirjoittaessaan tästä Suomen Poliisilehdessä yltyi Varesen mukaan jopa ”idylliseen kuvaukseen”.⁴⁷² Käytyään Charlottenburgin uudessa poliisikoulussa mies totesi, että koulutus oli nyt käytännöllisempää ja yhdenmukaisempaa. Ideologisesta opetuksesta hän ei

⁴⁶⁷ Vares 2018, 446–453.

⁴⁶⁸ Vares 2016, 172.

⁴⁶⁹ PM 20/1936, N. H. S., ”Saksan poliisin ennakkoehkäistytoiminnasta.”, 631–632.

⁴⁷⁰ PM 16/1938, ”Helsingin olympialaiset ja poliisin osuus niiden ennakkovalmisteluissa”, 589–592.

⁴⁷¹ SPL 10/1934, Vogel, ”Kirjallisuutta”, 246.

⁴⁷² Vares 2018, 450. Lisäksi Anthoni vieraili esim. Itävallassa, Unkarissa ja Puolassa.

maininnut, mutta kirjoitti ulkomaalaisten saavan kieltäytyä opetuksesta, johon eivät halunneet osallistua. Opetusta annettaisiin muissa aineissa saksalaisten käydessä luennoilla, joista ei muille ollut ”vastaavaa hyötyä”. Ideologiasta selvimmin kertoi Berliinin bolsevismimuseo, ”*jossa sanoin, valoja varjokuvin esitettiin bolsheviikkien tekemiä hirmutöitä ympäri maailmaa ja joka museo oli yleisölle kaikki päivät auki.*”⁴⁷³

Päällepäin muutokset saattoivat siis vaikuttaa positiivisilta ja vakuuttuneita oltiin esimerkiksi liikennejärjestelyistä. Nimimerkki F. Schiffer totesi Poliisimieheissä alkuvuonna 1939, että Saksan liikennekasvatuksesta tulisi ottaa mallia Suomessa. Se oli tuolloin todettu jo hyväksi Itävallassa, jossa liikenne oli ”saksalaistettu” kivuttomasti.⁴⁷⁴ Myöhemmin samana vuonna professori Georg von Wendt kannusti suomalaisia tutustumaan Berliinin liikennesuunnitteluun, sillä Suomessakaan ei voitaisi välttyä ajoneuvoruuhkilta. Liikenteen saksalaistaminen tarkoittaisi hänen mukaansa mutkatonta eurooppalaista liikennettä.⁴⁷⁵ Nebe oli todennut IKPK:lle jo edellisvuonna, että liikenneonnettomuuksia voisi ehkäistä yhtenäistämällä liikennekulttuuria.⁴⁷⁶ Poliitiikka ei herättänyt keskustelua, vaan ammattilaisten mielissä oli ennen kaikkea mallien hyöty ja niiden tuottamat tulokset. Sen varjolla saksalaiset saattoivat markkinoida järjestelmänsä eurooppalaiselle yleisölle.

Politiikan välttämistä alleviivasi nimimerkin V. K. kirjoitus Poliisimieheissä jouluna 1935. Kirjoittaja totesi, ettei poliisin tullut politikoida, väitellä politiikasta tai häpäistä toisin ajattelevia. Poliisin tuli pysytellä erossa ”kiihkopoliitikasta”, sillä johtuihan valtioidenkin välinen ja sisäinen rauhattomuus malttamattomasta politikoinnista. Poliisiyhdistysten tuli pysyä kaikkien ääriliikkeiden ulkopuolella ja jos poliittisia riitoja syntyi, tuli todeta: ”*Älkää politikoiko, miehet.*”⁴⁷⁷ Vares huomauttaa, että politiikka ei ollutkaan poliisin Saksa-kuvan määrittäjä. Hiipuvakin kiinnostus kumpusi maan historiasta alan huippuna, eikä saksalaismielisyys usein tarkoittanut ”hitleriläismielisyyttä”. Yleisimmin vetosi mennyt Saksa ja Hitleriä ymmärrettiin lähinnä yksilötasolla.⁴⁷⁸ Lisäksi moni entisistä Weimarin ajan tutuista kollegoista jatkoi edelleen viroissaan Saksassa.

Poliisin julkinen suhde Saksaan oli Varesen mukaan 1930-luvulla varovainen, ei kovin innokas ja ”hengettömämpi” Weimariin verrattuna. Muita maita kuvatessa oltiin rohkeampia ja Saksa oli laajemmassa kuvassa vain yksi monista kiinnostuksen kohteista. Eikä se ollut yhtä läheinen kuin

⁴⁷³ SPL 22/1937, A i., ”Havaintoja Saksan poliisioloista”, 576–579, 580–581. Ks. myös Vares 2018, 450–451.

⁴⁷⁴ PM 2/1939, F. Schiffer, ”Saksan liikennelainsäädäntö – liikennekasvatus ja liikenteen valvonta”, 25–27.

⁴⁷⁵ PM 9/1939, G. v. W., ”Miten Berliini ratkaisee liikennepulmansa”, 251–252.

⁴⁷⁶ Dressler Koskimiehelle, 1.7.1938, s. 17. IKPK:n kirjeet 1938, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁷⁷ PM 23–24/1935, V. K., ”Poliisi ja politikoiminen”, 639–640.

⁴⁷⁸ Vares 2018, 452, 494.

pohjoismaat tai yhtä erikoinen ja menestynyt kuin Englanti.⁴⁷⁹ Iso-Britanniakin jäi julkisuudessa lopulta melko vähälle huomiolle, mutta sen ja suosiotaan menettävän Saksan lisäksi muualta ei vaikuta löytyneen esikuvia. Yhdysvallat oli outo ja esimerkiksi rikostutkimuskeskuksen oli todettu jo olevan pohjoismaisia virkaveljiä edellä.

Poliisin julkisuus heijasteli kehitystä, jossa Saksaa kohtaan tunnettu kiinnostus koki kolauksen Hitlerin valtaannousun myötä. Käytännön yhteistyötä kuitenkin tehtiin jossain määrin arkisesti, etenkin saksalaisten aloitteesta. Esimerkiksi Berliinin olympialaisten alla saksalaiset pyysivät Suomesta tietoja rikollisista, jotka saattaisivat matkustaa kaupunkiin kilpailujen ajaksi. Tiedot lähetettiin kahdesta miehestä.⁴⁸⁰ Vuoden 1939 keväällä ja kesällä RKPA oli Suomeen yhteydessä useaan otteeseen. Huhtikuussa rikostutkimuskeskukselta tiedusteltiin petoksia tehneestä miehestä, jonka Suomessa arveltiin olevan eräs Eestin kansalainen⁴⁸¹ ja kesäkuussa kyseltiin petollisesta toiminnasta epäillyn suomalaisen käsialanäytettä, jollainen myös toimitettiin Saksaan.⁴⁸² Heinäkuussa pyydettiin taas tietoja rikollisista, jotka saattaisivat matkustaa Suomesta Garmisch-Partenkirchenin talviolympialaisiin. Tässä diaarikortissa toimenpiteitä ei mainittu.⁴⁸³ Poliisille yhteistyö saattoi tuntua arkiselta asioiden hoitamiselta, eikä siihen sinänsä liittynyt ongelmallisia aspektoja. Vielä tuolloin monet maat elättelivät kansainvälisen yhteistyön jatkumista myös IKPK:ssa.

6 Komission kohtalonhetket – Anschlussista syyskuuhun 1939

Lauantaina 12. maaliskuuta 1938 Saksan armeija marssi Itävaltaan ja maa liitettiin osaksi kolmatta valtakuntaa. Hitler ilmoitti Anschlussista innostuneelle yleisölle kotikaupungissaan Linzissä ja useilla paikkakunnilla ihmismassat toivottivat saksalaiset tervetulleiksi.⁴⁸⁴ Wienin poliisipresidentti Michael Skubl sai kuulla Himmlerin vaativan tämän eroa ja mies pidätettiin. Saksalaiset saattoivat nyt nimittää kaupungin poliisijohtoon oman ehdokkaansa, josta tulisi näennäisesti IKPK:n sääntöjä noudattaen sen puheenjohtaja. Hän oli Otto Steinhäusl.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ Ibid., 451–452.

⁴⁸⁰ Diaarikortti F40-167, Berliinin poliisipäällikön kirje 13.7.1935. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁸¹ Diaarikortti F32-167, RKPA:n kirje 18.4.1939. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁸² Diaarikortti F44-167, RKPA:n kirje 2.6.1939. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁸³ Diaarikortti F62-167, RKPA:n kirje 26.7.1939. F-diaarikortisto 1935–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁸⁴ Henig 2005, 49–50.

⁴⁸⁵ Deflem 2002b, 25–27.

Mikko Porvali on kuvannut Anschlussia IKPK:n ”kohtalonhetkeksi”. Hänestä se toimii myös ”lähihistorian argumenttina tiedustelutoimivaltuuksien valvonnan puolesta”. Kerätty tieto ei saisi päätyä sitä mahdollisesti väärin käyttävän hallinnon käsiin.⁴⁸⁶ Tässä luvussa tarkastelen IKPK:n joutumista Saksan haltuun ja sitä seurannutta tilannetta. Suomessa muutoksiin suhtauduttiin myöntyvästi, tai ainakaan niitä ei julkisesti vastustettu, ja kasvava sodan uhka vaikutti jopa lisännen kiinnostusta toimintaan. Monet muutkin olivat vielä vuosina 1938–1939 varovaisen optimistisia. Asialle ei koettu toistaiseksi voitavan tehdä mitään ja varottiin tilanteen kärjistymistä ja politisoitumista. Finjautin mukaan Anschluss vaikutti kuitenkin heti IKPK:n työhön ja tulehdutti esimerkiksi Ranskan ja Saksan välit. Peläten liian suurten muutosten ”tietävän komission loppua”, Dressler ja Nebe taivuttelivat Reinhard Heydrichin toistaiseksi luopumaan päämajan siirtämisestä Berliiniin.⁴⁸⁷ IKPK:ssa pyrittiin luomaan kuva ongelmattomasta tilanteesta ja jatkumosta entiseen.

6.1 Jatkuvuuden haaveet

”Sitten viime kokouksen on sattunut maailmanhistoriallinen tapahtuma, jossa Itävalta on vihdoinkin uudelleen yhdistynyt emämaahansa Saksan valtakuntaan. Tästä tapahtumasta on oltava hyötyä myös turvallisuusviranomaisten kansainväliselle yhteistyölle. Jälleen ovat kadonneet rajat, jotka niin usein helpottavat rikollisten pakenemista. Lisäksi Saksan valtakunnan verrattomasti suurempi ja mahtavampi turvallisuuskoneisto on alueellisesti laajentunut. Olkaa siis vakuuttuneita siitä, että kansainvälisen rikospoliisikomission, jonka kotipaikka on edelleen Saksan Wien, pitäisi löytää, ei huonompaa, vaan entistä kauniimpi kotipaikka. Emme halua vain säilyttää saavutettua, vaan myös parantaa sitä.”⁴⁸⁸

Otto Steinhäusl Bukarestin yleiskokouksessa 1938

Itävallan miehitykseen ja sen valmisteluihin osallistui useita paikallisia natsimielisiä poliiseja. Perjantaiyönä 11. maaliskuuta nämä valtasivat yleisen turvallisuuden pääosaston sisäministeriössä ja poliisipäämajan Schottenring 11:ssä. Skubl oli antanut turvallisuusjoukkojen (*Sicherheitswache*) komentajalle ohjeen puolustaa ministeriötä tarpeen tullen asein, mutta tätä ei toteltu. Poliisivoimat saatettiin kansallissosialistien komentoon ja Ernst Kaltenbrunnerin käskystä ministeriön tilat

⁴⁸⁶ Porvali 2018, 168, 172.

⁴⁸⁷ Finjaut 1997, 116.

⁴⁸⁸ IKP 12/1938 Oskar Dressler, ”Die XIV. ordentliche Tagung der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission in Bukarest”, 2–3. ”*Seit der letzten Tagung ist ein weltgeschichtliches Ereignis eingetreten, indem das Land Österreich mit seinem Mutterlande, dem Deutschen Reiche, endlich wiedervereint wurde. Es war dies ein Ereignis, das auch der internationalen Zusammenarbeit der Sicherheitsbehörden von Nutzen sein muss. Denn wieder sind Grenzen weggefallen, Grenzen, die so oft die Flucht der Verbrecher erleichtern. Dazu kommt die räumliche Ausdehnung des ungleich größeren und mächtigeren Sicherheitsapparates des Deutschen Reiches. Seien Sie darum davon überzeugt, dass die Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission, deren Sitz nach wie vor das deutsche Wien ist, keine mindere, sondern eine noch schönere Heimstätte finden soll als bisher. Wir wollen das Errungene nicht nur wahren, sondern es auch noch verbessern.*”

valmisteltiin Himmlerin saapumista varten.⁴⁸⁹ Samalle perjantaille päivätyssä kirjeessään Dressler ilmoitti jäsenille, että Heydrich oli nimitetty Daluegen tilalle Saksan valtakunnan edustajaksi IKPK:ssa ja yhdeksi sen varapuheenjohtajista.⁴⁹⁰ Muutos ei voinut olla vain sattumaa, vaan liittyi Anchlussin valmisteluihin Saksassa.

Lauantaina aamuyöllä Himmlerin mukana saapuneeseen seurueeseen kuuluivat myös Heydrich ja Daluege, joita olivat vastassa Kaltenbrunner, joukko SS-miehiä ja Skubl. Myöhemmin saksalaiset tapasivat Steinhäuslin, joka oli vapautunut vankilasta osana Itävallan ja Saksan sopimusta kesällä 1936. Kaltenbrunnerin aloitteesta hänet nimitettiin nyt Wienin virkaatekeväksi poliisipäälliköksi.⁴⁹¹ Huolestuneena uutisia seurannut Norman Kendal kirjoitti Kristian Welhavenille pelkäävänsä politisoitumisen tekevän IKPK:n hyödyttömäksi ja norjalainen, jolla oli kiire selvittää muiden skandinaavien reaktioita, vastasi kuukautta myöhemmin. Hän totesi, että kaikista ratkaisuisista oli pidättäydyttävä ennen seuraava kokousta ja asioiden selvittämistä siellä. Tällä välin Kendalille selvisi, että Heydrich järjesteli komission asioita Saksassa.⁴⁹²

Skubl asetettiin kotiarestiin, kunnes hänet myöhemmin eristettiin hotelliin Kasselissa. Tuolloin Thune-Jacobsen vakuutti saksalaiset sallimaan Skublille liikkumisoikeuden kaupungissa.⁴⁹³ Miestä tuki myös Welhaven, johon Skublilla oli lämpimät välit.⁴⁹⁴ IKPK:n entistä johtajaa kohtaan tunnettiin sympatiaa, mutta samalla toivottiin järjestön työn jatkumista. Kendalin ja Welhavenin yhteydenpito kuvaa yleistä suhtautumista epäselvään tilanteeseen: ei pitänyt hätiköidä. Koskimiehen osalta tällaista jäsenten välistä kirjeenvaihtoa ei ole löytynyt, mutta todennäköisesti Suomessa tyydyttiin seuraamaan tilanteen kehittymistä. Pienillä valtioilla ei ollut asiaan paljon sanomista. Vielä Heydrichin noustessa puheenjohtajaksi Söderman muisteli, että esimerkiksi Ruotsissa voitiin vain ”kohauttaa olkapäitä”⁴⁹⁵.

Täysin itävaltalaisia poliisia ei kuitenkaan saksalaistettu. Sodan jälkeen Steinhäuslin todettiin pelänneen saksalaisten täydellistä kaappausta poliisissa ja sen estämiseksi suuri osa poliiseista pyrittiin julistamaan poliittisesti luotettaviksi.⁴⁹⁶ Daluege vakuutettiin pidättäytymään laajoista puhdistuksista sen varjolla, että moni poliiseista olisi kuulunut aiemmin ”laittomiin

⁴⁸⁹ Boeckl-Klamper, Mang & Neugebauer, 2022, 30–32.

⁴⁹⁰ Dressler kaikille jäsenille, 11.3.1938. IKPK:n kirjeet 1938, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁴⁹¹ Boeckl-Klamper, Mang & Neugebauer, 2022, 35–36. Ks. Jelavich 1987, 211–212. Itävallan ja Saksan sopimuksessa Saksa oli tunnustanut Itävallan suvereniteetin sillä ehdolla, että Itävalta myöntyi ottamaan kansallisen opposition jäseniä hallitukseen sekä tunnusti ”saksalaisuutensa”.

⁴⁹² Whitaker 2014, 139–142.

⁴⁹³ Rivo 2011, 78.

⁴⁹⁴ Stevnsborg 1992, 136.

⁴⁹⁵ Söderman 1958, 442, 448–449. Ks. Bresler 1997, 54. Bresler kuittaa tokaisun poliisimiehen ”valikoivaksi muistiksi”.

⁴⁹⁶ Boeckl-Klamper, Mang & Neugebauer 2022, 89.

natsitaistelijoihin”, mistä todisteiksi väärennettiin tuhansia jäsenkortteja ja raportteja. Steinhäusl toivoi näin säilyttävänsä valtasuhteet poliisissa ja suojelemaan omaa positiotaan. Historioitsija *Evan Burr Bukey* on kuvannut tapausta ”yhdeksi kolmannen valtakunnan parhaiten pidetyistä salaisuuksista”.⁴⁹⁷

Breslerin mukaan Steinhäuslin valinta Wienin poliisipäälliköksi oli taktinen valinta. Hänen katsottiin olevan lojaali miehittäjälle, minkä lisäksi hän sairasti vakavasti tuberkuloosia ja olisi siten vain väliaikainen ratkaisu.⁴⁹⁸ SS:n jalansija IKPK:ssa oli turvattu. Järjestön hengennostattaja Dressler sopeutui tilanteeseen ja jatkoi pääsihteerinä kannustaen jäseniä jatkamaan toimintaansa. Deflem on taas pitänyt Steinhäuslin nimittämistä IKPK:n johtoon olennaisena osana järjestön natsifikaatiota. Se osoitti, kuinka Anchlussin jälkeen Saksan tavoitteet IKPK:ssa suunnattiin kontrollin tavoitteluun.⁴⁹⁹ Jäsenmaissa tilanne aiheutti hämmennystä ja epävarmuutta.⁵⁰⁰ Dressler rauhoitteli jäsenistöä kirjoittamalla, että Steinhäusl oli pitkän uran tehnyt poliisi, joka oli ollut Schoberin opissa ja tunsi IKPK:n perinteet.⁵⁰¹ Vankilatuomio unohdettiin ja luotiin kuva jatkuvuudesta, jossa ”Schoberin henki” kantoi läpi ajan ja toimi takuuna saksalaisten hyvistä aikeista.

Jäsenille perusteltiin, että Steinhäuslin valinta perustui aiemmin tehtyihin päätöksiin säilyttää puheenjohtajuus Wienissä. Huhtikuussa 1938 Dressler korosti kirjeessä jäsenille, että päätös oli viimeksi vahvistettu Lontoon kokouksessa⁵⁰². Samalle päivälle päivätyssä kirjeessä Steinhäusl itse lähestyi jäseniä toveruuden ja maita yhteistyöhön sitovan ”vahvan siteen” (*ein festes Band*) hengessä. Hän lupasi sen valossa kehittää IKPK:n ”kulttuurityötä” yhä paremmaksi.⁵⁰³ Näin tieto saavutti viimeistään suomalaisetkin. Suomesta asiaa ei ilmeisesti kommentoitu, mutta yhteistyötä jatkettiin. Toukokuussa Heydrich ilmoitti luopuvansa tehtävistään Saksan edustajana Steinhäuslin noustua puheenjohtajaksi edustamaan maata.⁵⁰⁴

Uudessa komennossa IKPK ehti järjestää yhden yleiskokouksen Bukarestissa kesäkuussa 1938. Avauspuheessaan Steinhäusl korosti tuttuun tapaan toveruutta, ystävyyttä ja yhteenkuuluvuutta. Hän vakuutti, että järjestö pysyisi edelleen ammattimaisena, periaatteiltaan samana ja kehittyisi entistä

⁴⁹⁷ Bukey 2000, 59. Miltei tuhannen poliisin ilmoitettiin kuuluneen aktivisteihin ja seitsemänsataa hyväksytyn SS:ään

⁴⁹⁸ Bresler 1992, 50–51.

⁴⁹⁹ Deflem 2002b, 25–26.

⁵⁰⁰ Esim. Porvali 2018, 169. Porvalin mukaan moni passivoitui, kun tieto Skublin korvaajasta tuli ilmi

⁵⁰¹ IKP 6/1938, Oskar Dressler, ”Polizeipräsident Otto Steinhäusl”, 1–2.

⁵⁰² Dressler kaikille jäsenille 20.4.1938, IKPK:n kirjeet 1939–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁰³ Steinhäusl kaikille jäsenille 20.4.1938, IKPK:n kirjeet 1939–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁰⁴ IKP 5/1938, 4.

paremmaksi. Anchlussin hän näki ainoastaan positiivisessa valossa ja kuvasi IKPK:n kukoistavan osana Saksan turvallisuuskoneistoa.⁵⁰⁵ Puheenjohtaja pyrki näin rauhoittelemaan varpaillaan ollutta jäsenistöä. Näistä britit olivat huolissaan politisoitumisesta⁵⁰⁶ ja ranskalaiset toivoivat, että puheenjohtajuus siirrettäisiin puolueettomaan maahan, kuten Sveitsiin. Eräs ranskalainen rikosoikeuden professori totesi, että koska Saksa ei kuulunut Kansainliittoon, ei IKPK selviäisi ”todellisena kansainvälisenä elimenä” Itävallassa. Siirtoa kuitenkin vastusti esimerkiksi Romanian salaisen poliisin päällikkö, jota Finjaut on kuvaillut Saksan tukijaksi. Ranskalaisten ehdotus kumottiin.⁵⁰⁷

Kendal kuitenkin uskoi sopuun ja selitti asian parhain päin sisäministeriölleen (Home Office) sen tiedustellessa IKPK:n tilannetta ennen Bukarestin kokousta. Whitaker on todennut Kendalin pitäneen IKPK:ta jopa valehtelemisen arvoisena ja toivoneen, että ongelmat ratkaistaisiin Romaniassa. Welhavenin ohella Louwage kannusti englantilaisia pidättäytymään poliittisluontoisista ratkaisuista ennen asioiden selvittämistä jäsenten kesken. Muistelmissaan Ronald Howe totesi, että IKPK säilyi tuolloin varteenotettavana organisaationa, koska se oli harvoja yhteistyökanavia, joihin ”poliitikot eivät vielä olleet päässeet käsiksi.”⁵⁰⁸ Tämä toisaalta johti tilanteeseen, jossa Saksan onnistui vakiinnuttaa asemiaan järjestön johdossa.

Söderman muisteli, että länsivalloille, etenkin englantilaisille ja ranskalaisille, oli vaikea hyväksyä, että IKPK:n johdossa olisi vastaisuudessa kansallissosialistisen kaupungin poliisipäällikkö. Bukarestissa ilmassa oli ollut ”uhkaavaa jännitystä” ja ensimmäisellä kokousviikolla monet ”joutuivat jännittämään kärsivällisyytensä aivan ääri rajoille asti”. Saksalaisten kuitenkin onnistui vakuuttaa jäsenet vilpittömyydestään ja Södermanin mukaan oli jälkikäteen mahdoton käsittää, että kokouksen kaltainen ”välinäytös” oli tapahtunut. Toinen kokousviikko vietettiin kuninkaallisella huvipurrella risteillen, jonka aikana rakennettua sopua voideltiin juhlallisella pidoin: joka aterialla oli kaviaaria ”samppanjan virratessa aamiaisesta yöhön”.⁵⁰⁹ Koskimies ei osallistunut kokoukseen. Hän ilmoitti, ettei se onnistunut matkakustannusten vuoksi, minkä lisäksi hänellä oli Suomessa tärkeitä asioita hoidettavanaan.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ IKP 12/1938, Oskar Dressler, ”Die XIV. ordentliche Tagung der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission in Bukarest”, 1–3.

⁵⁰⁶ Whitaker 2014, 138–139.

⁵⁰⁷ Finjaut 1997, 117.

⁵⁰⁸ Whitaker 2014, 9, 141–142.

⁵⁰⁹ Söderman 1958, 445–449.

⁵¹⁰ Koskimies Dresslerille, 18.5.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. Kiireellisiksi asioiksi mainittiin esimerkiksi esitysten valmistelu seuraavalle vuodelle.

Saksalaisten vakuuttelut vilpittömyydestä herättivät toivonpilkahduksia jäsenissä. Kendal koki, että toistaiseksi näiden kanssa voitiin jatkaa työskentelyä, minkä lisäksi hän elätteli ajatusta, että jäsenistö puolustautuisi erolla, mikäli saksalaiset menisivät liian pitkälle. Periaatteesta poliittisia erimielisyyksiä ei haluttu tuoda mukaan toimintaan, eikä joukkopakoa vielä nähty, vaikka ranskalaiset epäilivät sovun olevan esitystä lopullisen kaappauksen edellä.⁵¹¹ Söderman totesi, että ”riidassa” sovittiin komission jatkavan entisellään ainakin seuraavaan yleiskokoukseen saakka Berliinissä.⁵¹² Päätös oli Dresslerin mukaan yksimielinen. Nebe ilmoitti, että Himmler ja Heydrich toivottaisivat jäsenet mielellään tervetulleiksi Saksaan, missä nämä saisivat tutustua uudelleenjärjestettyyn RKPA:han.⁵¹³

Saksalaisten toiminta heijasteli Vareksen huomiota, jonka mukaan nämä olivat taitavia tunnistamaan ulkosuhteiden ongelmakohtia ja oppivat välttämään esimerkiksi rotukysymyksiä pohjoismaiden kanssa toimittaessa⁵¹⁴. Bernhard on tosin todennut, että vuonna 1938 Heydrichin kanssa käydyssä yksityisessä kirjeenvaihdossa Ruotsin, Norjan ja Tanskan edustajat osoittivat ymmärrystä juutalaiskysymykselle, vaikkeivat hyväksyneet radikaaleja toimenpiteitä. Lähimpien kumppaniensa kanssa Saksalla oli taas tiiviit poliisisuhteet, joihin sotkeutui myös ideologisia tavoitteita. Italian kanssa tehty yhteistyö oli aluksi tähdännyt poliittisten vastustajien jäljittämiseen, mutta koski pian muitakin ”ideaaliin sopimattomia”, kuten ammattirikollisia, työnvieroksujia ja joitakin Italiaan paenneita juutalaisia.⁵¹⁵

Saksalle Anschluss merkitsi kontrollia IKPK:ssa ja vankempaa jalansijaa kansainvälisissä poliisiasioissa. Deflemin mukaan siinä kulminoituivat päämäärät, jota oli aluksi tavoiteltu osallistumisella ja manipuloinnilla. Taustalla vaikuttivat Saksan tarpeet suhteessa maailmanpoliittisen ja sotilaallisen tilanteen kehitykseen, mutta laajemminkin kansallissosialistisen politiikan suuntaviivat. Laajenemiseen tähtäävässä ulkopoliitikassa pidettiin aluksi yllä suhteita, esiinnyttiin diplomaattisina ja pysyteltiin mukana vaikuttamassa maailman asioihin. Lopulta sotaa ei kuitenkaan voitu välttää. Se kuului olennaisesti kansallissosialismin henkeen.⁵¹⁶

⁵¹¹ Whitaker 2014, 142, 146.

⁵¹² Söderman 1958, 448.

⁵¹³ IKP 12/1938, Oskar Dressler, ”Die XIV. ordentliche Tagung der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission in Bukarest”, 1–3.

⁵¹⁴ Vares 2018, 418–419.

⁵¹⁵ Bernhard 2019, 279.

⁵¹⁶ Deflem 2002b, 30–32.

6.2 Taika raukeaa – kohti syksyä 1939

Heinäkuussa 1939 Suomen ulkoasiainministeriölle saapui kutsu elokuuksi suunniteltuun Berliinin yleiskokoukseen. IKPK ilmoitti, että ohessa järjestettäisiin myös ”käytännöllisten rikospoliisimiesten päivä” (*Tagung der Praktiker*), johon saattoi osallistua jäsenten lisäksi muita poliisiammattilaisia. Saksa lupasi tarjota osallistujille perheineen ilmaisia nähtävyyssierroksia ja majoituksen alennetuin hinnoin.⁵¹⁷ Samaan aikaan toisen maailmansodan syttyminen Euroopassa oli alle kahden kuukauden päässä, mutta monelle tämä oli vielä tuntematonta tulevaisuutta.

Hitler oli antanut maaliskuussa käskyn viimeistellä suunnitelmat Puolan valtaamiseksi ja ilmoitti toukokuussa korkeimmalle johdolle, että kyse oli elintilan laajentamisesta itään ja hyökkäys tapahtuisi heti, kun mahdollista.⁵¹⁸ Elokuussa Saksa solmi maailmaa hämmästyttäneen ja suomalaisia järkyttäneen hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa. Siinä päätettiin myös Puolan, Baltian ja Suomen kohtalosta. Silvennoisen mukaan kesän loppua kohden Saksan turvallisuuspoliisi valmistautui Puolan operaatioon ja ”tehtäväänsä miehityspoliitiikan kulmakivenä toimineen terrorin toimeenpanijana”. Kirjeenvaihto pettyneiden suomalaiskollegoiden kanssa katkesi lokakuussa.⁵¹⁹

Vuoden 1939 edetessä Euroopan jännitteet olivat tehneet IKPK:n toiminnasta vaikeaa. Ranskalaisten epäilykset kasvoivat kasvamistaan ja Berliinin kokoukseen osallistumisesta oli Iso-Britanniassakin muodostunut ongelma. Vielä heinäkuussa Kendal kuitenkin vakuutteli Home Officelle, että oli toistaiseksi liian aikaista luopua osallistumisesta. Tähän asti IKPK oli kaikesta huolimatta toiminut suhteellisen normaalisti ja suuri osa jäsenistä vaikutti tyytyneen tilanteeseen. Edes päämajan siirtämistä Wienistä ei tuettu kuin pienessä vähemmistössä ja ”puolueettomat” maat Skandinaviassa ja Balkaneilla vaikuttivat kannattavan vallitsevaa tilannetta.⁵²⁰

Riitojen keskiössä olivat suurmaat. Ranskalaiset olivat haluttomia osallistua kokoukseen Euroopan tilanteesta johtuen, mitä Scotland Yardin päällikkö Philip Game piti katkeruutena siitä, etteivät nämä saaneet päämajaa siirrettyksi Itävallasta. Hän paheksui poliittiselta vaikuttavilta ratkaisuja, joita britit olivat sentään karttaneet, ja totesi ulkoministeriölleen, että mikäli Iso-Britannia tai Ranska eivät osallistuisi kokoukseen, voisi koko IKPK olla tuhon oma. Kendal ja Louwage olivat jälleen todenneet, että riidat ratkaistaisiin puhumalla. Kendal maanitteli ranskalaisia Berliinin, koska

⁵¹⁷ Saksan lähetystö UM:lle, 3.7.1939. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

⁵¹⁸ Jackson 2015, 240–241. Jackson toteaa, että Neuvostoliiton kanssa solmittu sopimus, kuten muutkin Saksan tuolloin solmimat sopimukset, olivat lähinnä sotavalmisteluja. Sillä sota oli sen ideologinen päämäärä: ”*It was the supreme test, -- which the German people must pass to realize their destiny.*”

⁵¹⁹ Silvennoinen 2008a, 133–135.

⁵²⁰ Whitaker 2014, 146–147.

olivathan ”puolueettomatkin maat” osallistumassa ja Saksa pysynyt kurissa. Ranska kuitenkin kieltäytyi ja lopulta britit totesivat, etteivät voineet kumppania kohtaan osoitetun solidaarisuuden nimissä osallistua itsekään.⁵²¹

Berliinin kokous oli suunniteltu järjestettäväksi 29. elokuuta – 7. syyskuuta. Vielä heinäkuun toisella viikolla delegaattien toivottiin kertovan saapumisestaan ajoissa, koska näille tarjottaisiin peräti ilmainen majoitus.⁵²² Suomesta kokoukseen ilmoitettiin Koskimies ja hallitussihteeri Jussi Saarinen, jonka oli määrä saapua kaupunkiin ensimmäinen syyskuuta.⁵²³ Sitten, 28. elokuuta, IKPK ilmoitti puheenjohtajan päättäneen siirtää kokousta myöhempään ajankohtaan.⁵²⁴ Perusteluja ei ulkoasiainministeriölle saapuneessa kirjeessä annettu ja Koskimies sai epämääräisen selityksen vasta 6. syyskuuta, kun Dressler ilmoitti kokousta siirretyn Louwagen pyynnöstä⁵²⁵.

On esitetty, että peruuntuminen johtui siitä, että suuri joukko jäsenmaita kieltäytyi osallistumasta⁵²⁶ ja *Mark Mazower* on todennut ”kansainvälisen politiikan pakottaneen peruuntumisen”.⁵²⁷ Siihen vaikuttivat jännitteet, valmistautuminen sotaan ja lopulta Euroopan suistuminen siihen. Kenties Louwage toivoi siirtoa paremmalle ajalle todettuaan tilanteen kesän 1939 edetessä mahdottomaksi. Parempaa ajankohtaa saatiin lopulta odottaa lähes seitsemän vuotta.

Elokuussa 1939 sodan lähestymistä saatettiin jo uumoilla Saksan ja Neuvostoliiton solmiman sopimuksen myötä. Sopimusosapuolten vaikutuspiirissä olevissa maissa oman aseman tiedettiin muuttuneen merkittävästi huonommaksi.⁵²⁸ Sota oli lopulta vain ajan kysymys, sillä kansallissocialismin tavoitteisiin kuului vanhan järjestelmän alasajo, vaikka väkivalloin, eikä Saksa kokenut tarvetta kuulua perinteiseen eurooppalaiseen yhteisöön. Neuvostoliitto taas näki rajojensa ulkopuolella lähinnä vihollisia, jotka toivoivat sen tuhoa. Syvät ideologiset railot tekivät lopulta kansainvälisestä yhteisöstä voimattoman puskurin.⁵²⁹ Saksa hyökkäsi Puolaan ja kahta päivää myöhemmin Ranska ja Iso-Britannia julistivat sille sodan. IKPK ajautui kriisiin.

⁵²¹ Ibid., 148–151. Tulehtuneesta tilanteesta kertoi jo se, että asiaa selvitettiin brittien ulkoministeriön kanssa.

⁵²² Saksan lähetystö UM:lle, 12.7.1939. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM.

⁵²³ SM UM:lle, 28.7.1939. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM. Saarisen oli tarkoitus osallistua käytännön rikospoliisipäivään.

⁵²⁴ Saksan lähetystö UM:lle, 28.8.1939. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM. Steinhäuslin tietoisuus Puolaan hyökkäämisen suunnitelmista on epäselvä.

⁵²⁵ Dressler kaikille jäsenille, 6.9.1939. IKPK:n kirjeet 1939–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵²⁶ Porvali 2018, 169. Porvali ei ole maininnut lähdettä tälle toteamukselle.

⁵²⁷ Mazower 1997, 241.

⁵²⁸ Silvennoinen 2008a, 134.

⁵²⁹ Jackson 2015, 252.

Välittömästi sodan alettua moni maa lopetti yhteistyönsä ja esimerkiksi Iso-Britannia jätti jäsenmaksunsa maksamatta syksystä 1939 eteenpäin.⁵³⁰ Aktiivinen jäsenmäärä laski, minkä lisäksi sodan edetessä moni maa ajautui saksalais miehityksen alle. Finjautin mukaan IKPK ei ollutkaan enää merkittävä kansainvälinen järjestö ja yhteistyö painottui Saksan liittolaisiin. Vain Slovakia ja Kroatia liittyivät mukaan uusina jäseninä.⁵³¹ Kumpikin oli Saksan vahvassa vaikutuspiirissä ja liittolaisia hyökkäyksessä Neuvostoliittoon vuonna 1941.⁵³² Nekin kuuluivat selvästi klubiin.

6.3 Turvallisuus edellä – IKPK Suomessa 1938–1939

Suomen sisäpolitiikassa Saksasta oli 1930-luvulla muodostunut rasite, mutta ulkopoliittisessa keskustelussa sitä ymmärrettiin Vareksen mukaan paremmin ja pitempään. Osa ratkaisuista koettiin oikeutettuina Versaillesin sopimuksen hyvityksinä ja toisinaan Anschlusskin voitiin perustella itselleen. Samalla se tosin herätti huolta, sillä voisivathan muutkin suurvallat toimia samoin.⁵³³ Poliittisten piirien kuva tapauksesta vaihteli suvereniteetin loukkauksen, vääryyksien oikaisemisen ja ”kylmän tosiasian” välillä. Loppujen lopuksi se osoitti jokaisen valtion olevan omillaan, ja pelkojen ja suvereniteettikäsitteiden valossa Saksan Tshekkoslovakian miehitystä vuonna 1939 ei enää oikein osattu ymmärtää.⁵³⁴

Saksan solmima sopimus idän vihollisen kanssa herätti puolestaan suoranaista vihaa. Pian uutisen jälkeen Valpo alkoi tarkkailla Saksan asiamiehiä maassa ja valmistautua poikkeusoloihin.⁵³⁵ Suhteessa saksalaisten hallitsemaan komissioon vuosien 1938–1939 tapahtumat näkyivät melko vähän, vaikka yhteydenpito hidastui syksyn 1939 ja talvisodan aikana. Se tuskin oli poliittinen ratkaisu, vaan johtui sekavasta tilanteesta ja sittemmin sodan vaatimasta huomiosta. Poliitiikkaa ei haluttu sotkea kansainväliseen yhteistyöhön ja vaikuttaa siltä, että Suomen osalta asioiden etenemiseen IKPK:ssa tyydyttiin. Poliisin julkisuudessa Anschluss ja sota jäivät IKPK:sta puhuttaessa huomiotta ja Euroopan turvallisuustilanteen heikentyminen vuoden 1939 edetessä vaikutti osin jopa lisännen kiinnostusta verkoston hyötyihin.

Pian Anschlussin jälkeen, maaliskuun lopussa 1938, Koskimies ilmoitti Dresslerille, että Suomeen tilattavia IKPK:n julkaisun etsintäkuulutuliitteiden määrää vähennettäisiin käytännön syistä. Niitä

⁵³⁰ Whitaker 2014, 152–153.

⁵³¹ Finjaut 1997, 117–118.

⁵³² Goda 2015, 286–287.

⁵³³ Vares 2010a, 176–177, 179.

⁵³⁴ Vares 2018, 300–305. Ks. myös Jackson 2015, 247, 252. Hitler sai vuonna 1938 Tshekkoslovakian sudeettialueet Ranskan ja Englannin myönnytyksellä, mutta miehitti koko maan keväällä 1939. Jacksonin mukaan Englanti ja Ranska olivat politiikaltaan liian hitaita sopeutumaan 1930-luvun uusiin toimijoihin.

⁵³⁵ Silvennoinen 2008a, 134–135.

tilattaisiin jatkossa vain yhteistyön kannalta tärkeimpiin kaupunkeihin. Ulkomaalaiset oleskelivat lähtökohtaisesti suurimmissa asutuskeskuksissa ja saapuivat maahan useimmiten Turun tai Helsingin kautta, minkä vuoksi liitteitä tilattiin vain poliisilaitoksille Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle, Viipuriin ja Kotkaan. Muita laitoksia se ei hyödyttäisi ja rikostutkimuskeskus palvelisi kaikkia viranomaisia tarpeen mukaan.⁵³⁶ Ilman liitteitä julkaisu saapui yhä myös valtion poliisikoululle ja Vaasan, Porin ja Oulun poliiseille.⁵³⁷ Päätöksen taustalla ei kuitenkaan ollut IKPK:n muuttunut tilanne.

Jo helmikuussa Dressler oli valitellut Koskimiehelle Suomen pieniä tilausmääriä. Pääsihteeri painotti, että etsintäkuulutukset olivat tärkeä osa yhteistyötä ja pyysi suomalaista tilaamaan lehteä liitteineen mahdollisimman laajalti. Hän korosti, ettei kyse ollut rahankerjuusta, vaan pääsihteeri halusi palvella yhteistyötä parhaalla mahdollisella tavalla.⁵³⁸ Huhtikuussa äänensävy oli kuitenkin muuttunut. Vastauksessaan Koskimiehen tilaukseen Dressler totesi olevansa kiitollinen tilatuista lehdistä ja Suomen jatkuvasta kiinnostuksesta IKPK:ta ja kansainvälistä yhteistyötä kohtaan. Samalla Dressler kuvasi IKPK:n työtä niin yleväksi asiaksi, että sen eteen oli ilo työskennellä.⁵³⁹ Näin Suomelle esiteltiin työn normaalia jatkumista olosuhteista huolimatta.

Keväällä 1939 Bruno Schultz taas tiedusteli Suomen vähäisistä ilmoitusmääristä IKPK:n julkaisussa, mihin Koskimies vastasi, ettei maassa ollut yksinkertaisesti tavattu rikollisuutta, joka kuuluisi julkaisun tai IKPK:n radioverkon piiriin.⁵⁴⁰ Toimintaan osallistuminen koettiin tärkeäksi, mutta käytännössä se ei ollut erityisen näkyvää. Sama oli havaittavissa Suomen Sosiaalidemokraatissa ilmestyneessä IKPK:ta esittelevässä artikkelissa marraskuussa 1938. Siinäkin ei kommentoitu Itävallan tilannetta, mutta juttua varten haastateltu Vasa antoi kattavan, tutun kuuloisen, kuvan kansainvälisestä rikollisuudesta maassa: ”*Virolaisia meillä käy, samoin muutama ruotsalainen, puolalainen ja saksalainen, mutta tuskin muita.*” Jos kansainvälisiä rikollisia jäi kiinni Suomessa, asiasta ilmoitettiin IKPK:lle, minkä todettiin tuottaneen hyviä tuloksia. Yleensä he kuitenkin karttoivat Suomea kielivaikeuksien ja olojen pienuuden vuoksi.⁵⁴¹ Tähän sopii Jokisipilän kuvaus Suomen kansainvälisestä asemasta 1930-luvun alkupuoliskolla: ”*Muulle maailmalle Suomi oli*

⁵³⁶ Koskimies Dresslerille, 31.3.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵³⁷ Koskimies IKP:n toimitukselle, 18.2.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵³⁸ Dressler Koskimiehelle, 24.2.1938. IKPK:n kirjeet 1938, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵³⁹ Dressler Koskimiehelle 8.4.1938, IKPK:n kirjeet 1938, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁴⁰ Koskimies Schultzille, 4.4.1939. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁴¹ Suomen Sosiaalidemokraatti, 10.9.1938. ”Kansainväliset rikolliset tarkan valvonnan alaisina”.

*syRJäinen -- sekä kieleltään ja kulttuuriltaan outo pikkumaa. Entistä emämaata ja suomalaisugrilaista veljesmaata Viroa lukuun ottamatta ulkomaailma ei juuri ollut Suomesta kiinnostunut.*⁵⁴²

Suomen Sosiaalidemokraatin artikkelin ilmestymisaikoihin, loppuvuodesta 1938, sodanuhka näkyi myös poliisin varautumisena. Syyskuussa Suomessa alettiin koota nimilistoja poliisireserviä varten ja keväällä 1939 sisäasiainministeriön asettama komitea pohti mahdollisia sota-ajan siviilihallinnon järjestelyjä.⁵⁴³ Kun sota Euroopassa syttyi, astui poliisi poikkeusaikaan. Esimerkiksi Turussa annettiin käsky, jonka mukaan ulkomaalaisia ei saanut päästää syyttä maihin ja näitä tuli muutenkin pitää tarkasti silmällä. Lokakuussa varoitettiin henkilöistä, jotka yrittivät saada tietoja Suomen oloista ja toiminnasta.⁵⁴⁴

Tilanteesta johtunut ulkomaalaisvalvonnan kiristyminen saattoi vain vahvistaa kiinnostusta IKPK:n toimintaan. Marraskuun puolivälillä 1939 nimimerkki P.I. totesi Suomen Poliisilehdelle, että kansainväliseen rikollisuuteen tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota. Mahdollisen vakoilun vuoksi erityistä huolta aiheuttivat ammattimaiset väärentäjät, ja suomalaisten liian höveli tapa luottaa ulkomaalaisten antamiin henkilötietoihin. Kirjoituksen mukaan niistä tulisi säännöllisesti ja kurinalaisesti tehdä lisätiedusteluja IKPK:n verkostoilta.⁵⁴⁵ Oli selvää, että Suomen etua vastaan toimivat henkilöt saattoivat liikkua väärennetyillä henkilöllisyysasiakirjoilla.

Samainen nimimerkki oli jo vuoden 1938 lopulla kirjoittanut Suomen Poliisilehdelle IKPK:n olevan ”hämmästyttävän” tehokas, joskin maiden välistä yhteistyötä hitaampi, apu ulkomaalaisten rikollisten tunnistamisessa ja sen verkostoja tulisi aktiivisesti hyödyntää kotimaassa. Suomessa oli käynyt ”suurpetkuttajia” ja olympialaisten lähestyessä tuli varautua siihen, että ihmisjoukot houkuttelisivat rikollisia maahan. Rikostutkimuskeskuksella mainittiin olevan jo laaja kortisto kansainvälisiä rikollisista, mutta kirjoittaja epäili, osattiinko sitä hyödyntää tarpeen vaatiessa.⁵⁴⁶

Vaaran tuntu vaikutti mahdollisesti siihenkin, että vuosien 1938–1940 aikana Suomi liittyi tiiviimmin mukaan IKPK:n sisäiseen passilomakkeiden vaihtoon. Schultz suositti Koskimiehelle jo helmikuussa 1938, että kaikki jäsenmaat lähettäisivät komissiolle mallit niissä käytössä olevista ja käytöstä poistuneista passeista. Lomakkeita vaihdettiin tuolloin 15 maan kesken, joihin kuuluivat esimerkiksi

⁵⁴² Jokisipilä 2010, 253–254.

⁵⁴³ Keskinen & Silvennoinen 2004, 156.

⁵⁴⁴ Vares 2016, 140–142.

⁵⁴⁵ SPL 22/1939, P.I., ”Ovatko henkilötiedot oikeat vai väärät?”, 724–725.

⁵⁴⁶ SPL 23/1938, P.I., ”Kansainvälisistä rikollisista”, 561–562.

Ruotsi, Norja, Tanska ja Saksa. Kysymyksen katsottiin liittyvän myös turvallisuuspoliisin toimintaan ja Koskimies merkitsi kirjeen marginaaliin pyytävänsä ”Säipältä” lausuntoa asiasta.⁵⁴⁷

Lokakuussa 1938 Schultz ilmoitti IKPK:n toivovan, ettei jäsenmaissa vastaisuudessa myönnettäisi passeja yleistä turvallisuutta vaarantaville henkilöille eli sellaisille, jotka saattoivat tehdä rikoksia ulkomailla.⁵⁴⁸ Deflemin mukaan Lontoon kokouksessa viimeistelty päätös ja ohjeet passien epäämisestä osana kansainvälisen rikollisuuden vastaista taistelua oli osin Saksan ennaltaehkäisevän toiminnan inspiroimaa ja perustui syyllisyysolettamaan. Kysymys oli ongelma esimerkiksi Yhdysvalloille ja Hoover katsoi, että tuomio rikoksesta oli lain osoittama, eikä mitään lisärangaistusta annettu kieltäytymällä myöntämästä passia ilman painavaa syytä.⁵⁴⁹

Säipän lausuntoa passiasiaan ei KRP:n arkistoista löytynyt, mutta elokuussa 1940 Koskimies avasi Schultzille Suomen linjaa koskien passien mitätöintiä ja takavarikointia turvallisuusyistä tai ”turvallisuuspoliisisyin”. Suomessa ei vuodesta 1938 alkaen myönnetty ulkomaanpassia henkilölle, joka oli syytettynä rikoksesta tai ei ollut suorittanut rangaistustaan, eikä henkilölle, joka voisi aiheuttaa vaaraa valtion edulle. Pääsääntöisesti passia ei siten myönnetty rikolliseksi tunnetuille ja jos rikos tuli myöhemmin ilmi, voitiin passi takavarikoida.⁵⁵⁰ Koskimiehen mukaan varsinaiset passiväärennökset eivät kuitenkaan olleet Suomessa yleisiä, mutta suomalaisia passeja väärennettiin usein ulkomailla.⁵⁵¹ Esimerkiksi alkuvuonna 1940 Hollannista ilmoitettiin komissiolle väärennetyistä Suomen passeista. Viranomaisia suositeltiin toimialueillaan tarkistamaan kaikkien suomalaisten tai suomalaisina esiintyvien passit.⁵⁵²

Ennen sotaa kasvanut levottomuus ja Saksan vainojen synnyttämä pakolaisaalto loivat Eurooppaan tilanteen, jossa yhä useampi pakolainenkin liikkui väärällä nimellä, minkä ohella rikolliset saattoivat hyödyntää tilannetta. Jo vuonna 1935 IKPK ilmoitti Wienissä tavatusta petoksiin syyllistyneestä miehestä, joka oli ollut väärällä nimellä yhteydessä Bernin poliisi- ja oikeusministeriöön, kertonut paenneensa saksalaiselta keskitysleiriltä ja haluavansa matkustaa Palestiinaan.⁵⁵³ Keväällä 1939

⁵⁴⁷ Schultz Koskimiehelle, 20.2.1938. Liite A 4–5, IKPK:n kirjeet 1938, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁴⁸ Schultz Koskimiehelle, 5.10.1938. IKPK:n kirjeet 1938, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁴⁹ Deflem 2002a, 180.

⁵⁵⁰ Koskimies Schultzille, 18.8.1940. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. ”--aus sicherheitspolizeilichen Gründen.”

⁵⁵¹ Koskimies Louwagelle, 24.1.1938. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁵² IKP 3/1940, 13.

⁵⁵³ IÖS 4/1935, 18.

passivaihdon piiriin tuli taas saksalaisille pakolaisille myönnettäviä henkilökorttilomakkeita.⁵⁵⁴ Tällaista tiedonvaihtoa olisi voitu käyttää väriinkin tarkoituksiin ja Finjautin mukaan tunnetaan ”joitain tapauksia”, joissa IKPK:ta hyödynnettiin tietojen välittämiseen Saksan vastustajista, mutta tämä ei vaikuta olleen säännöllistä.⁵⁵⁵ Lisäksi pakenevat saattoivat sortua ulkomailla rikoksiin. Näissä tapauksissa mahdolliseen karkottamiseen ja luovuttamiseen liittyi riski päätyä sortohallinnon käsiin.

Silvennoinen on todennut, että EK:lla ja Valpolla oli keskeinen rooli karkottamisiin johtavien ”valtiolliseen turvallisuuteen liittyvien tai muiden pätevien syiden” määrittelyssä. Karkottamispäätös saattoi perustua esimerkiksi elannonhankintaan, kuten kerjäämisen tai prostituution harjoittamiseen, ja koski usein irtolaislaissa kuvattuja henkilöitä. Näissäkin tapauksissa tuli harkita karkottamispäätöksen seurauksia, mutta sisäasiainministeriön ja Valpon päätäntävalta laajeni erityisesti jatkosodan aikana, eikä asiaa pohdittu välttämättä kovin tarkkaan. Liikkeellä oli valtavasti ihmisiä, aina sortoa pakenevista huijareihin ja rikollisiin, joiden karkotuksissa oli pitkälti kyse ajan lainsäädännön toteuttamisesta. ”Epäsuotuisina” pidettyjen ulkomaalaisten katsottiin lähinnä kuluttavan viranomaisten resursseja.⁵⁵⁶

Kesällä 1939 IKPK:n julkaisussa ilmestyi mielenkiintoinen Suomea koskeva ilmoitus. RKPA ilmoitti saaneensa Suomesta tiedon, että maassa oli pidätetty varkaudesta muuan Gassmann-niminen Virossa syntynyt juutalainen. Pidätyksen yhteydessä miehen hallusta löytyi kaksi ”Vogelfrei-korttia” (*Vogelfrei-Karte*), joiden uskottiin olevan täysin keksittyjä asiakirjoja. Kortteja ei tunnettu missään muualla ja niissä oli Harburgin poliisin leima, jollaista ei ollut käytössä. Gassmann oli kertonut saaneensa kortit Tallinnasta, mutta toistaiseksi muuta tietoa korteista tai niiden valmistajista ei ollut.⁵⁵⁷

Korttien tarkoitus jää arvailujen varaan. Sana ”vogelfrei” on WSOY:n vuoden 1940 saksalaissuomalaisessa sanakirjassa käännetty lainsuojattomaksi⁵⁵⁸. Kirjaimellisesti käännettynä se tarkoittaa vapaata kuin taivaan lintu. Juutalaisen pakolaisen *Alfred Feldmanin* muistelmissa on todettu, että sana yhdistettiin Saksan miehittämässä Euroopassa lainsuojattomaan, jonka sai ampua tavatessa.⁵⁵⁹ Merkitys juontui 1400-luvulta, kun Freiburgissa romanit oli julistettu lainsuojattomiksi

⁵⁵⁴ Koskimies Schultzille, 27.4.1939. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁵⁵ Finjaut 1997, 119–120.

⁵⁵⁶ Silvennoinen 2008b 166–167, 174–176. Sota-aikana Suomi karkotti Saksaan arviolta 135 ulkomaalaista siviiliä.

⁵⁵⁷ IKP 17/1939, 9.

⁵⁵⁸ Rankka & Streng, 1940, 782.

⁵⁵⁹ Feldman 2001, 140–141.

(*Vogelfrei*) ja vuosisatojen kuluessa termi yhdistyi tiiviisti vainoihin.⁵⁶⁰ Korttien tarkoituksena oli kenties esittää niiden haltija vaarassa olevaksi ja oikeutetuksi suojelemaan. Vironjuutalaisena Gassmann oli yhä kasvavan uhan alla.

Vuoden 1940 alussa rikostutkimuskeskus ilmoitti, että Gassmann oli joulukuussa 1939 karkotettu Suomesta.⁵⁶¹ Muita karkotusilmoituksia ei tämän jälkeen julkaistu. Mahdollisesti ne eivät koskettaneet IKPK:ta, asiaa ei koettu tarpeelliseksi tai ne nähtiin jopa ongelmallisina. Gassmannin lopullinen kohtalo ei ole selvinnyt, eikä tapauksesta ole käsittelemissäni muissa lähteissä säilynyt viitteitä. Karkottaminen sinänsä oli rutiininomainen toimintamalli ulkomaisten rikollisen kohdalla.

Ulkomaalaispolitiikkaa tutkineen *Antero Leitzingerin* väitöskirjan *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972* (2008) mukaan talvisotaa edeltäneissä ulkomaalaisasetuksissa turvapaikan edellytys oli, ettei henkilö ollut ”kriminaalirikollinen”. Pakolaisiksi ei taas katsottu henkilöitä ”*joita poliittisten syiden takia omassa maassaan joutuisivat keskitysleireihin t.m.s rankaisutoimenpiteiden alaisiksi*”. Todettiin, että Saksasta oli lähtenyt liikkeelle tuhansia kuvausta vastaavia henkilöitä ja moni osoittautui ”epäsuotaviksi” ulkomaalaisiksi, joiden ei haluttu jäävän Suomeen. Ruotsin ja Suomen tulisi yhdessä sopia, ettei ”vaeltavia juutalaisia” karkotettaisi vain lähialueille, vaan mahdollisuuksien mukaan kauemmas. Ruotsin suhtautuminen ei ollut sen ystävällisempi.⁵⁶² IKPK:ta koskeneessa Suomen Sosiaalidemokraatin artikkelissa oli maininta, joka selitti ajan asenteita: ”*Mikäli kansainvälisistä tiedonannoista käy päättelemisen, on ehkä toinen puoli kaikista kansainvälisistä rikollisista puolanjuutalaisia.*”⁵⁶³

Leitzinger on muistuttanut, että karkottaminen ja luovuttaminen olivat eri asioita. Kummassakin tapauksessa henkilö poistettiin maasta, mutta karkottamisen kohteeksi joutunut saattoi toivoa minne, eikä maasta poistaminen tapahtunut toisen maan pyynnöstä. Karkotetun vaihtoehdot saattoivat kuitenkin olla vähissä, jos vain kotimaa salli maahantulon tai rahat eivät riittäneet matkustamiseen. Suurinta huomiota Suomessa ovat saaneet vuonna 1942 Viroon karkotetut kahdeksan juutalaista, joista seitsemän kuoli Auschwitzissa. Näiden kohdalla on usein erheellisesti puhuttu luovuttamisesta. Leitzingerin mukaan päätös oli ”tarpeeton ja julma”, mutta laajemmassa kuvassa he olivat osa ”*kymmenistä tuhansista sota-aikana Suomen kautta kulkeneista ja lopulta Suomesta totalitaarisen*

⁵⁶⁰ Leeb 2018, 100.

⁵⁶¹ IKP 2/1940, 11.

⁵⁶² Leitzinger 2008, 196–197, 279.

⁵⁶³ Suomen Sosiaalidemokraatti, 10.9.1938. ”Kansainväliset rikolliset tarkan valvonnan alaisina”.

ulkovallan hirmuhallinnon tuhokoneiston armoille joutuneista”.⁵⁶⁴ IKPK ei suoraan liity tunnettuihin tapauksiin, mutta oli osa laajempaa luovuttamiseen ja karkottamiseen liittyvää keskustelua.

Yleisemmin vuosien 1938–1939 aikana Suomi lähetti vain vähän ilmoituksia IKPK:lle, kuten aiemminkin, ja eniten lehdessä olivat esillä Saksan alueet ja Keski-Eurooppa. Yksi harvoista suomalaisetsintäkuulutuksista oli elokuussa 1939 julkaistu ilmoitus suomalaisesta lakimiehestä, joka oli syyllistynyt muun muassa kavallukseen ja paennut ulkomaille⁵⁶⁵. Sodan alettua suomalaisten etsintäkuulutuksia ei IKPK:n julkaisussa juuri näkynyt. Kotimaassa rikosluvut taas paikoin jopa laskivat talvisodan aikana, mutta toisaalta selvitysprosentitkin olivat pienemmät⁵⁶⁶. Poliisi kuitenkin katsoi, että kriisiaikana kurittomuus vain kasvoi ja tavallista rikollisuutta vastaan oli käytävä yhä tiukemmin.⁵⁶⁷

Eikä poikkeusaika syrjäyttänyt rikollisuutta. Kesällä 1940 rikostutkimuskeskus ilmoitti IKPK:n julkaisussa Espanjan lähettilään asuntoon tehdystä murrosta Helsingissä⁵⁶⁸. Helsingin Sanomien arvion mukaan rikossaalis oli yli 500000 markkaa.⁵⁶⁹ Se oli suuruudeltaan samaa astetta kuin kellotukun murrossa vuonna 1936 ja uhrina oli vielä toisen maan edustaja, mikä osaltaan selitti tapauksen ilmoittamista. Suhtautuminen komissioon vaikuttaakin säilyneen normaalina, vaikka yhteydenpito väheni, eikä rikostutkimuskeskuksen vuosikertomuksiin päämajalta saapuneita tietoja listattu enää erikseen. Vuonna 1939 ulkomaille lähetettiin 34 henkilöllisyystiedustelua ja ulkomailta saapui 72⁵⁷⁰. Vuonna 1940 ulkomailta saapui 39 tiedustelua ja sinne lähetettiin 11.⁵⁷¹

Lukuja selittänee, että ihmisiä oli paljon liikkeellä. Suomeenkin oli saapunut valtavasti ulkomaalaisia vuoden 1938 jälkeen ja sodan sytyttyä⁵⁷². Eikä sota näyttänyt päättyvän. Saksa hyökkäsi Tanskaan ja Norjaan huhtikuussa 1940 ja kesäkuun loppuun mennessä vallattiin Ranska, Hollanti ja Belgia.⁵⁷³ Eristyksiin joutunut Suomi alkoi tunnustella yhteistyötä Saksan kanssa, joka puolestaan valmistautui idän sotaretkeen. Sen kanssa solmittiin kauttakulkusopimus ja ensimmäiset joukot saapuivat maahan

⁵⁶⁴ Leitzinger 2008, 223–224, 278, 286.

⁵⁶⁵ IKP 12/1939, 11.

⁵⁶⁶ Keskinen & Silvennoinen 2004, 161–162. Esimerkiksi Helsingissä rikostilanne näytti helpottuneen.

⁵⁶⁷ Vares 2016, 155.

⁵⁶⁸ IKP 9/1940, 11.

⁵⁶⁹ HS, 14.6.1940. ”Suuri jalokivivarkaus”. Ks. HS, 16.11.1940. ”Espanjan lähetystöön kesällä tehdyn murron jälkinäytös”. Marraskuussa tuomittiin neljä miestä varastettujen arvoesineiden kätkemisestä. Miehet olivat nimien perusteella todennäköisesti suomalaisia.

⁵⁷⁰ SPL 5–6/1940, ”Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomus vuodelta 1939”, 84.

⁵⁷¹ SPL 5/1941, ”Rikostutkimuskeskuksen vuosikertomus v:lta 1940”, 184–186.

⁵⁷² Leitzinger 2008, 191–193. Ks. Silvennoinen 2008b, 170. Suomen ulkomaalaisasetusten ja sen valvonta olivat tiukentuneet pakolaisten määrän kasvaessa, mikä seurasi eurooppalaisten jännitteiden kasvua.

⁵⁷³ Lackman 2007, 372.

syyskuussa 1940.⁵⁷⁴ Kivikataja kirjoitti myöhemmin kuullessaan, että saksalaisten saapuessa Koskimies ”kiiruhti liittymään saksalaissuomalaiseen yhdistykseen.”⁵⁷⁵ Jos huhu piti paikkansa, ei sekään välttämättä kertonut saksalaismielisyydestä, mutta ainakin mukautumisesta ja taktikoinnista.

Rikospoliisin osalta Anschluss, eikä sodan alkaminenkaan, lopettaneet IKPK:n kanssa tehtävää yhteistyötä. Syytä tälle ei ilmeisesti nähty ja olivathan muutkin pohjoismaat yhä mukana. Samalla järjestöstä koettiin edelleen olevan selvää hyötyä, vaikka kansainvälinen rikollisuus sinänsä oli vähäistä. Poliisin kannalta huomioitiin ja ennakoitiin uhkia turvallisuudelle, missä heijastui Euroopan turvallisuustilanne ja ennen sotaa siihen varautuminen. Samalla yhteistyön lopettaminen olisi ollut poliittinen ratkaisu, jollaiselle ei nähty sijaa tai tarvetta. Saatettiin kokea, että IKPK:ssa vallitsi lopulta ”normaalitilanne”, kuten pääsihteeri ja saksalaisetkin pyrkivät esittämään.

6.4 Väärennösrikoksia ja sabotaasia vastaan – Valpon IKPK-yhteydet

Esko Rieki ja Bruno Aaltonen matkustivat vuonna 1937 Saksaan salaiseen kommunisminvastaiseen poliisikokoukseen. Himmlerin ajatuksena oli perustaa Saksan johtama maailmanlaajuinen bolsevisminvastainen rintama ja suomalaisten lisäksi kokoukseen osallistui liuta muita Saksan kannalta merkittäviä maita, kuten Jugoslavia, Bulgaria, Unkari ja Italia.⁵⁷⁶ Finjautin mukaan suunnitelmassa oli kutsua laajempikin joukko valtioita, mutta tästä luovuttiin Saksan ulkoministeriön neuvosta. Todettiin, etteivät esimerkiksi Skandinavian maat liittyisi virallisesti tällaisiin aloitteisiin, mutta sen sijaan tuli harkita salaista yhteistyötä ja moni olikin valmis rajalliseen kanssakäymiseen. Muodolliseen kumppanuuteen kuitenkin ryhtyivät vain ne, joiden sympatiat olivat osin Saksan puolella. Haluttomuus viralliseen yhteistyöhön selitti osaltaan sitä, miksei IKPK:ta koettu väyläksi kommunismin vastaiselle toiminnalle.⁵⁷⁷

Kommunismen torjunta ei kuitenkaan ollut turvallisuuspoliisin ainoa toimialue. Valpo teki yhteistyötä saksalaisten kollegoiden kanssa esimerkiksi salakuljetus- ja väärennösrikosten parissa, joiden ehkäisyyn myös IKPK keskittyi. Ulottuvuudet yhdistyivät, kun lokakuussa 1938 Helsingin poliisin virkailija ilmoitti EK:lle kuullensa salakuljettaja Algoth Niskan levittävän väärennettyjä passeja ulkomaille. Tästä oli kertonut Broms-niminen tuttava, jonka mukaan Niska oli saman vuoden kesäkuussa matkannut Saksaan kaupatakseen suomalaisia passilomakkeita varakkaille juutalaisille. Broms ei ollut nähnyt lomakkeita, mutta todennut tietävänsä Niskan ”puuhailleen väärien passien

⁵⁷⁴ Silvennoinen 2008a, 166–168.

⁵⁷⁵ Kivikatajan päiväkirja, 15.1.1945.

⁵⁷⁶ Silvennoinen 2008a, 99. Paikalla oli yhteensä 15 valtion edustus.

⁵⁷⁷ Finjaut 1997, 120–121.

kimpussa”. EK:n tietojen mukaan Niska oli matkustanut useasti Euroopassa ja maksanut Bromsillekin matkan Pariisiin, missä tämän tuli kaupitella passeja. Siellä ollessaan hän oli kertomansa mukaan kuullut erään juutalaisen jääneen kiinni väärennetyn suomalaispassin käytöstä ja päättänyt ilmiantaa Niskan saksalaisille.⁵⁷⁸

Syksyn 1938 kuluessa EK:lle oli saapunut tietoja Euroopassa suomalaisilla passeilla liikkuvista juutalaisista ja asiaa selviteltiin pian korkeimmalla tasolla, kun se siirtyi Saksassa Gestapoa johtaneen Heinrich Müllerin pöydälle. Suomessa juttua hoiti tahollaan Aaltonen. Niskan toimintaan vuonna 1938 keskittyvässä Pro gradu -tutkielmassaan *Jussi Laitinen* on epäillyt, että korkean tason yhteistyö johtui maiden välille muodostuneesta tavasta, minkä lisäksi välit haluttiin säilyttää hyvinä ”poliittisesti epävarmoina aikoina”.⁵⁷⁹

Saksalaiset olivat kiinnostuneet Niskasta passien putkahdellessa esiin vuoden 1938 kuluessa. Niitä kaupiteltiin etenkin Saksassa ja lokakuussa EK:lle saapui kirje, jossa ilmoitettiin, että Niskaa vastaan oli Saksassa aloitettu maanlaajuinen miesjahti.⁵⁸⁰ Joulukuussa 1939 RKPA:n liikkuvien ja ammatillisten petoksenteijöiden ja väärentäjien vastainen keskus (*Reichszentrale zur Bekämpfung reisender und gewerbsmäßiger Betrüger und Fälscher*) antoi IKPK:n julkaisussa kansainvälisen pidätysmääräyksen suomalaisiin passeihin keskittyvästä väärentäjäliigasta. Tekijöiden joukossa oli myös Niska.⁵⁸¹ Tapaus varmasti kiinnosti saksalaisia myös juutalaiskysymyksen kannalta, mutta IKPK:n puolesta tekijöitä etsittiin lähinnä väärentäjinä ja muina rikollisina.

Tapausta koskevien Valpon asiakirjojen yhteydestä löytyy myös Internationale Kriminalpolizein numero vuodelta 1940. Valpossa oltiin tietoisia julkaisusta, vaikkei sitä Koskimiehen toimesta sille ilmeisesti tilattu. Vielä helmikuussa 1942 rikostutkimuskeskukselle saapui Vaasan osastolta tiedustelu koskien julkaisun tilaamista⁵⁸². Kirjettä ei ole säästynyt, mutta asiaa koskeva hakukortti osoittaa, että julkaisusta oltiin kiinnostuneita. Lisäksi Valpo vastaanotti rikostutkimuskeskukselta 1930- ja 1940-luvuilla passilomakkeita, joita IKPK:n kautta Suomeen saapui. Se tuskin oli poikkeuksellista ja muissakin maissa turvallisuuspoliisi saattoi hyötyä IKPK:n verkostoista.

⁵⁷⁸ ”Ilmoitus”, 21.10.1938, s. 1–7. XXXIII, 3017 smp, amp, VALPO I, KA.

⁵⁷⁹ Laitinen 2009, 94.

⁵⁸⁰ ”Heinrich” Valpolle, 21.10.1938. XXXIII, 3017 smp, amp, VALPO I, KA.

⁵⁸¹ IKP 19/1939, 5.

⁵⁸² Hakukortti KD 6102-132, Vaasan VP:n kirje 6.2.1942. F-hakukortit 1931–1945, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

Valpo ja Gestapo vaihtoivat tietoja Niskan tapauksesta lähes vuoden ajan. Tuomiot tapauksessa annettiin kuitenkin Helsingissä, eikä esimerkiksi luovuttamisesta puhuttu. Niskalle annettu varsin kevyt rangaistus käsitti vain anastettujen lomakkeiden arvoa vastaavan korvauksen. Kaiken kaikkiaan hän oli myynyt 48 itävaltalaisille ja saksalaisille juutalaisille yhteensä 50 väärää passia. Kymmenen heistä jäi kiinni Saksan rajalla ja kymmenen pakomaissa.⁵⁸³ Vyyhden selvittämiseen osallistui useita poliisitahoja ympäri Eurooppaa ja se osoitti, että poliisia yhdisti laajempi käsitys yhteistyöstä poliittisten ristiriitojen ja levottomuuksien ulkopuolella. Myös turvallisuuspoliisi hyötyi tästä.

Verkostomaisuus ja henkilökohtaiset suhteet tekivätkin vaikeaksi määritellä, mikä lopulta kuului IKPK:n toiminnan piiriin. Tästä ruotsalaisena esimerkkinä Selling on pitänyt saksalaisvastaisen sabotaasijoukko ”Wollweber-liigan” tutkintaa. Saksalaiset pitivät liigaa osana bolsevismin uhkaa maailmalle ja Saksan viranomaiset vierailivat vuonna 1939 Tukholmassa keskustellakseen sen torjumisesta. Tapaamiseen osallistuivat Ruotsin salaisen poliisin päällikkö Martin Lundqvist ja maata IKPK:ssa edustanut Tukholman poliisipäällikkö Ros. Kokouksessa luotiin yhteistyökanava Gestapon ja ruotsalaisten välille, minkä myötä jälkimmäiset välittivät Saksaan tietoja tapauksesta.⁵⁸⁴

Silvennoisen mukaan juttu tiivistä välejä pohjoismaidenkin viranomaisten kesken, joista kukin oli omilla tahoillaan yhteydessä Saksaan. Keväällä 1939 Tukholman rikospoliisi kutsui pohjoisia virkaveljiään Ruotsiin neuvottelemaan tapauksesta ja Suomesta kokoukseen osallistui Aaltonen. Hän sai kuulla, että ainakin Tanskan rikospoliisi oli jo ”läheisissä väleissä Saksan turvallisuuspoliisin kanssa” ja maan edustaja toivoi, että voisi yhteistyön ylläpitämiseksi luovuttaa muilta saamiaan tietoja saksalaisille. Aaltonen totesi, ettei aineistoa tulisi luovuttaa viranomaisille, joiden tavoitteista ja toimintatavoista ei oltu täysin tietoisia. Tietoja päädyttiinkin luovuttamaan vain osittain ja harkiten.⁵⁸⁵

Saksa sai tapauksen selvittämiseen tukea Ruotsista, vaikka virallisesti Tukholman poliisin yhteydet Saksan turvallisuuspoliisiin oli katkaistu vuosina 1939–1941. Yhteistyö kiihtyi Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon ja SKA vaihtoi tuntomerkkietietoja liigaan liittyvistä epäilyistä IKPK:n ja RKPA:n kanssa. Saksalaiset myös painostivat ruotsalaisia luovuttamaan tietoja poliittisista pakolaisista ja RSHA toimitti Ruotsiin listan 101 kommunistisesta pakolaisesta maassa. Pyynnöistä kuitenkin

⁵⁸³ Laitinen 2004, 94–96, 102–103. Ainakin kolme kiinnijääneistä menehtyi keskitysleireillä.

⁵⁸⁴ Selling 2017, 334–336. Ernst Wollweberin johtama joukko teki menestyksekkäitä iskuja Saksan ja sen liittolaisten laivoja vastaan. Sillä oli Skandinaviassa hyvät verkostot ja Neuvostoliiton tuki. Ks. Silvennoinen 2008a, 106–109. Iskujen kohteeksi oli elokuuhun 1938 mennessä joutunut jo 12 alusta Saksasta, Italiasta, Japanista ja Puolasta. Epäiltyjen joukossa oli myös ainakin yksi suomalainen.

⁵⁸⁵ Silvennoinen 2008a, 110–11. Myös Lund 2016, 18.

kieltäydyttiin ulkopoliittiseen linjaan vedoten, vaikka ”poikkeuksiakin tehtiin”. Lundqvistin mukaan tarkoituksena oli pitää saksalaiset siinä uskossa, ettei Ruotsi täysin tyrmännyt yhteistyötä.⁵⁸⁶

Muillakin IKPK:ssa toimineilla oli yhteyksiä Gestapoon. Finjaut on nostanut esille amsterdamilaisen poliisin Broekhoffin, joka oli osin omasta aloitteestaan säännöllisesti yhteydessä Saksan salaisen poliisin kanssa vuodesta 1934 alkaen. Hänellä oli merkittävä rooli Hollannin poliittisessa poliisissa toimiessaan IKPK:n varapuheenjohtajana ja kotimaansa kansainvälisen toimiston päällikkönä. Broekhoff vaikutti olleen halukas hyödyntämään IKPK:ta myös kommunismin vastaiseen toimintaan, mutta Finjaut toteaa, ettei komissiota itsessään voi pitää salaisen poliisin toimialustana, vaikka yksittäiset jäsenet olivatkin valmiita yhteistyöhön Gestapon kanssa.⁵⁸⁷

Sandlerin komission raportin perusteella Ruotsin viranomaisten IKPK:lle ja RKPA:lle luovuttamaa materiaalia päätyi vuosina 1937–1939 useissa tapauksissa Gestapon käsiin. SKA:n todettiin vaihtaneen IKPK:n kanssa tietoja pakolaisista ja IKPK:n vastauksissa oli ollut mainintoja näiden poliittisesta toiminnasta. Lisäksi SKA ilmoitti vuonna 1941 IKPK:lle Wehrmachtin karkurista, joka sittemmin pidätettiin. Tapauksen tultua ilmi Söderman oli todennut, että henkilötietoja luovutettaessa tulisi harkita asian ”humanitaarista” puolta, mutta tietoja pakolaisista annettiin tämän jälkeenkin ”joitakin kertoja”. Sandlerin komissio arvioi, että tiedonvaihto saattoi vaarantaa pakolaisten sukulaiset Saksassa jo vahvistamalla pakolaisstatuksen. Poliisin katsottiin laiminlyöneen tiedonvaihdon kriittisen arvioinnin ja jättäneen huomiotta yhä selvemäksi käyneet sortotoimet. Etenkin, kun IKPK oli ”selvästi Gestapon hallussa”.⁵⁸⁸ Suomalaistenkin täytyi olla tietoisia tästä mahdollisuudesta. Ei ole kuitenkaan täysin selvää, miten se vaikutti toimintaan.

On mahdollista, että Suomesta luovutettiin 1930-luvulla IKPK:n kautta suoraan tai epäsuorasti tietoja poliittisista pakolaisista, mutta arkistojen perusteella tähän on vaikea antaa tyhjentävää vastausta. Niiden valossa rikostutkimuskeskus ei vaikuta olleen tekemisissä Gestapon kanssa, eivätkä Valpon ja IKPK:n yhteydet olleet kovin tiiviit. IKPK:lle luovutettiin taas Suomesta ilmeisen vähän mitään tietoja jo käytännön syistä, mutta osa materiaalista on ilmeisesti ehditty hävittää. Suomesta karkotettiin täällä rikoksiin syyllistyneitä ja etsittiin etsintäkuulutettuja henkilöitä, jotka saattoivat olla juutalaisia tai kommunisteja, mutta tuolloinkaan tapausten ei katsottu olleen varsinaisesti poliittisia tutkimuksia. Suomen turvallisuuspoliisin kiinnostus IKPK:ta kohtaan noudatti osaltaan samaa kaavaa kuin muun poliisin ja oli vilkkaimmillaan 1920- ja 1930-luvuilla.

⁵⁸⁶ Selling 2017, 335–336.

⁵⁸⁷ Finjaut 1997, 122–123.

⁵⁸⁸ Selling 2017, 340.

Valpon suhteet Saksaan tiivistyivät vuoden 1940 syksyllä. Yhteistyö syveni ja Silvennoisen mukaan Valpo omaksui Saksaa myötäileviä piirteitä toimintaansa ohjaavissa uhkakuvissa. Jatkosodan alkaminen vaikutti taas yleisemminkin Valpon sisäisiin mielipiteisiin esimerkiksi IKL-myönteisyytenä.⁵⁸⁹ IKPK:n osalta Suomen merkittävin toimenpide jatkosodassa oli liittyminen kansainväliseen poliisiradioverkkoon. Asiaa oli pitkään tiedusteltu IKPK:n taholta ja viimeisessä kirjeessään Saksaan 30. kesäkuuta 1944 Koskimies perusteli vastauksen viipymistä sotaan liittyvillä ”moninaisilla ja vaikeilla tehtävillä” ja käytännön esteillä. Nyt hän kuitenkin saattoi ilmoittaa asian saaneen siunauksen hallitukselta. Toisaalta Koskimies totesi, ettei maassa voitu kustannusten vuoksi hankkia kalustoa tarkoitusta varten, vaan yhteyksistä vastaisi Posti- ja lennätinlaitos, joka omasi tarvittavat laitteet. Laitos ottaisi yhteyttä komissioon asian järjestämiseksi, mutta siihen menisi ainakin kuukausi. Lopuksi Koskimies korosti olevansa ilahtunut, että Suomi liittyisi tiiviimmin komissio toimintaan.⁵⁹⁰ Ei ole varmaa, oliko Posti- ja lennätinlaitos yhteydessä komissioon tai oliko se edes tarkoitus. Kyseessä saattoi olla tietoinen viivyttely ja irtiotto Saksasta. Saksan häviö oli käynyt selväksi ja Suomen ulkopoliitiikassa korostuivat erillissotateesi ja Saksan vaatimusten välttely⁵⁹¹.

Tarkempi selvitys IKPK:n ja Suomen sodanaikaisesta yhteistyöstä on jatkotutkimuksen tehtävä. Samalla voidaan tarkentaa IKPK:n verkostoissa vaihdetun tiedon luonnetta ja valvonnan kohteeksi joutuneiden ihmisten kohtaloita. Jäsenmaissa etsintäkuulutetut nähtiin usein ei-toivottuina ulkomaalaisina ja (ammatti)rikollisina, eikä näiden ei-poliittiseen rikollisuuteen välttämättä liittynyt ongelmaa, vaikka Saksan kehitys oli tiedossa. Vähenevään yhteistyöhön ei Suomen osalta kenties liittynyt välttelyä aluksi, vaan IKPK muuttui yhdentekeväksi taantumisensa myötä ja Suomessa keskityttiin sotaan. Jatkosodan viime kuukausina yhteyden katkaiseminen kävi järkeen valtion etsiessä uutta suuntaa tappion häämöittäessä.

7 Jälkinäytös – päämaja muuttaa Berliiniin

”Koska IKPK:n puheenjohtajuuden luottaminen Saksan turvallisuuspoliisin johtajalle on erittäin oivallinen, käytännöllinen ja myös periaatteessa oikea ratkaisu, kun otetaan

⁵⁸⁹ Silvennoinen 2008a, 192–193.

⁵⁹⁰ Koskimies Nebelle, 30.6.1944. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP. ”-- die zahlreichen und schwierigen Aufgaben--.”

⁵⁹¹ Jokisipilä 2010, 277.

huomioon Saksan rikospoliisin loistavat saavutukset, ilmoitan, että komission jäsenenä annan mielelläni hyväksyntäni tälle--.”⁵⁹²

M. E. Koskimies Arthur Nebelle 16.6.1940.

Otto Steinhäusl kuoli kesäkuussa 1940. IKPK:n julkaisussa todettiin tämän hautajaisiin osallistuneen useita ”puolueen”, Wehrmachtin ja kolmannen valtakunnan edustajia sekä eurooppalaisia IKPK:n jäseniä.⁵⁹³ Saksan poliisijohto otti tilaisuudesta vaarin ja järjestelyt Reinhard Heydrichin puheenjohtajaksi nimittämiseksi saatettiin alulle hautajaisissa, kun paikalla olleet jäsenet, muiden muassa Nebe ja Zindel, kokoontuivat keskustelemaan IKPK:n tulevaisuudesta. Dressler korosti IKPK:n julkaisussa, että keskustelun tarkoituksena olivat vilpittömät. Todettiin, että IKPK:n johto tuli luovuttaa ”kulttuurivaltiolle”, jolla oli hyvin järjestelyt ja esimerkillinen poliisi. Lisäksi vaikeina aikoina järjestö tarvitsisi vahvan johtajan, joka tunnettiin hyvänä esimiehenä ja alan asiantuntijana. Saksa olisi oiva vaihtoehto, koska Wien oli osa valtakuntaa, maassa oli riittävät resurssit ja sen rikospoliisi tunnettiin hyvänä. Dressler ilmoitti ”kulttuurimaailman olevan vielä kiitollinen Saksalle” ja ylisti jäseniä, jotka yhä ilmaisivat toveruuttaan.⁵⁹⁴ Esitys heijasteli Saksan tavoitteita. Päämaja keploteltiin pois Wienistä ja tiukempi ote IKPK:sta voitiin taata näennäisesti sääntöjä noudattaen.

Heinäkuussa 1940 Dressler perusteli Heydrichin nimittämistä komission johtoon sillä, ettei IKPK:ssa ehditty varautua puheenjohtajan kuolemaan ja kysymys oli ratkaistava nopeasti, jotta lähes kaksi vuosikymmentä kestänyt työ jatkuisi. Sota hankaloitti toimintaa, joka ilman puheenjohtajaa olisi entistä heikommassa tilassa. Sotatilanteen aiheuttamista ”vaikeuksista” johtuen valintaa ei voitu tehdä varapuheenjohtajistosta, minkä lisäksi moni asui Dresslerin mukaan niin kaukana päämajasta, ettei tehokas yhteistoiminta olisi mahdollista. Päämajan ja hallintokomitean yhteydet olivat nekin osin katkenneet. Yhteenlaskussa Heydrich jäi sopivasti ainoaksi vaihtoehdoksi.⁵⁹⁵

Syyskuussa RSHA:n johtaja paistatteli komission julkaisussa SS-univormussaan ja Dressler totesi nimittämisen tapahtuneen yksimielisesti.⁵⁹⁶ Deflem on kuitenkin todennut, että vain 15 jäsentä vastasi

⁵⁹² Koskimies Nebelle, 16.6.1940, Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934-1944, IKPK, Kansainvälinen yhteistyö ja rikostiedustelu, KRP-RTK, KRP. ”Weil das Anvertrauen der Präsidentschaft der IKPK dem Chef der deutschen Sicherheitspolizei eine sehr glückliche und praktische Lösung dieser Frage bildet und auch prinzipiell richtig ist, in Betracht der glänzenden Leistungen der deutschen Kriminalpolizei, teile ich hiermit mit, dass ich als Mitglied der Kommission diesem Antrag meine Zustimmung gern erteile.”

⁵⁹³ IKP 7/1940, Oskar Dressler, ”Zum Tode des Polizeipräsidenten Otto Steinhäusl”, 1-3.

⁵⁹⁴ IKP 10/1940, Oskar Dressler, ”Der Chef der deutschen Sicherheitspolizei SS-Gruppenführer Heydrich – Präsident der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission”, 1-3. ”-- die Deutschland den Dank der Kulturwelt sichert.”

⁵⁹⁵ Dressler kaikille jäsenille, 7.7.1940. IKPK:n kirjeet 1939-1944, IKPK, Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu, KRP-RTK, KRP.

⁵⁹⁶ IKP 10/1940, Oskar Dressler, ”Der Chef der Deutschen Sicherheitspolizei SS-Gruppenführer Heydrich – Präsident der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission”, 2.

hyväksyvästi, mikä oli alle valintaan tarvittavat kaksi kolmasosaa. Niinpä laskuista jätettiin tietoisesti pois ne, joita ei sodan vuoksi tai muista syistä saatu kiinni, minkä lisäksi vastaamatta jättäneiden todettiin myöntyneen.⁵⁹⁷ Breslerin mukaan ajoissa vastasivat miehitetyt Tanska, Norja, Belgia ja Hollanti ja ”saksalaismieliset” Italia, Unkari, Espanja, Bulgaria, Portugali, Kreikka, Turkki, Sveitsi ja Suomi. Myöntävä vastaus saatiin myös Ruotsilta.⁵⁹⁸

Tämä oli vaikuttava esitys siitä, kuinka SS lopulta manipuloi itsensä IKPK:n johtoon pääsihteerin avulla. Asiat väännettiin haluttuun muottiin ja puhuttiin parhain päin. Paperilla varapuheenjohtajistoon kuului useita maita, jotka olivat sodassa Saksan kanssa, mutta tilanne kuitattiin valitettavana esteenä, eikä taustalla vaikuttavan politiikan nähty kuuluvan poliisiyhteistyön piiriin. Samalla sota jätti Saksan käytännössä ainoaksi vaihtoehdoksi. Vaikka jatkuvuutta korostettiin, oltiin poikkeustilanteen varjolla valmiita joustamaan säännöstä säilyttää puheenjohtajuus Wienissä.

Jäsenten vaihtoehtoina oli sopeutua tilanteeseen tai lopettaa yhteistyö.⁵⁹⁹ Suomessa komissioon oltiin valmiita uskomaan ja Koskimies totesi kesäkuussa 1940 Nebelle, että vaikka IKPK oli sodan vuoksi kohdannut vaikeuksia, tuli toimintaa jatkaa. Koskimiehen mukaan se oli järjestön saavutusten valossa suorastaan velvoite. Hän yhtyi esitykseen uudesta puheenjohtajasta ja totesi puheenjohtajuuden luovuttamisen Saksalle olevan ”oivallinen ja periaatteessakin oikea ratkaisu”.⁶⁰⁰ Lisäksi yhteistyötä jatkaneisiin kuului saksalaismielisiä ja ”puolueettomia” maita, joiden poliisille kysymys ei asettanut poliittista estettä. IKPK:n koettiin olevan sellaisen yläpuolella ja kenties ovi Saksalle pidettiin tietoisesti raollaan.

Kesällä 1940 Dressler kuvasi hohdokkaasti, kuinka IKPK saisi Berliinistä uuden päämajan ja siirtyisi uuteen vaiheeseen sen saadessa Saksan poliisin osaamisen ja tilat käyttöönsä. Heydrichin käsissä tulevaisuus olisi kirkas ja järjestö kukoistaisi. Pääsihteerin alleviivasi ratkaisujen olevan perusteltuja ja satoi muutokset osaksi luonnollista jatkumoa selittäen, että Saksassahan sijaitisi myös kansainvälisen poliisiradion pääasema.⁶⁰¹ Uudeksi osoitteeksi ilmoitettiin toukokuussa 1941 Berlin-Wannsee, Am Kleinen Wannsee 16. Sinne siirrettiin kaikki komission elimet julkaisun toimitusta

⁵⁹⁷ Deflem 2002b, 25.

⁵⁹⁸ Bresler 1992, 54.

⁵⁹⁹ Andreas & Nadelman 2006, 96.

⁶⁰⁰ Koskimies Nebelle, 16.6.1940. Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944, IKPK, Kansainvälinen yhteistyö ja rikostiedustelu, KRP-RTK, KRP.

⁶⁰¹ IKP 10/1940, Oskar Dressler, ”Der Chef der Deutschen Sicherheitspolizei SS-Gruppenführer Heydrich – Präsident der Internationalen Kriminalpolizeilichen Kommission”, 3.

myöten.⁶⁰² Söderman muisteli, että ”joltain ei-arjalaiselta ryöstettyyn loisteliaaseen huvilaan” muuttivat myös ”onnettomat” virkailijat Itävallasta.⁶⁰³

Muutosten perusteleva luonnollisena jatkumona ja takuuna yhteistyön menestymiselle osoitti, kuinka vakaasti osa aktiiveista oli valmis uskomaan järjestöön ja saksalaiset halukkaita jatkamaan toimintaa. Julkikuvaa normaalista haluttiin pitää yllä ja esimerkiksi sodasta puhuttiin vaikeana aikana, josta komissio selviytyisi yhdessä. Vaikuttaa siltä, että osa jäsenistä oli valmiita hyväksymään kaiken tämän. Muutoksiin ei voitu vaikuttaa ja samalla Saksassa saatettiin nähdä tulevaisuus.

Sodan edetessä toimintaan osallistui enää muutamia itsenäisiä valtioita ja järjestö muodostui viimeistään vuonna 1941 Saksan liittolaisten kerhoksi ”puolueettomia” Ruotsia ja Sveitsiä lukuun ottamatta. Vuonna 1942 jäsenmaksun maksoivat Portugali, Sveitsi, Ruotsi, Espanja, Suomi, Unkari, Turkki, Romania, Italia, Saksa ja miehitetty Norja ja Tanska⁶⁰⁴. Finjaut on todennut, että vaikka toiminta menettikin kansainvälisen merkityksensä, näkivät Himmler ja Heydrich järjestön vallankäytön välineenä.⁶⁰⁵ Innokas yhteistyö jäi kuitenkin haaveeksi.

Lopulta IKPK luhistui Saksan mukana vuonna 1945, mutta se perustettiin uudelleen pian sodan jälkeen. Toukokuussa 1946 Suomen ulkoasiainministeriölle saapui kutsu Brysseliin konferenssiin, jonka tarkoitus oli herättää IKPK henkiin. Kirjeessä todettiin: ”*Vihollisuuksien aikana kansainvälisen rikospoliisikomission toiminta oli lähes olematonta. Nyt sitä ei ole lainkaan.*”⁶⁰⁶ Mukaan oli ilmoittautunut useita poliiseja, jotka olivat olleet IKPK:ssa ennen sotaa ja joita yhdisti vanha tavoite yhteistyön kehittämisestä rikollisuuden vastustamiseksi. Suomenkin yhteistyö jatkui Hietaniemen mukaan pian ”entisissä mitoissaan”.⁶⁰⁷

Suomen poliisissa kansainvälistyminen ja ulkomaisten seuraaminen jatkui, mutta 1980-luvulle tultaessa kotimainen osaaminen oli jo niin tasokasta, ettei varsinaista mallia enää etsitty. Ulkomaille toki pidettiin yhteyttä, etenkin pohjoismaihin, mutta täysi noviisi Suomi ei ollut.⁶⁰⁸ Suomea ei voinut enää pitää vain syrjäisenä pikkumaana, jonka kansainvälisyyttä ruokki uteliaisuus ja ulkomaansuhteiden luominen. Satunnaisesta yhteistyöstä alkanut kansainvälinen toiminta kiihtyi ja

⁶⁰² IKP 4/1941, Oskar Dressler, 1.

⁶⁰³ Söderman 1958, 448.

⁶⁰⁴ Sisällitys IKP:n vuosikertaan 1942, 1.

⁶⁰⁵ Finjaut 2016, 28.

⁶⁰⁶ Tukholman lähetystö UM:lle 13.5.1946. Liite, s. 1. 106 C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset, UM. ”*Pendant la durée des hostilités, l'activité de la Commission Internationale de Police Criminelle devint quasi inexistante. Actuellement elle est nulle.*”

⁶⁰⁷ Hietaniemi 1995, 181.

⁶⁰⁸ Vares 2016, 334

laajeni ja Interpolistakin tuli yhä tärkeämpi kumppani, mutta edelleen 1990-luvun jälkipuoliskolla yhteistyössä korostuivat Pohjoismaat, Viro, Venäjä ja ”keskeiset EU-maat”⁶⁰⁹.

Kansainvälinen poliisiyhteistyö on nykyäänkin kohdannut ristiriitoja ja pelkoja järjestön politoistumisesta. Vuonna 2021 Interpolin puheenjohtajaksi nimitettiin Ahmed Nasser al-Raisi, jonka valintaa Helsingin Sanomien mukaan kritisoitiin ihmisoikeusjärjestöissä, koska sen pelättiin johtavan ”siihen, että sortohallinnot pääsevät käyttämään Interpolia hyväkseen.”⁶¹⁰ Interpol ja sen toimintaa tarkkaileva maailma on löytänyt lähimenneisyydestä yhtymäkohtia kaukaisempaan historiaan ja keskustelu kuvaa poliisiyhteistyöhön sen ulkopuolelta kohdistuvaa kritiikkiä ja sisäisiä ristiriitoja, jotka ovat vaikuttaneet siihen aina 1800-luvulta alkaen. Nykyisellään Interpol on maailman suurin poliisiorganisaatio, josta on kansainvälisen yhteistyön osalta ollut suurta hyötyä Suomessakin. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö sen väärinkäyttö olisi mahdollista tai kaikilla toimijoilla olisi vain vilpittämiä tarkoituksia. Siksi sen menneisyyttä on hyvä tarkastella.

Tulevaisuudessa poliisin kansainvälinen toiminta monipuolistuneen ja, kuten sata vuotta sitten, tekninen kehitys on tuonut mukanaan uusia uhkakuvia. Lennättimen ja rautatien ovat korvanneet yhä nopeampi ja vapaampi liikkuminen ja miltei koko maailma on yhdistynyt sähköiseen verkostoon. Suomen poliisi toteaaakin verkkosivuillaan: ”Tietoverkoissa valtioiden rajoilla on vain vähän merkitystä”⁶¹¹. Interpol on puolestaan kuvannut: ”Vaikka jotkin rikokset (murha, ryöstö) ovat pysyneet muuttumattomina vuosien saatossa, toiset ovat seuranneet teknologista, taloudellista ja sosiologista kehitystä maailmassamme (kuten tietoverkkorikollisuus ja ihmisten salakuljetus).” Uusien teknologioiden avustamana rikollisten tunnistaminen ja rikollisuuden vastainen taistelu ovat edelleen toiminnan ytimessä.⁶¹² Poliisiyhteistyö jatkaa mukautumistaan ympäristöönsä ja heijastelee ympäröivää maailmaa käsityksineen, mutta kumpuaa edelleen monin osin vanhoista tarpeista ja lähtökohdista.

8 Johtopäätökset

Suomessa poliisi on aina seurannut kansainvälistä kehitystä. Ulkomailta haettiin 1920–1930-luvuilla ennen kaikkea malleja ja oppeja, joiden avulla kehittää poliisia kotimaassa. Lisäksi kansainvälisestä yhteistyöstä muodostui vähitellen käytännön pakko. Kansainvälistyminen koettiin tärkeäksi niin

⁶⁰⁹ Pajuoja 1998, 36, 41–42.

⁶¹⁰ ”Interpolin puheenjohtajaksi valittiin Arabi-emiraattien kenraali, jota syytetään kidutuksesta”. *Helsingin Sanomat*, 25.11.2021 <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000008431411.html>> [luettu 15.12.2021].

⁶¹¹ ”Kansainvälinen yhteistyö”. Poliisin verkkosivut. <<https://poliisi.fi/kansainvalinen-yhteistyö>> [luettu 14.9.2021]

⁶¹² ”Our History”. Interpolin verkkosivut. <<https://www.interpol.int/Who-we-are/Our-history>> [luettu 20.1.2021].

maan hallinnossa, poliisipäälllystössä kuin ammattikunnassa yleisemmin. Euroopan tasolla pitkään muottiaan hakenut rikospoliisiyhteistyö kulmineitui kansainvälisen rikospoliisikomission, IKPK, perustamiseen vuonna 1923. Se syntyi poliisin huolesta liittyen kansainvälistyvään rikollisuuteen ja perustettiin itsenäistyvää alaa tukevaksi, välittömäksi ja riippumattomaksi järjestöksi. Poliisi ei kuitenkaan toiminut tyhjiössä ja IKPK oli perustamisestaan alkaen altis ympäristölleen, heijasteli aikakautensa kehitystä ja tarjosi alustan erilaisille vaikutusyryityksille.

Suomen poliisi liittyi järjestöön vuonna 1928. Ryhtyessään kansainväliseen yhteistyöön poliisi halusi pysytellä kehityksen kintereillä ja kehittää toimintaa kotimaassa. Samalla kansainvälisyys vaikutti poliisin toimintakulttuurin ja oli osa sen identiteetin etsimistä. Kansainvälisten mallien toivottiin kiinnittävän poliisin ”läntiseen sivistykseen” ja osaksi sen kulttuuripiiriä. Toisaalta ulkomaisten mallien merkitystä ei tule liioitella. Vaikka poliisissa toivottiin alan kansainvälistä yhtenäistämistäkin, ratkaisut haluttiin sovittaa kunkin maan omiin oloihin. Suomen olot ja resurssit olivat hyvin erilaiset kuin Euroopan ”sivistysvaltioiden”, eikä toimintamalleja voitu monesti sellaisinaan ottaa käyttöön. Suomessa korostuivat 1930-luvulla etenkin Pohjoismaat ja niiden samankaltaisuus ja jaettu historia resonoivat poliisissa. Lisäksi tärkeitä olivat alan huppumaina tunnetut Saksa ja Itävalta.

Poliisin julkisuudessa Hitlerin Saksaan suhtauduttiin kuitenkin 1930-luvulla varovasti, eikä maa herättänyt valtavaa innostusta. Toisaalta osa saattoi kokea Saksan tehneen oikeita ratkaisuja, eivätkä niiden taustatekijät kuuluneet poliisin pohdittavaksi. Lisäksi kiinnostuksen taustalla vaikutti muisto Weimarista. Uuteen Saksaan liittyviä kiusallisia kysymyksiä haluttiin välttää, mikä näkyi myös saksalaisten omissa julkituloissa IKPK:ssa. Vaikka Saksaan suhtauduttiin toisinaan epäillenkin, korostettiin Suomessa IKPK:n verkostojen tehokkuutta ja etuja edelleen vuosina 1938–1940.

Rikospoliisien foorumina IKPK:ssa keskityttiin tavallisen rikollisuuden vastustamiseen irrallaan politiikasta ja ulkopuolisista elimistä. Tarkoitus oli pyrkiä välittömään ja turvalliseen yhteistyöhön, mutta Euroopan kiihtyvässä kaaoksessa päätös johti tilanteeseen, jossa kompromissit avittivat osaltaan sen päätymistä saksalaisten haltuun Anschlussissa vuonna 1938. IKPK:n Eurooppakeskeisyys ja päämajan sekä puheenjohtajuuden sitominen Wieniin altisti järjestön radikaalien voimien paineelle, mikä lopulta koitui sen kohtaloksi.

IKPK:ssa keskeisiin kysymyksiin kuuluivat rikollisten tunnistaminen ja väärennösten vastustaminen, jotka liittyivät vahvasti valvonnan ja kontrollin tarpeeseen. Tätä kohdistettiin monissa maissa yksilöityihin, yhteiskunnalle vaarallisiksi koettuihin ihmisryhmiin, kuten irtolaisiin ja

romaneihin. IKPK:ssa käydyt keskustelut heijastelivat aikansa käsityksiä rikollisuudesta ja sen torjumisesta. Myös kommunismi oli monessa maassa laitonta ja viranomaisen silmissä oli yleistä pitää rikollista ja kommunistia synonyymeina. Tähän liittyi samalla työttömyyteen ja toisinaan etnisyyteen yhdistettyjä käsityksiä sivistymättömyydestä ja rikollisuudesta. Näkemykset ilmensivät ajan poliisikulttuuria ja heijastelivat jaettuja käsityksiä, joiden kautta Hitleriäkin saatettiin ymmärtää.

Vaikka Saksalla oli vähän tutkimuksellista vaikutusta komission yhteistyöhön, oli se muokkaamassa sen toimintakulttuuria. Saksa liittyi tiiviisti IKPK:n ”mustalaisuuden” vastaiseen konsensukseen ja IKPK:n yhteyteen perustettiin 1930-luvun lopulla ”mustalaisuuden vastainen keskus”. Sen todellinen vaikutus ja laajuus on jäänyt hämärän peittoon. Keskus kuitenkin heijasteli poliisia yhdistänyttä tapaa suhtautua tiettyihin yhteiskunnan ulkopuolisiksi koettuihin ryhmiin, kuten romaneihin. Keskus ei liittynyt vain rikollisten valvontaan, vaan ihmisryhmän kontrollointiin haitalliseksi koetun elämäntavan perusteella. Tämä ei ollut Euroopassa poikkeuksellista. Suomessakin oli voimassa esimerkiksi irtolaislaki ja rikostutkimuskeskusta ohjeistettiin olemaan yhteydessä ”mustalaisuuden vastaiseen keskuksen” sitä koskevissa asioissa. Suomen toiminta keskuksessa ei kuitenkaan ollut aktiivista, koska maassa ei juuri tavattu sitä koskevia henkilöitä. Suomen edustaja M. E. Koskimies, näki, ettei ”mustalaisyksymyksellä” ollut suurta roolia Suomessa. Toisaalta esimerkiksi irtolaislailla pyrittiin osin väestön valvontaan.

Lisäksi poliisi oli kiinnostunut rikollisuuden ennaltaehkäisemistä. Saksan malleja ei oltu valmiita suoraan hyväksymään, mutta Suomessa heijastuivat yleiset käsitykset rikollisuuden ennaltaehkäisystä, eivätkä keskitysleiritkään olleet rangaistuskeinona täysin mahdolloman kuuloisia. Saksa oli äärimmäisyydessään poikkeus, mutta laajassa kuvassa sen toimet liittyivät perinteisiin viholliskuviin ja toimintatapoihin. Sen varaan saksalaiset myös rakensivat ulkomaihin kohdistettua narratiiviaan. Monissa maissa oltiin valmiita nykyään radikaaleilta tuntuviin toimiin, sillä niitä pidettiin hyväksyttävänä ja niihin uskottiin. Poliisin nojasi alan muoti-ilmiöihin, kuten moni muukin ammattiryhmä. Suomessa Koskimies näki esimerkiksi irtolaisten erityisvalvonnan tärkeäksi. Voimassa oli myös sterilisaatiolaki, joka rikollisten osalta pyrki yhteiskunnallisen vaaran torjumiseen.

Samaan aikaan poliittisella valvonnalla ja rikospoliisilla oli Euroopassa ja Suomessa pitkät perinteet ja näillä oli yhteisiä tavoitteita. Turvallisuuspoliisin, kuten muunkin poliisin, näkökulmasta liikkuva rikollisuus ja väärennösrikokset olivat uhka sisäiselle turvallisuudelle. Joissakin tapauksissa IKPK:ssa käsiteltyjä juttuja päätyikin myös Valpon ja Gestapon työpöydille. Rikostutkimuskeskus ei kuitenkaan vaikuta olleen tekemisissä Gestapon kanssa, eivätkä Valpon ja IKPK:n yhteydet olleet

erityisen tiiviit. Vain puolueettomuus ja epäpoliittisuus takasi IKPK:lle toimintarauhan ja se pyrki virallisesti pysyttelemään poliittisten tutkimusten ulkopuolella.

Kokonaisuudessaan Suomen toiminta IKPK:n kanssa oli vaatimatonta, sillä kansainvälinen rikollisuus oli harvinaista. IKPK:n kanssa vaihdettiin tietoja vakavissa tai selvästi kansainvälisissä tapauksissa. Varsinaisen tutkimuksellisen työn ulkopuolella yhteydenpito oli kuitenkin 1930-luvulla säännöllistä ja vielä vuosikymmenen lopussa IKPK:n verkostoja tarpeen tullen hyödynnettiin. Kiinnostus sitä kohtaan saattoi jopa kasvaa Euroopan turvallisuustilanteen huonontuessa. Poliisi arvioi tilannetta riskien ja uhkatekijöiden kautta, ei vain yhteistyökumppanien valossa.

Saksa ei ilmeisesti hyödyntänyt IKPK:ta poliittisten tai rodullisten vihollisten vainoihin, mutta tältä osin tutkimuksessa on aukkoja. Toisinaan IKPK:n kautta liikkui tietoa esimerkiksi pakolaisista ja juutalaisista, mutta tämä koski rikoksiin syyllistyneitä ja näin ”epämieluisina” pidettyjä ulkomaalaisia. Anchlussin jälkeen uudistukset IKPK:ssa esitettiin luonnollisena jatkumona ja IKPK:sta puhuttiin edelleen ei-poliittisena, kansainvälisenä ja itsenäisenä.

Suomessa muutokset oltiin valmiita hyväksymään. Koskimies koki virallisen kirjeenvaihdon perusteella IKPK:sta olevan edelleen hyötyä. Vuoden 1938 ja syksyn 1939 välillä moni ajatteli, että saksalaisten kanssa voitiin jatkaa yhteistyötä. Vaihtoehtoja ei ollut ja yhteistyötä pidettiin liian tärkeänä uhrattavaksi politiikan alttarilla. Sodan alettua muutoksia ei taas enää voitu tehdä. Suomessa kehitystä seurattiin todennäköisesti osin muiden Pohjoismaiden mukana ja IKPK:n osalta haluttiin pitää puolueeton linja. Se ei välttämättä kertonut saksalaismielisyydestä, vaan uskosta IKPK:n hyötyihin. Poliisi pyrki pysyttelemään neutraalina. Sodan sytyttyä Suomessa koettiin edelleen, että IKPK:n osalta tuli pysytellä puolueettomana ja rikollisuuden vastainen taistelu oli ristiriitoja tärkeämpää. Lopulta maa oli järjestöön yhteydessä kesään 1944 saakka ja lähin kumppani Ruotsi jatkoi sekin pitkään yhteistyötä.

Suomessa tavallinen poliisi ja sen kansainvälinen yhteistyö ovat jääneet historian tutkimuksessa vähälle huomiolle, vaikka aihepiirillä olisi paljon annettavaa. Poliisi koskettaa läheisesti yhteiskuntaa ja toimii monipuolisesti kansainvälisellä tasolla, minkä lisäksi sillä on merkittävää valtaa asiantuntija-alana. Interpolin kaltaisen kansainvälisen järjestön historian tunteminen auttaa ymmärtämään nykyajan haasteita ja poliisin kehitystä ammattikuntana.

Lähteet

I Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Valtiollisen poliisin I arkisto (VALPO I)

28 Asiamapit (amp)

2843 Etsivä Keskuspoliisi (EK)

XXII D: Yhteistoiminta ulkomaiden poliisiviranomaisten kanssa.

2862 Etsivä Keskuspoliisi

XXII F 2d: Poliisiolot ulkomailla.

3017 Sekalaismappi (smp)

XXXIII 3: Väärät passit.

3019 Sekalaismappi

XXXIII 4: Väärät rahat ja väärentäjät sekä

valuuttakeinottelu; 4a: Väärien 1000-markkaisten juttu.

Poliisikeskusvarikon arkisto

2 Poliisiasiainosaston päällikön M. E. Koskimiehen ulkomaanmatkat

Keskusrikospoliisin päätoimipaikan arkisto (KRP), Vantaa

Keskusrikospoliisi – Rikostutkimuskeskus (RTK)

Kansainvälinen rikospoliisiyhteistyö ja rikostietopalvelu

F-diaarikirja 1929–1934.

F-diaarikortisto 1935–1945.

F-hakukortit 1931–1945.

Seulonnan pohjalta pysyvään säilytykseen jätetyt

F-asiakirjat vuosilta 1934–1942.

Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission (IKPK)

Kokousasiakirjat 1934–1937.

IKPK:n kirjeet 1934–1944.

Suomen vastaukset IKPK:n kirjeisiin 1934–1944.

Oulun maakunta-arkisto (OMA), Oulu

Ulkoministeriön Lontoon lähetystön arkisto

Kirjeistö

Kansainväliset kongressit / Oikeus ja vankeinhoito

48H.1: Rikosasiainpoliisien kongressi Lontoossa

kesäkuussa 1937

Ulkoministeriön Haagin lähetystön arkisto
Haagin pääkonsulinviraston kirjeistö
Fb23: Rikospoliisikongressit

Ulkoministeriön arkisto (UM), Helsinki

106C Kansainväliset poliisijärjestöt ja kokoukset

Sanoma- ja aikakauslehdet

Saksankieliset poliisijulkaisut

Internationale Kriminalpolizei (1938–1944)
Internationale Öffentliche Sicherheit (1927–1937)
Öffentliche Sicherheit (1923–1937)

Suomalaiset poliisijulkaisut

Poliisimies (1935–1940)
Poliisisanomat (1932–1935)
Suomen Poliisilehti (1925–1943)

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat (1932–1940)
Illustrierte Kronen Zeitung (1935)
Kleine Volks-Zeitung (1938)
Salzburger Wacht (1933)
Suomen Sosiaalidemokraatti (1938)
Turun Sanomat (1938)
Varsinais-Suomi (1938)
Åland (1932)

Julkaistut alkuperäislähteet

Dressler, Oskar. *Die Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission und Ihr Werk*. Berliini: Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission, 1942.

Söderman, Harry. *Enemmän kuin rikos – maailmankuulun rikostutkijan muistelmat*. Suomentanut Samuli Tolsa. Helsinki: Gummerus, 1958.

Vasa, Kosti. *Poliisimiehen muistelmia*. Helsinki: WSOY, 1967.

Julkaisematon aineisto

Nostot Eero Kivikatajan päiväkirjoista ja muistelmista (1897–1966). Tekijän hallussa.
Alkuperäisenä suvun hallussa.

Muut alkuperäislähteet

Interpol, 2021. <<https://www.interpol.int/>>

II Tutkimuskirjallisuus

Andreas, Peter & Ethan Nadelman. *Polcing The Globe – Criminalization and Crime Control in International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Bernhard, Patrick. ”Heralds of a ’new order’”. *A New Nationalist Europe Under Hitler – Concepts of Europe and Transnational Networks in The National Socialist Sphere of Influence, 1933–1945*, toim. Johannes Dafinger & Dieter Pohl. New York: Routledge, 2019, 271–293.

Boeckl-Klamper, Thomas Mang & Wolfgang Neugebauer. *The Vienna Gestapo, 1938-1945 – Crimes, Perpetrators, Victims*. Austrian and Habsburg Studies 33. New York, Oxford: Berghahn Books, 2022.

Bresler, Fenton. *Interpol – A History And Examination of 70 Years of Crime Solving*. Lontoo: Sinclair-Stevenson, 1992.

Bukey, Evan Burr. *Hitler’s Austria – Popular Sentiment in The Nazi Era*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2000.

Calcara, Giulio. ”A Transnational Police Network Co-Operating Up To The Limits Of The Law – Examination Of The Origin Of INTERPOL ”, *Transnational Legal Theory* 4/2020, 521-548. <<https://doi.org/10.1080/20414005.2020.1793282>>

Deflem, Mathieu. ”Bureaucratization and Social Control: Historical Foundations of International Police Cooperation”. *Law & Society Review*, 3/2000, 739-778. <<https://doi.org/10.2307/3115142>>

Deflem, Mathieu. *Policing World Society – Historical Foundations of International Police Cooperation*. Oxford: Oxford University Press, 2002a.

Deflem, Mathieu. ”The Logic of Nazification – The Case of The International Criminal Police Commission (‘INTERPOL’)”. *International Journal of Comparative Sociology*, 1/2002b, 21–44. <<https://doi.org/10.1177/002071520204300102>>

Donert, Celia. *The Rights of The Roma – The Struggle for Citizenship in Postwar Czechoslovakia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Emsley, Clive. *Crime, Police, and Penal Policy – European Experiences 1750-1940*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Evans, Richard J. ”Social Outsiders in German History: From Sixteenth Centurt to 1933.” *Social Outsiders in Nazi Germany*, toim. Robert Gellately & Nathan Stoltzfus. Princeton, Woodstock: Princeton University Press, 2001, 20–45.

Finjaut, Cyrille. *The Containment of Organized Crime and Terrorism – Thirty-Five Years of Research on Police, Justice and Administrative Cooperation*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2016.

- Finjaut, Cyrille. "The International Criminal Police Commission and The Fight Against Communism, 1923–1945". *The Policing of Politics in The Twentieth Century – Historical Perspectives*, toim. Mark Mazower. New York, Oxford: Berghahn Books, 1997, 107–128.
- Fooner, Michael. *Interpol – Issues in World Crime and International Criminal Justice*. New York: Plenum Press, 1989.
- Frigren, Pirita. "Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? – Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa". *Historian tutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Erola. Helsinki: Gaudeamus 2017, 51–70.
- Gasche, Malte & Martin Holler. "Selective Memories: Finnish State Policy toward Roma in the 1930s and 1940s in Its European Context and Post-War Perception". *Journal of Finnish studies*, 1–2/2021, 94–111.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/338347/Malte_Gasche.pdf?sequence=1>
- Gellately, Robert & Nathan Stoltzfus. "Social Outsiders and the Construction of the Community of the People." *Social Outsiders in Nazi Germany*, toim. Robert Gellately & Nathan Stoltzfus. Princeton, Woodstock: Princeton University Press 2001, 3–20.
- Goda, Noeman J. W. "The Diplomacy Of The Axis 1940-1945." *The Cambridge History Of The Second World War. Volume 2. Politics And Ideology*, toim. Richard J. B. Bosworth & Joseph A. Maiolo. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, 276–301.
- Hammarström, Markus. *Ajankohtainen poliisitutkimus Pohjoismaissa*. Opinnäyte Poliisiammattikorkeakoulussa. Tampere: POLAMK, 2019.
- Havu, Ilmari, L. Arvi P. Poijärvi & Eino Parikka. *Kuka Kukin on 1954 – Henkilötietoja Nykypolven Suomalaisista*. Helsinki: Otava, 1954.
- Hebenton, Bill & Terry Thomas. *Policing Europe – Co-operation, Conflict and Control*. Hampshire, London: MacMillan Press, 1995.
- Henig, Ruth. *The Origins of the Second World War 1933–1941*. Lontoo: Taylor & Francis, 2005.
- Hietaniemi, Tuija. *Parempi on hyvän vihollinen: mannereurooppalaisen kriminalistiikan piirteitä ennen toista maailmansotaa*. Vantaa: Keskusrikospoliisi, 1997.
- Hietaniemi, Tuija. "Poliisityön symbioosi – Rikospoliisin ja poliittisen poliisin suhteet Suomessa 1906–26". *Ajankohta – Poliittisen historian vuosikirja 1994*, toim. Mikko Majander. Helsingin yliopiston poliittisen historian julkaisuja. Tutkijaliitto: Helsinki, 1993.
- Hietaniemi, Tuija. *Lain vartiossa – Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Poliittisen historian väitöskirja Helsingin yliopistossa. Historiallisia Tutkimuksia 166. Helsinki: SHS, 1992.
- Hietaniemi, Tuija. *Totuuden jäljillä – Suomalaisen rikospoliisin taival*. Vantaa: Keskusrikospoliisi, 1995.
- Huttunen, Tapio. "Lukijalle". *Suomalaisen poliisin synty ja Turun poliisilaitos 1816–1918 OSA I*. Timo Soikkanen. Turku: Lounais-Suomen poliisilaitos, 2016.

Hyytiä, Osmo. *Suomi ja Hitlerin Saksa 1933–1939*. Helsinki: Minerva, 2012.

Jackson, Peter. "Europe – The failure of diplomacy, 1933–1940". *The Cambridge History Of The Second World War. Volume 2. Politics And Ideology*, toim. Richard J. B. Bosworth & Joseph A. Maiolo. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Jansson, Julia, Markus Kari, Ilja Kokkonen & Aura Kostiainen. "Johdanto". *Muodollisesti pätevä? – Poliisikoulutus itsenäisessä Suomessa*, Julia Jansson, Markus Kari, Ilja Kokkonen & Aura Kostiainen. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 2018, 12–20.

Jansson, Julia. "Lahjomattoman vakaa, kykenevä ja valistunut – Poliisikoulutuksen vaiheet pystymetsästä korkeakouluun". *Muodollisesti pätevä? – Poliisikoulutus itsenäisessä Suomessa*, Julia Jansson, Markus Kari, Ilja Kokkonen & Aura Kostiainen. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 2018, 20–292.

Jedlicka, Ludwig. "The Austrian Heimwehr". *Journal of Contemporary History*, 1/1966, 127–144. <<https://doi.org/10.1177/002200946600100108>>

Jelavich, Barbara. *Modern Austria – Empire and Republic, 1815–1986*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Jensen, Richard Bach. "The International Anti-Anarchist Conference of 1898 and the Origins of Interpol". *Journal of Contemporary History* 2/1981, 323–347. <<https://doi.org/10.1177/002200948101600205>>

Jokisipilä, Markku. "Suomi toisessa maailmansodassa". *Suomi muuttuvassa maailmassa*, toim. Erkki Railo & Ville Laamanen. Helsinki: Edita, 2010, 253–284.

Jokisipilä, Markku. *Hitlerin kopla – 20 natsi-Saksan johtajaa*. Helsinki: WSOY, 2017.

Kalemaa, Kalevi. "Äikiä, Armas (1904–1965)". *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008666>>

Keskinen, Kimmo & Oula Silvennoinen. "Sisäpoliittinen vuosikymmen". *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*, Kimmo Keskinen & Oula Silvennoinen. Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos 2004, 127–156.

Keskinen, Kimmo & Oula Silvennoinen. "Sota-ajan poliisilaitos". *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*, Kimmo Keskinen & Oula Silvennoinen. Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos 2004, 156–172.

Kinnunen, Kalle. *Huoltoa vai hirmuvaltaa? – Vuoden 1936 irtolaislain elinkaari*. Oikeushistorian oikeustieteenmaisterin tutkielma Turun yliopistossa. Turku: Turun yliopisto, 2019.

Laaksonen, Lasse. *Ristiriidoista yhteistoimintaan – Suomen Poliisijärjestöjen integroitumiseen johtanut historia*. Helsinki: Suomen poliisijärjestöjen liitto, 1998.

Lackman, Matti. *Esko Riekki – Jääkäriväriväri, Etsivän Keskuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja*. Helsinki: SKS, 2007.

- Laitinen, Jussi. *Huijari vai pyhimys? – Algoth Niskan osallisuus juutalaisten salakuljettamiseen Keski-Euroopassa vuoden 1938 aikana*. Suomen historian pro gradu Joensuun yliopistossa. Joensuu: Joensuun yliopisto 2009.
- Leeb, Claudia. *The Politics of Repressed Guilt: The Tragedy of Austrian Silence*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018.
- Leitzinger, Antero. *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. Poliittisen historian väitöskirja Turun yliopistossa. Helsinki: East-West Books, 2008.
- Levä, Ilkka. *Kansallisvaltion teräsmiehestä valtakunnan sovittelijaksi – Poliisikulttuurin psykohistorialiset solmukohdat 1930–1997*. Bibliotheca Historica 116. Helsinki: SKS, 2008.
- Liang, Hsi-Huey. *The Rise of Modern Police and The European State System From Metternich To The Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Lund, Joachim. *Transnational Police Networks and the Fight against Communism in Germany and Denmark, 1933–1940*. Työpaperi Copenhagen Business Schoolissa. Kööpenhamina: Copenhagen Business School, 2016.
- Mann, Michael. *Fascists*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Matthäus, Jürgen. "Nazi genocides". *The Cambridge History of The Second World War. Volume 2. Politics And Ideology*, Richard J. B. Bosworth & Joseph A. Maiolo. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, 162–181.
- Mattila, Markku. *Kansamme parhaaksi – Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Suomen historian väitöskirja Tampereen yliopistossa. Tampere: Tampereen yliopisto, 1999.
- Mazower, Mark. "Conclusions – The Policing of Politics in Historical Perspective". *The Policing of Politics in The Twentieth Century – Historical Perspectives*, toim. Mark Mazower. New York, Oxford: Berghahn Books, 1997, 241–254.
- McDonough, Frank. *Gestapo – Natsi-Saksan salaisen poliisin historia*. Suomentanut Mari Jantunen. Jyväskylä: Atena, 2017.
- Milton, Sybil H. "Gypsies as Social Outsiders in Nazi Germany". *Social Outsiders in Nazi Germany*, toim. Robert Gellately & Nathan Stoltzfus. Princeton, Woodstock: Princeton University Press, 2001, 66–98.
- Pajuoja, Jussi. *Keskitetystä järjestelmästä suoriin yhteyksiin – Poliisitoiminta ja rikosasioiden kansainvälisen oikeusavun kehitys*. Vantaa: Keskusrikospoliisi, 1998.
- Petrucelli, David. "Fighting the Scourge of International Crime: The Internationalization of Policing and Criminal Law in Interwar Europe." *Remaking Central Europe – The League of Nations and The Former Habsburg Lands*, toim. Peter Becker & Natasha Wheatley. Oxford: Oxford University Press, 2020, 241–259.
- Porvali, Mikko. *Tiedustelun näkymätön historia – Antiikista maailmansotiin*. Jyväskylä: Atena, 2018.

- Pulma, Panu. ”Piirteitä suomalaisesta etnopolitiikasta”. *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen. Historiallinen Arkisto 120. Helsinki: SKS, 2005, 453–469.
- Pulma, Panu. ”Sodan puristuksessa”. *Suomen romanien historia*, toim. Panu Pulma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1372 / Tiede. Helsinki: SKS, 2012, 154–163.
- Rabinbach, Anson & Sander L. Gilman (toim). *The Third Reich Sourcebook*. Berkeley, Los Angeles, California, Lontoo: University of California Press, 2013.
- Rekola, Tuula. ”Romanien varhaisvaiheet Suomessa: 1500-luvulta 1800-luvuun puoliväliin”. *Suomen romanien historia*, toim. Panu Pulma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1372 / Tiede. Helsinki: SKS, 2012, 18–84.
- Rentola, Kimmo. ”Tiedustelun historian ongelmia”. *Tieteessä tapahtuu*, 7/2009, 3–6.
<<https://journal.fi/tt/article/view/2494>>
- Rivo, Sebastian. *Dr. Michael Skubl – ein polizeihistorischer Streifzug zwischen Monarchie, Ständestaat und Nationalsozialismus*. Historian lopputyö Wienin yliopistossa. Wien: Universität Wien, 2011.
- Roselius, Aapo & Oula Silvennoinen. *Villi-Itä – Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921*. Helsinki: Tammi, 2019.
- Selling, Jan. ”The Obscured Story Of The International Criminal Police Commission, Harry Söderman, And The Forgotten Context Of Antiziganism”. *Scandinavian Journal of History*, 3/2017, 329–353. <<https://doi.org/10.1080/03468755.2017.1322788>>
- Silvennoinen, Oula. ”Alkusanat”. *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*, toim. Kimmo Keskinen & Oula Silvennoinen. Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos, 2004, 5–7.
- Silvennoinen, Oula. *Salaiset Aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1994*. Historian väitöskirja Helsingin yliopistossa. Helsinki: Otava, 2008a.
- Silvennoinen, Oula. ”The Transfers of Civilians to German Authorities 1941–1944.” *Prisoners of War Deaths and People Handed Over to Germany and The Soviet Union in 1939-1955*, toim. Lars Westerlund. Kansallisarkiston tutkimusraportti. Helsinki: Kansallisarkisto, 2008b.
- Soikkanen, Timo. *Suomalaisen poliisin synty ja Turun poliisilaitos 1816–1918 OSA I*. Turku: Lounais-Suomen poliisilaitos, 2016.
- Stackelberg, Roderick. *The Routledge Companion to Nazi Germany*. Routledge Companions to History. New York: Routledge, 2007.
- Stevnsborg, Henrik. *Politiet 1938–47 – Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*. Kööpenhamina: Gads Forlag, 1992.
- Tervonen, Miika. ”Kierolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan”. *Suomen romanien historia*, toim. Panu Pulma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1372 / Tiede. Helsinki: SKS, 2012, 84–143.

Tosh, John. *The Pursuit of History – Aims, methods and new directions in the study of history*. 6th ed. London & New York: Routledge, 2015.

Tossavainen, Marjo. “Täällä on oikea Amerikka” – Poliisi Lahdessa 1878–2003. Helsinki: Gummerus, 2004.

Uola, Mikko, “Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla”. *Kansainvalta koetuksella*, toim. Vesa Vares, Mikko Uola & Mikko Majander. Helsinki: Eduskunta, 2006, 150–260.

Uola, Mikko. *Unelma kommunistisesta Suomesta 1944–1953*. Helsinki: Minerva, 2013.

Vainio-Korhonen Kirsi. “Vastuullinen historia”. Teoksessa *Historian tutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Erola. Helsinki: Gaudeamus, 2017, 29–47.

Valtioneuvosto, *Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:48. Helsinki: VNK, 2021. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-769-0>>

Vares, Vesa. *Maakuntaa ja yhteiskuntaa palvellen – Turun poliisi 1918–2016 OSA II*. Turku: Lounais-Suomen poliisilaitos, 2016.

Vares, Vesa. ”Suomen paikka Euroopassa maailmansotien välillä”. *Suomi muuttuvassa maailmassa*, toim. Erkka Railo & Ville Laamanen. Helsinki: Edita, 2010a, 135–191.

Vares, Vesa. ”Suomi diktatuurien kontekstissa”. *Suomi muuttuvassa maailmassa*, toim. Erkka Railo & Ville Laamanen. Helsinki: Edita, 2010b, 192–229.

Vares, Vesa. *Viileää veljeyttä – Suomi ja Saksa 1918–1939*. Helsinki: Otava, 2018.

Varto, Juha. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Lahti: Elan Vital, 2005.

Wasastjerna, Jyrki. *Johdatus poliisin kansainväliseen yhteistyöhön*. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu, 1999.

Whitaker, Robert. *Policing Globalization: The Imperial Origins of International Police Cooperation*. Historian väitöskirja Texasin yliopistossa. Austin: University of Texas, 2014.

Wildt, Michael. *An Uncompromising Generation – The Nazi Leadership of the Reich Security Main Office*. Englanniksi käänttänyt Tom Lampert. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2009.

III Muu kirjallisuus

Czeike, Felix. *Historisches Lexikon Wien: in 5 Bänden*. Osa 2 De-Gy. Wien: Kremayr & Scheriau, 1993.

Czeike, Felix. *Historisches Lexikon Wien: in 5 Bänden*. Osa 4 Le-Ro. Wien: Kremayr & Scheriau, 1995.

Feldman, Alfred. *One Step Ahead – Jewish Fugitive in Hitler’s Europe*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 2001.

Marat, Emil. *Sen Kolumba*. Varsova: Biblioteka Akustyczna, 2018.

Rankka, A. Wilh., & W. O. Streng-Renkonen. *Saksalais-suomalainen sanakirja*. Porvoo: WSOY, 1940.

IV Verkkosivut

Helsingin Sanomat, 2021. <<https://www.hs.fi/>>

National Fund of the Republic of Austria for Victims of National Socialism, 2022. <<https://www.nationalfonds.org/home>>

Poliisi, 2021. <<https://poliisi.fi/etusivu>>

Romarchive, 2021. <<https://www.romarchive.eu/en/>>

Sisäministeriö, 2021. <<https://intermin.fi/etusivu>>

Teemu Keskisarja, 2021. <<https://www.teemukeskisarja.fi/>>

Turun yliopisto, 2022. <<https://www.utu.fi/fi>>